

Міністерство освіти і науки України
ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”

І. Я. Глуховцева

3 ПРАКТИКУМ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Методичний посібник для студентів I курсу

Луганськ – 2013

УДК 811.161.2(075.8)

ББК 81.2Укр – 923

Г 55

Рецензенти:

Ніколаєнко І. О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та загального мовознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Литвинова Н. Б. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарно-соціальних дисциплін Луганської державної академії культури та мистецтв.

Довженко О. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри видавничої справи, реклами і зв'язків з громадськістю ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Глуховцева І. Я. Практикум з української мови : посібник для студентів І курсу факультету української філології та соціальних комунікацій / І. Я. Глуховцева ; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – 143 с.

У методичному посібнику розроблено тематику практичних занять та систему вправ і завдань із практикуму з української мови, яка покликана актуалізувати знання української мови, що студенти отримали при вивченні шкільного курсу. Посібник призначений для студентів вищих навчальних закладів, може бути корисним для учнів гімназій, ліцеїв, шкіл, учителів, а також для усіх, хто прагне ґрунтовно оволодіти правописними та пунктуаційними нормами української літературної мови.

УДК 811.161.2(075.8)

ББК 81.2Укр – 923

*Рекомендовано до друку навчально-методичною радою
ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”
(протокол №2 від 30 жовтня 2013 р.)*

© Глуховцева І. Я., 2013

© ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013

Навчальне видання

Глуховцева Ірина Ярославна

Практикум з української мови :
посібник для студентів I курсу факультету української
філології та соціальних комунікацій

За редакцією д. філол. н., проф. К. Д. Глуховцевої

Комп'ютерний набір, верстка І. Я. Глуховцева

Здано до набору 20.09.2013.

Підписано до друку 23.10.2013

Формат 60x84 / 16. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman

Ум. друк. арк. 4,6.

Обл. вид. арк. 13,6. Наклад 100 примірників.

91011, Луганськ-11, вул. Оборонна, 2

тел. / факс 53-00-08

тел. 53-73-74

ВСТУП

*... Поки живе мова –
житиме й народ, як національність ...
От чому мова завжди має таку
велику вагу в національному рухові,
от чому ставлять її на перше почесне
місце серед головних наших питань*

(Іван Огієнко)

Глибоке знання української мови, відповідний рівень культури усного й писемного мовлення є необхідною, обов'язковою ознакою й показником високого інтелекту освіченої людини, громадянина нашої країни.

Мова – система засобів словесного вираження думок, яка об'єктивно існує і складається історично, мова є системою знаків, які мають певний звуковий, граматичний і семантичний лад; вона є найважливішим засобом спілкування людей, нерозривно пов'язана з мисленням і служить не тільки засобом вираження і формування думок, а й їх знаряддям. Без мови не можливе існування суспільства, життя мови – це реалізація її в мовленні. У процесі функціонування мова перебуває у стані постійного розвитку, який пов'язаний із змінами суспільства.

Рідна мова – найбільша духовна коштовність, у якій народ звеличує себе, якою являє світові найцінніші набутки свого серця і мудрості, передає з покоління в покоління досвід, культуру і життєдайні традиції. Рідна мова – незборна таїна, яка робить народ народом і увічніює найтонші порухи його душі. Заглиблюючись у таїну мови, ми засвоюємо золоті скарби народного досвіду і виховуємо у собі творчу особистість. Яка радість чекає кожного, хто відчув глибину слова серцем і розумом, усвідомив необхідність свого постійного вдосконалення, пізнав щастя духовності. І скрізь на шляхах зростання з нами мова. Вона веде на вершини знань і відчиняє двері до духовної скарбниці людства. Мова – наш найкращий друг, наставник, постійний порадник і найдосконаліше знаряддя.

За словами Д.Павличка українська мова має свою особливу музикальність. Ця незбагненна душа нашої мови, як золотоносна ріка, виблискує хвилями народної пісні, переливається в душу нації, творить почуттєву нерозривність українського серця й української землі.

Всебічному розвитку особистості сприяє висока культура мови. Це вміння правильно розмовляти й писати, активно використовувати мовні знання, творчо застосовувати їх відповідно до мети та обставин спілкування. Трапляється зовнішня правильність мовлення, яка ще не засвідчує глибокого опанування мови. Такому мовленню бракує творчих барв, стилістичної виразності. Мовленнєве ж мистецтво досягається вмільм і доцільним вживанням слів, різноманітних синтаксичних конструкцій, а, крім того, в усному мовленні – багатством інтонацій. Знання виражальних засобів мови і вміння використати їх залежно від потреб спілкування – вищий ступінь опанування мовної культури. Щоб досягти його, треба досконало знати про різне призначення мовних засобів.

Мета курсу: формування високого рівня комунікативної компетентності студентів у сфері спілкування в його усній і писемній формах; вироблення в них навичок практичного володіння мовою в різних видах мовленнєвої діяльності.

Студенти повинні знати: норми сучасної української літературної мови; правописні та пунктуаційні принципи; стилістичну диференціацію мовних одиниць; комунікативні якості мовлення; фахову термінологію; лексикографічні джерела; культуру української мови; основи перекладу.

Студенти повинні вміти: вживати мовні одиниці відповідно до норм сучасної української літературної мови; давати визначення основних понять; перекладати й редагувати тексти; послуговуватися лексикографічними джерелами та іншою довідковою літературою для самостійного вдосконалення професійних умінь і навичок.

Міжпредметні зв'язки: сучасна українська літературна мова, стилістика української мови, культура української мови.

Рекомендована література Підручники та посібники

1. Козачук Г. О. Практичний курс української мови / Г. О. Козачук, Н. Г. Шкурятяна. – К. : Вища шк., 1993. – 367 с.
2. Козачук Г. О. Українська мова : практикум : навч. посіб. / Г. О. Козачук. – К. : Вища шк., 1991. – 397 с.
3. Пентилюк М. І. Культура мова і стилістика / М. І. Пентилюк. – К. : Вежа, 1994. – 240 с.
4. Тоцька Н. І. Українська пунктуація : практикум : навч. посіб. / Н. І. Тоцька. – К. : Вища шк., 1990. – 160 с.
5. Українська мова : практикум : навч. посіб. / Пазяк О. М., Сербенська О. А., Фурдуй М. І., Шевченко Л. Ю. – К. : Либідь, 2000. – 384 с.
6. Український правопис (будь-яке видання, починаючи з 1993 року).
7. Шевелева Л. А. Український правопис : практикум : навч. посіб. / Л. А. Шевелева, О. О. Дудка ; за ред. проф. А. О. Свашенко. – 2-е вид., доп. – Х. : Парус, 2004. – 464 с.
8. Шевчук С. В. Практикум з української мови. Модульний курс : навч. посіб. / С. В. Шевчук, Т. М. Лобода. – К. : Вища шк., 2006. – 326 с.
9. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови / І. П. Ющук. – 4-те вид. – К. : Освіта, 2000. – 254 с.

Словники

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2005. – 1728 с.
2. Головащук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень / С. І. Головащук. – К. : Наук. думка, 2001. – 640 с.
3. Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання / С. І. Головащук. – К. : Рід. мова, 2000. – 351 с.
4. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик,

О. Г. Тодор ; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.

5. Жайворонок В. В. Велика чи мала літера? : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Наук. думка, 2004. – 203 с.

6. Лозова Н. Є. Дзвона чи дзвону? або -а(-я) чи -у(-ю) в родовому відмінку : словник-довідник / Н. Є. Лозова, В. Б. Фридрак. – К. : Наук. думка, 2007. – 168 с.

7. Морфемний словник : Близько 36 000 слів / уклад. Л. М. Полюга. – К. : Рад. шк., 1983. – 464 с.

8. Скрипник Л. Г. Власні імена людей : словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. – К. : Наук. думка, 1996. – 336 с.

9. Словник труднощів української мови : біля 15 000 слів / Д. Г. Гринчишин, А. О. Капелюшний, О. М. Пазяк та ін. ; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Рад. шк., 1989. – 336 с.

10. Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – К. : Наук. думка, 2000. – 752 с.

11. Український орфографічний словник : понад 175 тис. слів / уклали: В. В. Чумак [та ін.]; за ред. В. Г. Скляренка. – Вид. 9-е, переробл. і доповн. – К. : Довіра, 2009. – 1011 с. – (Словники України).

12. Фразеологічний словник української мови / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с.

13. Шевчук С. В. Разом, окремо, через дефіс : словник-довідник / С. В. Шевчук. – К., 2003. – 416 с.

Допоміжна

1. Глазова О. П. Українська орфографія : навч. посіб. / О. П. Глазова. – Х. : Веста : Ранок, 2005. – 384 с.

2. Глазова О. П. Українська пунктуація : навч. посіб. / О. П. Глазова. – Х. : Веста : Ранок, 2004. – 352 с.

3. Тестові завдання з орфографії та орфоепії сучасної української мови : з орфоепічними коментарями / за ред. М. Л. Микитин-Дружинець. – О. : Астропринт, 2009. – 312 с.

4. Фурдуй М. І. Українська мова : практикум з правопису : навч. посіб. / М. І. Фурдуй. – К. : Либідь, 2003. – 272 с.

5. Чак Є. Д. Складні випадки правопису та слововживання / Є. Д. Чак. – К. : А.С.К., 1998. – 272 с.

6. Читай і знай! : довід.-практикум з граматики та стилістики сучас. укр. мови / Н. Я. Дзюбишина-Мельник, О. Я. Лаврінець, К. С. Симонова, Л. Ф. Ціпцюра. – К. : Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2007. – 197 с.

7. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова : навч. посіб. / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Літера, 2000. – 688 с.

8. Шкурятяна Н. Г. Методика вивчення орфографії : посіб. для вчителів / Н. Г. Шкурятяна. – К. : Рад. шк., 1985. – 130 с.

Інформаційні ресурси

1. Інтегрована лексикографічна система „Словники України” / Нац. акад. наук України. – Версія 1.03. – Український мовно-інформаційний фонд, 2003.

2. <http://www.slovyk.net>

3. <http://velyka-chy-mala-litera.wikidot>

4. <http://rodovyi-vidminok.wikidot.com>

УКРАЇНСЬКИЙ АЛФАВІТ

А а [а]

Г г [ге]

Е е [е]

З з [зе]

Ї ї [ї]

Л л [ел]

О о [о]

С с [ес]

Ф ф [еф]

Ч ч [че]

Ь ь [знак

м'якшення]

Б б [бе]

Г г [ге]

Є є [є]

И и [и]

Й й [йот]

М м [ем]

П п [пе]

Т т [те]

Х х [ха]

Ш ш [ша]

Ю ю [ю]

В в [ве]

Д д [де]

Ж ж [ж]

І і [ї]

К к [ка]

Н н [ен]

Р р [ер]

У у [у]

Ц ц [це]

Щ щ [ща]

Я я [я]

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1

ТЕМА. *Вступ. Українська мова – національна мова українського народу*

Правопис – це одяг писемної форми вироблюваної віками літературної мови. У всі часи він має бути зручним і ошатним
(В. Русанівський)

Контрольні питання

1. Поняття літературної мови.
2. Мовна норма.
3. Орфографія. Види орфограм. Орфографічне правило.
4. Принципи української орфографії.
5. Пунктуація. Принципи пунктуації. Типи розділових знаків.
6. Графіка, алфавіт.

Список рекомендованої літератури

1. Воронич Г. Малоукраїнська українська мова (Правописання як ментальність) / Г. Воронич // Дивослово. – 2008. – №7.
2. Грегуль Г. Призначення мови як суспільного явища, або Ще раз про функції мови / Г. Грегуль // Дивослово. – 2010. – №11.
3. Задорожний В. Про деякі усталені традиції в українському правописі / В. Задорожний // Дивослово. – 2011. – №1.
4. Зубков М. Новий – старий правопис (Суб'єктивні зауваги щодо об'єктивного правописного стану) / М. Зубков // Дивослово. – 2010. – №2.
5. Кацімон О. Дискусійні питання українського правопису в ділянці морфології української літературної мови (З окремими увагами на погляди Василя Сімовича) / О. Кацімон // Дивослово. – 2009. – №6.
6. Лаврінець О. Ще раз про „Український правопис” / О. Лаврінець // Дивослово. – 2011. – №1.
7. Мовчун А. Наші помічники розділові знаки / А. Мовчун // Дивослово. – 2001. – №11.
8. Півперек С. Правопис від неписьменних / С. Півперек // Урок української. – 2008. – №1 – 2.

9. Ткачук О. З історії розвитку графіки / О. Ткачук // Дивослово. – 2000. – №1.
10. Ющук І. Повернімося до правопису обличчям / І. Ющук // Дивослово. – 2009. – №3.
11. Ющук І. Фонетичні закони мови і правила правопису / І. Ющук // Урок української. – 2004. – №4.
12. Ющук І. Формування сучасної української літературної мови / І. Ющук // Дивослово. – 2011. – №2.

Завдання для самостійної роботи

Вправа 1. *Прочитайте висловлювання про мову. Яке значення має мова в житті суспільства та людини?*

Мова народу – найкращий, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя, яке починається за межами історії (К. Ушинський).

У вигляді мови природою дано людині великий скарб. Не тільки користуватися ним, рідним словом, а й натхненно рости, оберігати його коріння і леліяти його цвіт – ось тоді воно й буде запашним та співучим, сповненим музики й чару, життєвої правдивості й поетичності (О. Гончар).

Мова – могутнє знаряддя і шкільного навчання, і наукової та публіцистичної думки, і ораторського мистецтва, і поетичної творчості, і ділового листування, і дипломатичних переговорів. Не тільки прозаїк чи драматург, але й фізик чи математик доконче повинні мати до своїх послуг багатий, гнучкий, точний і виразний мовний апарат (М. Рильський).

Тільки той народ може вважати себе здоровим, тільки той народ може впевнено дивитися в свою будучину, всі сфери діяльності якого перейняті його мовою і культурою (Д. Павличко).

Мова – універсальна, але користування нею вкрай індивідуальне. Це своєрідний енергопровід: від одного до іншого, від одного до багатьох (П. Мовчан).

Вправа 2. *Прочитайте вголос висловлювання про мову, поясніть їх зміст. У поданих текстах знайдіть та поясніть приклади орфографічних і пунктуаційних норм.*

У слові народ втілює красу і багатство навколишнього світу, свої думки, почуття, переживання, любов і ласку, ніжність і великодушність, гнів і ненависть. Зробити рідне слово надбанням духовного світу дитини – це значить разом із звучанням рідного слова влити в молоду душу відчуття краси і емоцій, які вклав народ у слово, творячи і відшліфовуючи його протягом століть (В. Сухомлинський).

Рідна мова – це найособистіша і найглибша сфера обстоювання свого „Я”, коли воно є, своєї особистості і національної гідності. Та річ не тільки в цьому. Річ і в об’єктивній цінності їх для картини світу, річ у тому, що з умиранням усякої, а особливо розвиненої національної мови, людство назавжди втрачає одну із сторінок духовної історії, стає біднішим і несправедливим (І. Дзюба).

Вправа 3. *Поясніть, який принцип покладено в основу написання виділених у вірші слів.*

До української мови

Трембітна мово. Музико. Калино.
І споконвічно й назавжди моя.
До тебе завше я душею лину.
Марія... мрія. Мамине ім'я.
Зорею, **казкою** ти снила **тихо**,
Коли в колиску клала немовля,
Вела за ручку, берегла **від лиха**
І вчила перше **слово** вимовлять.
І хліб пекла, замішаний на слові,
Журба твоя в хлібині запеклась,
Як за **село виходила** ти знову,
А **суджений** з походу **не вертавсь**.
Ти вишивала рушники **на долю**,
Червоний хрестик, чорний – як **життя**.
Надії, згадки, **радоці** і болі
В піснях лягали на твоє шиття.
Ну де ще є така чарівна **пісня**,
Серед яких на світі славних мов?
То **серце** від журби аж наче **стисне**,
А то навів радість і **любов**.

О, мово рідна! Золота колиско,
В яких світах би не бувала я, –
З тобою серцем, і **по-українськи**
Я вимовляю мамине **ім'я** (З. Кучерява).

Вправа 4. Прочитайте слова, дотримуючись орфоепічних норм української мови; запишіть їх у чотири стовпчики відповідно до принципів написання.

Гарячий, проїзний, смієшся, боротьба, Сова, шепіт, чесний, рибацький, долина, прекрасний, джміль, Алла, нагору, визнали, сіно, обласний, пробіг, весна, молодець, Донеччина, видавництво, кігті, вчиться, у діжці, джерело, тонна, Мала Ведмедиця, напам'ять, надія, кисіль, відділення, шістсот, Грімм, наполовину, від'їхали.

ДЗ¹ **Вправа 5.** Перепишіть текст, поділивши його на абзаци та речення, використовуючи потрібні розділові знаки. Підготуйте висловлювання про функції розділових знаків у мові.

Про користь розділових знаків

Чоловік загубив кому і почав боятися складних речень шукав фрази щоб простіші за нескладними фразами прийшли нескладні думки потім він загубив знак оклику і почав говорити тихо рівно з однією інтонацією його вже ніщо не бентежило не радувало він до всього ставився без емоцій потім він загубив знак запитання і перестав запитувати жодні події не викликали його цікавості де б вони не відбувалися в космосі на землі чи навіть у власній квартирі ще через кілька років він загубив двокрапку і перестав пояснювати людям свої вчинки зрештою у нього залишилися одні лапки він не міг висловити жодної власної ідеї весь час тільки когось цитував так він зовсім розучився думати і дійшов до крапки бережіть розділові знаки (О. Каневський).

¹ Вправи, що мають позначку **ДЗ** (домашнє завдання), рекомендуємо виконувати при підготовці до занять письмово.

Д/З Вправа 6. *Запишіть подані слова в алфавітному порядку. З'ясуйте лексичне значення незрозумілих слів за „Словником іншомовних слів”.*

Субсидія, новація, акредитив, паритет, муніципалітет, інвестування, аванс, приріст, кредит, директива, вкладання, фонди, прецедент, девальвація, бюджет, оренда, транзит, самурай, аукціон, інстанція, юстиція, убезпечувати, шанобливість, фінансист.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

ТЕМА. *Правила вживання апострофа. Тире в простому двоскладному реченні*

Мова чутливо відгукується на кожне нововведення в житті суспільства (М. Панов)

Контрольні питання

1. Вживання апострофа.
2. Тире між підметом і присудком.
3. Тире на місці пропущеного члена в неповному реченні.

Список рекомендованої літератури

1. Караванський С. Секрети української мови / С. Караванський. – Львів : БаК, 2009. – 344 с.
2. Фаріон І. Д. Правопис – корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір / І. Д. Фаріон. – Львів : Свічадо, 2004. – С. 69 – 70.

Завдання для самостійної роботи

Вправа 1. *Поділіть слова на групи залежно від їхнього написання. Поясніть наявність-відсутність апострофа у словах.*

Кам'яніти, обів'є, Соловійов, розіп'ясти, в'язовий, рятівний, ім'я, медвяний, полум'яний, надвечір'я, різьбяр, В'ячеслав, черв'як, під'їжджати, безслав'я, нав'язливий, нав'ючений, рутвяний, різнотрав'я, дзвякнути, підребер'я, торф'яний, в'ється, дит'ясла, цвях, свято, пів'ями.

Вправа 2. *Перепишіть подані речення, виділені слова запишіть відповідно до вимови та правопису.*

Загальновідомо: хто одцурався мови й традицій своїх, а відтак злегковажив найбільшою **святістю**, врешті-решт, знехтує й синівським **обовязком** перед Батьківщиною, бо за душою в безбатченків нічого **святого** (В. Скуратівський). Найскладніше у вченні про слово є питання про **зв'язок** мови і мислення (В. Франчук). Все в тобі **зєдналося**, злилося – Як і поміститися в одній! – Шепіт зачарований колосся, Поклик із катами на двобій (В. Симоненко). Вибіг він з туману муки, втомлено присів. Гуртувались мляві звуки у **сузір'я** слів (В. Симоненко). Чи ти **обівся** блекоти, що не своїм, не рідним словом із **матірю** говориш ти? (Д. Білоус). І **пам'ятай** про материнську мову, В якій надії предків ще живуть (О. Ющенко). **Духмяний** запах яблуні старої пливе, як сон. І гілочка **рясна** бринить на вітрі тихою струною (В. Бичко).

ДЗ **Вправа 3.** *Розподіліть слова у дві колонки: у першу запишіть ті, у які потрібно вставити апостроф, у другу – ті, які пишуться без апострофа.*

Ключ: якщо завдання виконано правильно, з останніх літер складіть і запишіть назву вірша М.Рильського.

П..ятдесят, кар..ер, Р..епін, підв..язано, св..то, вар..яг, міжгір..я, в..юн, різьб..яр, під..їзд, роз..ятрити, двох..ярусний, медв..янка, В..ячеслав, при..їзд, роз..єднати.

Вправа 4. *Прочитайте наведені рядки з вірша. Прокоментуйте правила вживання тире.*

Ти знаєш, що ти – людина.

Ти знаєш про це чи ні?

Усмішка твоя – єдина,

Мука твоя – єдина,

Очі твої – одні...

Сьогодні усе для тебе –

Озера, гаї, степи.

І жити спішити треба,

Кохати спішити треба –

Гляди ж не проспи! (В. Симоненко)

Мати наша – сива горлиця.
Все до її серденька горнеться:
Золота бджола – намистиною,
Небо – празниковою хустиною,
Сивий дуб – прокуреним прадідом,
Білочка – мальованим пряником,
Жура-журавель над криницею –
Чистою сльозою – водицею,
А земля – пшеницею яровою,
А літа – замисленим явором (Б. Олійник)

Вправа 5. Прочитайте прислів'я, поясніть їх зміст.
Обгрунтуйте випадки вживання тире.

Стріла ранить тіло, а язик – душу.

Образити людину – не шутка,
зумій прихилити серце.

Є слово гостріше за меч.

В одне вухо впускай, як у двері,

А в друге – як у ворота.

Ти – на тім боці річки, я – на цім.

Що одному приємно, другому – як гострий ніж.

З усього, що мовиться, неказане – найкраще.

(Перські народні прислів'я)

ДЗ Вправа 6. *Перепишіть, поставте пропущенні розділові знаки. Підкресліть у реченнях граматичну основу.*

1. Хвоя невичерпне джерело вітамінів, аскорбінової кислоти, мікроелементів, білків (З календаря). 2. Струнка, із сріблястим листям осика чудова окраса парків, житлових масивів (З календаря). 3. Буквар це не тільки букви, але й мова з її пахощами й красою (Д. Чередниченко). 4. На свято Купала, в день літнього сонцестояння, велику силу мають вогонь і вода, а ще більшу дерева, зілля й трави (Г. Золотник). 5. Далеко за межами України славилася Києво-Могилянська академія перша наша вища школа (З журналу). 6. Сім'я без дітей дім без майбутнього (Н. Зубицька). 7. Символіка, що приписувалася самоцвітам, досить виразна: сапфір постійність; рубін

пристрасть; агат вірність, яшма скромність і мужність (З календаря). 8. Вогонь грізна природна стихія, а в приборканому стані надійний друг і помічник людини, – здавна шанувався нашими предками (З календаря). 9. Восени кожен день якась відміна: То зів'яла стеблина, то зелений пожовк... Восени розумнішою стає людина і ще м'якшим трави прим'ятої шовк (М.Рильський). 10. Упродовж багатьох століть в Україні береза є символом ніжності й чистоти, вірності й щедрості, граціозності та краси, а нерідко уособленням народної долі (З книги). 11. Ми посадили липи та клени Буде наше місто зелене (П.Воронько). 12. Пісні злетіли в піднебесся й зазвучали одна, друга, третя (З книги). 13. Ліс попереду, без кінця-краю; ліс безперервно, дні за днями, тягнеться вздовж шляху; ліс обіруч, і лише вузькою стежкою між густого листя дубів, кленів і запашних лип проріжеться, зблисне золотий промінь сонця (Д. Яворницький).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3

ТЕМА. *Правила вживання знака м'якшення. Речення з однорідними членами*

Мова видобувається з мислення,
як метал з руди (О. Смирницький)

Контрольні питання

1. Правила вживання знака м'якшення.
2. Розділові знаки у реченнях з однорідними членами речення.
3. Розділові знаки у реченнях з однорідними і неоднорідними означеннями.
4. Розділові знаки в реченні з узагальнювальними словами до однорідних членів.

Список рекомендованої літератури

1. Караванський С. Секрети української мови / С. Караванський. – Львів : БаК, 2009. – С. 12 – 15.
2. Тоцька Н. Розділові знаки при однорідних членах речення / Н. Тоцька // Урок української. – 2008. – №3 – 4.

3. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія]. – Вид. 3-є, доп. / І. Д. Фаріон. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – С. 300 – 310.

Завдання для самостійної роботи

Вправа 1. Прочитайте вірш. Поясніть випадки вживання – невживання знака м'якшення.

Мова

Як парость виноградної лози,
Плекайте мову. **Пильно** й ненастанно
Політь бур'ян. Чистіша від **сльози**
Вона хай буде. Вірно і слухняно
Нехай вона щоразу **служить** вам,
Хоча й живе своїм живим життям.

Прислухайтесь, як океан співає –
Народ говорить, і **любов**, і гнів
У тому гомоні **морським**. Немає
Мудріших, ніж народ, учителів;
У **нього** кожне слово – це перлина,
Це праця, це **натхнення**, це людина.
не бійтесь заглядати у словник:
Це пишний **яр**, а не сумне провалля;
Збирайте, як розумний садівник,
Достиглий **овоч** у **Грінченка** й **Даля**.
Не майте гніву до моїх порад
І не **лінуютьесь** доглядать свій сад (М. Рильський).

Д/З Вправа 2. Перепишіть, уставте замість крапок, де це необхідно, знак м'якшення; поясніть його вживання.

1. Учител...ка простягла назустріч... юнакові обидві руки й усміхнулася... йому усмішкою, у якій були й зворушлива любов..., і материнс...ка ласка (О. Донченко). 2. Хвиляста поділ...с...ка рівнина порізана багат...ма балками й долинами річок (І. Цюпа). 3. Ой вишен...ки-черешен...ки, червонії, спілі, чого ж бо ви так високо вирости на гіллі? (Леся Українка). 4. Ніч... розкинула над селом своє темне, всипане зорями шатро (І. Цюпа). 5. Біжит... по камін...цях струмок до сонця в тиху тін...

(В. Бичко). 6. У скляній бан...ці сиділа жива ящірка, у паперовій коробоч...ці – висохлий чорний жук, у скрин...ці – колекція камін...ців (За О. Донченком). 7. Мал...овниче село тягнет...ся понад річкою, лежит... на крутому березі, ховає...ся в гушавині густих топол... та колючих акацій (З книги). 8. Усе біл...ше кущів і дерев одягає...ся в кучеряву молоду зелен... (І. Цюпа). 9. Слово – не горобец...: випустиш... – не впіймаєш... (Нар. тв.). 10. Дивиш...ся й не надивиш...ся, дишеш... і не надишеш...ся тим чистим, гарячим та пахучим повітрям (За І. Нечуєм-Левицьким). 11. Не лякайтеся труднощів, буд...те готовими пройти всі перешкоди, бо кожне їх подолання веде до майбутн...ої перемоги (За О. Реріх). 12. Хороших ораторів знайдє...ся набагато мен...ше, ніж хороших поетів (За Цицероном). 13. Багато освічених людей давала запороз...ким козакам Київс...ка духовна академія (За Д. Яворівським).

Вправа 3. *Перекладіть слова українською мовою. Українські відповідники перевірте за словником.*

Украинский, молдавский, казацкий, ходят, рижский, Харьков, идешь, любовь, меньший, календарь, пражский, режьте, теперь, ночь, нянчить.

Вправа 4. *Перепишіть. Слова у тексті запишіть орфографічно правильно відповідно до їх вимови і правопису.*

Мішаниною двох мов – україн...с...кої та російс...кої – говорит... частина людно...ті України, хоч загал...новизнано, що користуватися суміш...шю з двох мов – це одне з найтривожніших явищ... загал...нопедагогічного характеру. Скалічена мова отупляє людину, зводит... її мислен...ня до примітива. Адже мова виражає не тіл...ки думку. Слово стимулює свідоміс...т..., підпорядковує її собі, формує. Суржик в Україні є небезпечним і шкідливим, бо паразитує на мові, що формувалася упродовж віків, загрожує змінити мову, яку прийняв Тарас Шевченко, показавши світові її красу й силу, плекали Іван Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбин...с...кий... Фонетична розкіш..., лексичне та фразеологічне багатство, синтаксична гнучкіс...т..., величезні словотвірні можливос...ті дістали загал...не визнан...ня 1934

року у Парижі на всес...вітн...ому конкурсі краси мов, де україн...с...ка зайняла третє місце (на першому – француз...ка, на другому – перс...ка) (О. Сербенська).

Вправа 5. Прочитайте прислів'я. Прокоментуйте вживання – невживання розділових знаків у реченнях з однорідними членами. Поясніть зміст прислів'їв.

На землі є і південь, і північ,
а у правди – ні сходу, ні заходу.

Вчений та велике дерево не одразу виростають.
Розумний говорить повільно, зате швидко працює.

Дивитись і питати – теж наука.

Нікчемність має початок, та не має кінця.

І пекло й рай – усе в душі людській.

Прощай іншим, але не собі.

Учитель – це три світи: теперішній,
минулий, майбутній.

(Японські народні прислів'я)

ДЗ Вправа 6. Перепишіть речення. Розставте розділові знаки між однорідними членами.

1. Туманний ранок і осінній день гаряче поле й літній нескінченний степ солов'иний гай і вишневий садок усе це зливається в єдиний образ рідного краю (З календаря). 2. У нагрітому повітрі голосно дзвенять мухи і жуки бронзовими кулями проносяться джмелі пурхають яскраві метелики (О. Столбін). 3. Почались перегони. Один за одним промчали вершники перший другий третій... (М. Трублаїні). 4. Молоді шпаки граки горобці синиці зеленушки усі залишали свої гнізда (З журналу). 5. Мріють про весну опушені білим хутром берези й осики клени і липи граби і дуби (За Л. Волковою). 6. Навесні й улітку весь ліс дзвенить пташиними голосами короткими трелями зябликів мелодійним свистом дроздів співом солов'я веселим щебетанням чижів (З журналу). 7. По річках озерах багнах Вічний галас вічний спів Крик гусей качок і чапель Зойк чайок і журавлів (О. Олесь). 8. У цьому відношенні пісні для Малоросії – все і поезія і історія і батьківська могила (М. Гоголь). 9. Гаї струнких білокорих берізок сутінки борів

зелені діброви завітчані живими килимами трав білогриве шумовиння ковили на степових просторах усе це наш рідний край (В. Калина). 10. Усі радіють весні звір у лісі птиця в повітрі риба у воді (З книги). 11. Лебідь ледь-ледь повів крильми, і від того лебединого поруху збудилося все довкола і озеро і зеленкувата вода і білі та жовті лілеї і їхнє відображення в озері (Д. Стасюк). 12. Їй хотілося багато розказати синові і про небезпеки далекої мандрівки і про невимовний сум за батьківщиною, але навіщо передчасно розбивати його мрії його райдужні сподівання (О. Іваненко). 13. Рожеві білосніжні палеві червоні аж чорні троянди розстилися навколо (О. Іваненко). 14. Безжиттєве, примарне все тут і біленькі реактивні винищувачі що розпластано принишкли серед трав і судно що бовваніє на морі і чорні грузовики польових радіостанцій що ген-ген темніють розкидані по степу між ракетами (За О. Гончаром).

Вправа 7. *Перекладіть текст українською мовою. Підкресліть однорідні члени речення.*

Перед человеком открылась радость жизни потому, что он услышал шепот листьев и песню кузнечика, журчанье первого весеннего ручья и звон серебряных колокольчиков жаворонка в горячем летнем небе, шорох снежинок и завывания вьюги за окном, ласковый плеск волны и торжественную тишину ночи, – услышал и, затаив дыхание, слушает сотни и тысячи лет чудесную музыку жизни. Умей слушать и ты эту музыку, умей наслаждаться красотой! (В. Сухомлинський).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4 – 5

ТЕМА. *Чергування звуків в українській літературній мові. Відокремлені означення*

Кожне слово – це ніби діамантова намистинка на величезному разку нашої пребагатої мови (І. Цюпа)

Контрольні питання

1. Чергування приголосних.
2. Зміни приголосних та їх збігу.

3. Розділові знаки у реченнях з відокремленими означеннями.

Список рекомендованої літератури

1. Караванський С. Секрети української мови / С. Караванський. – Львів : БаК, 2009. – С. 10 – 11.
2. Пристай Г. До питання морфології експресивної лексики / Г. Пристай // Дивослово. – 2009. – №9.
3. Тоцька Н. Засоби милозвучності української мови / Н. Тоцька // Дивослово. – 2012. – №12.

Завдання для самостійної роботи

Вправа 1. *До поданих слів доберіть варіанти або однокореневі слова, у яких відбувалося б чергування приголосних.*

Діалог, допомога, дорога, заслуга, каталог, колега, круг, увага.

Естетика, електрика, критика, кібернетика, фізика, техніка, класика.

Віха, верх, дах, епоха, рух, слух, огріх, поверх.

Вправа 2. *Від поданих іменників за допомогою суфіксів -ськ-, -ств- утворіть прикметники. Поясніть зміни приголосних.*

Буг, Дрогобич, Прилуки, Овруч, Лейпциг, Запоріжжя, Волинь, Золотоноша, Прага, Дамаск, Іртиш, Бахмач, Одеса, Карпати, Вінниця, Кагарлик, Трускавець, Калуш, Вільнюс.

Гігант, товариш, робітник, інтелігент, дослідник, студент, заступник, велетень, співробітник, кравець, керівник, птах, юнак, люди, перекладач, боягуз, архіпелаг.

Д/З Вправа 3. *Від поданих прикметників (назв областей України) утворіть іменники за допомогою суфікса -ин(а). Поясніть їх правопис.*

Донецька, Житомирська, Полтавська, Чернігівська, Рівненська, Київська, Івано-Франківська, Вінницька, Луганська, Черкаська, Миколаївська, Сумська, Львівська, Кіровоградська, Харківська.

Вправа 4. *Впишіть із поданих речень слова, у яких можливе чергування приголосних. Запишіть поряд слова або форми слів, які б свідчили про чергування.*

1. Настало літо. І на Хортицю прийшло величезне військо татар з турецькою підмогою, що набагато перевищувало козацькі сили (М. Слабошпицький). 2. Лисиця уникає великої тайги з глибоким розсипчастим снігом і низовин із заболоченими ґрунтами (З журналу). 3. В очах старого пройшли далекі видіння й ті подорожні, що, мов з дверей смерті, виходили з хуртовини (М. Стельмах). 4. На одному з дніпровських островів козаки стали кошем, з того часу почалася Запорозька Січ (М. Драгоманов). 5. Тільки той може осягти своїм розумом і серцем красу, велич і могутність Батьківщини, хто дорожить словом, як честю рідної матері (В. Сухомлинський). 6. Здається, що незнайомі блакитні птахи налетіли раптом на море, б'ються завзято грудьми, піднявши вгору білі широкі крила (М. Коцюбинський). 7. Стояла та досвітня пора, коли небо ховає в обіймах гори і ще спить на вершинах, мов у колисці (Я. Гоян). 8. І де б не ходив я в далекій дорозі в чужім і у ріднім краю, я згадую матір у тихій тривозі і рідну хатину свою (А. Малишко). 9. Мужньою, безстрашною людиною стає лише той, хто в дитинстві навчився дорожити своєю громадською гідністю (В. Сухомлинський). 10. Над річкою схилилась береза, немов дівчина в білій сорочці (О. Донченко). 11. Між горами старий Дніпро, неначе в молоці дитина, красується. Милується на всю Україну (Т. Шевченко).

Д/З Вправа 5. *Утворіть вищий ступінь порівняння прикметників, поясніть зміни приголосних.*

Близький, довгий, дорогий, низький, важкий, рідкий, багатий, високий, короткий, дужий, легкий, вузький, далекий, тонкий, молодий, тяжкий, швидкий, поганий, малий, товстий.

Вправа 6. *Із запропонованих варіантів творення слів виберіть правильний, обґрунтуйте свій вибір.*

Сивашський – Сиваський, Черкаський – Черкаський, людцтво – людство, їжджу – їзджу, казахський – казаський, поганший – поганіший – гірший, Кременчужський –

Кременчуцький, птахство – птаство, гірницький – гірникський, Парасчин – Парашчин, брязчати – бряжчати, піщина – піщина, околишний – околичний, вужчий – вузчий, скачу – скакаю.

Д/З Вправа 7. *Перепишіть, поставте пропущені розділові знаки та поясніть чергування приголосних у виділених словах.*

Якщо мак **прикрашає** хлібні ниви нашого півдня, то їхня окраса на півночі волошка. Чарівна синя як небо півдня квіточка ця – необхідна приналежність і вірна супутниця житнього поля, і майже ніколи й ніде в іншому місці в дикому вигляді не **трапляється**. А якщо б і стрілась, то це могло б **засвідчити** одне – тут колись було хлібне поле або дорога, що вела до нього.

Такий постійний зв'язок волошки з житом пояснюється тим, що волошка рослина не туземна, а занесена до нас разом із житом, **батьківщиною** якого вважається прилегла до південної Росії західна частина Азії.

Із волошки в минулому добували прекрасну синю фарбу дуже схожу на ультрамарин.

Для цього брали не **язичкові довгокружні** пелюстки волошки, а лише розміщені, посередині **трубчасті**, барва яких темніша і поклавши у мармурову ступку вичавлювали з них сік, а потім додавали кваснику й зберігали для вжитку. Із язичкових пелюсток виготовлялася блідніша голуба фарба (Н. Золотницький).

Вправа 8. *Спишіть речення, вставивши потрібні розділові знаки. Поясніть умови відокремлення означень.*

1. Окремі струмочки освітлені промінням призахідного сонця блищали, наче кришталь (3 журн.). 2. Над луками залитими квітневою повинню холонув оранжевий вечір, зануривши в мілкі прибережки далеке полум'я хмар (Григір Тютюнник). 3. На сухому пагорбі по той бік річища маячило село майже зо всіх боків обступлене тихим оранжевим, як і небо, паводком (Григір Тютюнник). 4. На ожередові соломи сидів ворон схожий на степового орла і думав свою думу (І. Цюпа). 5. Ставок блищить на сонці, неначе дзеркало вправлене в срібні рами закутані дорогою білою, прозорою

тканкою. 6. Повбирані в нову одержу попідперізувані червоними поясами вони гордо й пишно йшли по вулиці на гарячому сонці, понадівавши шапки набакир. 7. Микола ввесь мокрий сидів на човні, мов дерев'яний. 8. Вона повернула човен в один ерик прокопаний в озеро. 9. Подекуди між очеретом та житняком блищали невеличкі плеса чисті й ясні як дзеркало (З тв. І. Нечуя-Левицького).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6

ТЕМА. *Зміни пригoлосних у потоці мовлення. Відокремлені прикладки*

Рідна мова – найперша підвалина життя народу як окремої нації (І. Огієнко)

Контрольні питання

1. Спрощення в групах пригoлосних.
2. Розділові знаки у реченнях з відокремленими прикладками.

Список рекомендованої літератури

1. Караванський С. Секрети української мови / С. Караванський. – Львів : БаК, 2009.
2. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія]. – Вид. 3-є, доп. / І. Д. Фаріон. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – С. 25 – 41; С. 262 – 263.

Завдання для самостійної роботи

Вправа 1. *Від поданих іменників утворіть прикметники. З'ясуйте, у яких словах відбулося спрощення пригoлосних. Окремо вишийте слова, у яких спрощення не відбулося, поясніть їх правопис.*

Тиждень, честь, радість, область, жалість, місто, ненависть, турист, контраст, кількість, гігант, вартість, випуск, доблесть, якість, совість, інтелігент, дилетант, кар'єрист, президент, пропуск, виїзд, кореспондент, цілість, швидкість, баласт, захист, допуск.

Вправа 2. *Перепишіть, вставляючи пропущені літери.*

Ус...ний, компос...ний, шіс... надцять, очис...ний, зліс...ний, безвиїз...но, облас...ний, ровес...ник, студен...ський, влас...ний, шіс...десять, со...нце, балас...ний, ціліс...ний, корис...ний, абонен...ський, почес...ний, первіс...ний, прихвос...ні, шіс...сот, хвас...нути, совіс...ний, учас...ник, парламен...ський.

Вправа 3. *До поданих іменників доберіть однокореневі дієслова. Поясніть правопис утворених слів.*

Шелест, тиск, брязкіт, блиск, тріск, свист, бризки, виск, писк, плюскіт.

Вправа 4. *Перепишіть, підкресліть слова, у яких відбулося спрощення в групах приголосних.*

1. Якщо тільки вчитель – справжній вихователь, тоді його слово – не безпристрасний „виклад матеріалу”, а звернення до свідомості й серця дітей (В. Сухомлинський). 2. Уже скотилось із неба сонце, Заглянув місяць в моє віконце (Леся Українка). 3. Де слова масні, там пироги пісні (Нар. тв.). 4. Незважаючи на контрастні думки, перемогу одержали захисники плазунів (З газети). 5. Додому вночі повертався я пізно, Ішов і ледь чутно наспівував пісню (А. Кацнельсон). 6. Українська мова витворила багато-багато пестливих слів, якими опоетизовано світ (І. Вихованець). 7. Слово вмить змінює настрої, робить щасливим або ж нещасливим, радісним чи пригніченим (За К. Мотрич). 8. Мабуть, ніхто з наших шістдесятників не входив у літературу так стрімко й так тріумфально, як Микола Вінграновський (Л. Талалай). 9. Хмари ненависні зникли вже давно (В. Сосюра). 10. Пристрасть до малювання не полишала Їжакевича з малих літ і до останку (З календаря). 11. Кирило був одним з найосвіченіших людей свого часу (З календаря). 12. Іван Богун увійшов у нашу історію як легендарний захисник народу від кривди (Н. Руденко). 13. Освяченим ножем господар розрізував паску, і кожен їв свій шматок, пильнуючи, щоб жодна крихта не впала додолу (Г. Бондаренко). 14. Шумлять

ліси України, думають свою думу, такі могутні й такі беззахисні перед бездумним наступом цивілізації (3 книги).

Д/З Вправа 5. *Перекладіть українською мовою.*

Счастливый человек, радостный день, поздняя осень, участник марафона, злостный нарушитель, костный мозг, постный борщ, областной комитет, шестьдесят лет, скоростной метод, недельный отпуск, туристическая палатка, контрастный душ, выпускной вечер, пропускной режим, жить безвыездно, выездное заседание, вестники весны, качественный продукт, студенческая аудитория, сверкнуть глазами, балластный груз, умышленное повреждение.

Вправа 6. *Перебудуйте сполучення слів так, щоб утворилися приклади, що пишуться через дефіс; складіть з ними 4 – 5 речень.*

Ріка Десна, красивий юнак, мрійливі хлопчачки, ясний місяць, режисер Довженко, дід сторож, іноземний студент, природа мати, гора Сапун, риба меч, степовий вітер.

Д/З Вправа 7. *Перепишіть, підкресліть відокремлені приклади і слова, до яких ці приклади відносяться. Поясніть, за якими правилами вони відокремлюються.*

1. Він, малий хлопчик-пастушок, лежить на теплому піску горілиць і дивиться в небо (І. Цюпа). 2. Лісовий жайворончок прилетів і розповів листячку те, що чув від свого двоюрідного брата – польового жайворонка (О. Іваненко). 3. А ви, юнацтво, дивіться, спостерігайте, на те у вас крила, щоб літати й багато бачити (О. Іваненко). 4. Усі люди з містечка – дорослі й діти – вибігли подивитися на прибульця (3 газети). 5. Бджоли – клопітливі хазяйки – поспішали по мед до квітів (О. Іваненко). 6. На думку спадали народні пісні, думи і, зокрема, дума про Марусю Богуславку – відважну дівчину, яка визволила сімсот козаків з бусурманської неволі (За Д. Красицьким). 7. З-поміж густих малахітових джунглів у видолинку майне блакитна блискавка – степова річечка. 8. А теплого переджнив'я степ бринить від ніжних дзвінких мелодій – у осяйній високості виспівує незримий і найневтомніший співець українського степу

– жайворонок (За С. Плачиндою). 9. Тісно стало на Землі. Вона розкривається у неосяжність, і ми – діти планети – народжуємося в нове буття (О. Бердник). 10. Володимир Іванович Вернадський, український учений, видатний натураліст і геніальний мислитель належить до когорти природодослідників, які прагнули осягнути суть світу загалом (О. Марискевич). 11. Талановитий поет і пісняр, Грінченко у всьому, що пише, проявляє, побіч знання мови української, також гарячу любов до України... (І. Франко). 12. Українські думи, що через століття передавалися Гомерами України – кобзарями, – світять лицарством у любові й ворожнечі, розмахом козацької відваги й філософської вдумливості (А. Луначарський). 13. Вічнозелена красуня, або, як її називає населення Карпат, смерека, належить до родини соснових (З календаря). 14. Жінки та дівчата гетьманської України прикрашали себе справжніми коралами, або, як їх називали, добрим намистом (М. Руденко).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7

ТЕМА. *Подвоєння літер для позначення на письмі збігу однакових приголосних звуків. Відокремлені обставини*

Народ говорить одною мовою – гнучкою,
багатою, ясною і барвистою (П. Загребельний)

Контрольні питання

1. Типи подвоєння літер.
2. Подвоєння літер для позначення на письмі збігу однакових приголосних звуків.
3. Подвоєння літер на позначення подовженої вимови приголосних звуків.
4. Розділові знаки у реченнях з відокремленими обставинами.

Список рекомендованої літератури

1. Караванський С. Секрети української мови / С. Караванський. – Львів : БаК, 2009. – 344 с.

2. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія]. – Вид. 3-є, доп. / І. Д. Фаріон. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – С. 74 – 76.

Завдання для самостійної роботи

Вправа 1. Від поданих слів утворіть нові лексеми, у яких би відбувалося подвоєння літер між різними частинами слова.

День, бігти, з'єднати, зброя, закон, стіна, змістовний, дякувати, звук, дати, туман, захищати, даль, машина, година, ділити, без імені, дзеркало, ціна, вина, шаблон, число, будень.

Д/З Вправа 2. Запишіть іменники у формі орудного відмінка однини, поясніть їх написання. З'ясуйте лексичне значення незрозумілих або невідомих слів за „Тлумачним словником”.

Мазь, вісь, сіль, тінь, паморозь, розкіш, почесть, грань, велич, віддаль, масть, гнучкість, печаль, мить, повість, блакить, свіжість, любов, даль, кров, мідь, деталь, вірність, ненависть, подорож, світлотінь, пастораль, Керч, пасивність, державність, постать, галузь, пристань, міць, радість, честь, єдність, ртуть, гостинність, вічність.

Вправа 3. Перепишіть, оберіть у дужках правильний варіант написання.

1. Ранку осі(**н,ни**)ього злото падає в води ріки. 2. Полине під небом світа(**н,ни**)я, де райдуга Черемош п'є. І зі(**л,лл**)ють з його щибета(**н,ни**)ям пташки щибета(**н,ни**)я своє. 3. Де Дінця зелені води й коники в траві, пахнуть вугі(**л,лл**)я, й порода, й квіти польові (3 тв. В. Сосюри). 4. Плетене-переплетене мереживо гілок перетворює їх на і(**р,рр**)еальне видовище, яке більш належить до витвору мистецького, аніж природного (За Ю. Збанацьким). 5. Високо в піднебе(**с,сс**)і заспівав свою пісню жайворонок. 6. Мов із землі виріс новий прикордо(**н,ни**)ий стовп (О. Гончар). 7. Для людської думки немає ві(**д,дд**)алі (Нар.тв.). 8. Я не можу висловити, наскільки зручною для чита(**н,ни**)я стала для мене книга природи (Гете). 9. Даруй почу(**т,тт**)ям, розуму, волі та здібностям багато

різноманітного й безліч захоплюючого (Я. А. Коменський). 10. Любиш брати – люби й ві(д,дд)авати (Нар.тв.). 11. Все ві(д,дд)зеркалить вічності екран. Не пропаде тут жоден звук і порух (Ю. Клен).

Вправа 4. *Перепишіть, оберіть у дужках правильний варіант.*

За(в,вв)ишки, де(н,нн)ий, Доне(ч,чч)ина, Гали(ч,чч)ина, безсмер(т,тт)я, (л,лл)ється, па(с,сс)я, війсь(к,кк)омат, спресо(н,нн)я, (с,сс)авці, здоровé(н,нн)ий, нездолá(н,нн)ий, нездійсне(н,нн)ий, шале(н,нн)ий, негада(н,нн)о, ю(н,нн)ати, вугі(л,лл)я, су(д,дд)я, су(д,дд)ею, рі(ч,чч)ю, молодіс(т,тт)ю, І(л,лл)я, А(л,лл)а, навма(н,нн)я, ту(ш,ши)ю, узлі(с,сс)я, ві(д,дд)ати, бе(з,зз)захисний, іме(н,нн)ий, і(м,мм)іграція, солом'я(н,нн)ий, свяще(н,нн)ий, свяще(н,нн)ик, то(н,нн)а, ма(с,сс)а, інтерме(ц,цц)о, Го(л,лл)андія, Та(л,лл)і(н,нн), Полі(с,сс)я, полі(с,сс)ький.

Вправа 5. *Перекладіть слова українською мовою. Порівняйте їх написання в обох мовах.*

Столетие, третье, вечностью, Подолье, судья, гостья, бессмертье, Закарпатье, собранный, гордостью, невинный, поверье, несравненный, листья, скатертью, написанный, мазью, воссоединенный, счастье.

Вправа 6. *Складіть речення з відокремленими обставинами, використовуючи подані дієприслівники. Врахуйте всі можливі умови їх відокремлення.*

Аплодуючи, слухаючи, скопіювавши, запрошуючи, переконавши, розмовляючи.

Д/З Вправа 7. *Перепишіть, поставте, де потрібно, розділові знаки.*

1. Незважаючи на травень було душно як у літку (М. Коцюбинський). 2. Від нього грози пролітаючи над лісом плачуть Бо їх не помічають. 3. Я іду їду зворушений Когось все жду співаючи. 4. Мов свічі погаслі в клубках фіміаму В туман загорнувшись далекі тополі В душі вигрівають мінорную гаму

(Із тв. П. Тичини). 5. Іди не знаючи про спокій і согрішивши не гріши. 6. Війнулася фіранка на вікні Рожевим сяйвом спалахнувши раптом (М. Рильський). 7. І тремтить схвильоване колосся Прихилившись до мого плеча (О. Теліга). 8. І світ благословенний караючи у душу увійшов і душу геть обліг (В. Стус). 9. Розбившись грудьми об полустанок в траві лежить березовий Ікар. 10. Поки геній стоїть витираючи сльози метушлива бездарність отари свої пасе (Л. Костенко).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8

ТЕМА. *Орфограми, пов'язані із правописом префіксів. Відокремлені додатки*

Мова – найкраща це квітка на світі (І. Огієнко)

Контрольні питання

1. Правопис префіксів:
 - а) орфограма – префікс з- (зі-, с-);
 - б) орфограма – префікси роз-, без-, воз-, через-;
 - в) орфограма – префікси при-, прі-, пре-;
 - г) орфограма – префікси пере-, пред-, перед.
2. Розділові знаки у реченнях з відокремленими додатками.

Список рекомендованої літератури

1. Гомонай Р. Префікси на позначення недостатнього ступеня прояву ознаки в історії української мови і їх сучасний статус / Р. Гомонай // Українська мова. – 2009. – №1.
2. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія]. – Вид. 3-є, доп. / І. Д. Фаріон. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – С. 95 – 102.
3. Вишня Л. І. Правопис частки-префікса НЕ з різними частинами мови / Л. І. Вишня // Укр. мова і літ. в шк. – 1981. – № 10.
4. Караванський С. Секрети української мови / С. Караванський. – Львів : БАК, 2009. – С. 17.

Завдання для самостійної роботи

Вправа 1. У поданих словах поставте пропущені літери, де треба, виділіть префікс; назвіть його значення, вимову та написання.

Пр...давній, пр...дставити, пр...бережний, пр...зирливий, пр...амбула, пр...дністровський, пр...освященний, пр...близно, пр...звище, пр...красний, п...р...робіток, пр...крашати, пр...зидент, пр...святити, пр...д'явник, пр...стиж, пр...своїти, пр...мусити, пр...з...нтація, пр...рва, пр...зидія, пр...буток.

Вправа 2. *Перепишіть, виберіть у дужках правильний варіант написання. Уставте замість крапок пропущені літери.*

1. Пр(*и,е*)дорожні гіллясті сосни та білокорі берези задумливо (*з,с*)хиляли віти під сніжними брилами (Ю. Збанацький). 2. Нас ні бурі не (*з,с*)косили, ані шторми не взяли (П. Тичина). 3. Можна почати картоплю копати, – (*з,с*)тверджує сонях кивком голови (В. Ткаченко). 4. Бе..межна голуба далечінь ро..гортає перед тобою дивну красу барв (І. Цюпа). 5. Улянка набрела на дику грушку й (*з,с*)плеснула руками: під деревом, п..р..сипані опалим листям, товстим шаром лежали жовті духмяні грушки (О. Донченко). 6. Дерева ро..кішною зеленню оповили пр..вітний будиночок дитячого садка (З книги). 7. Думи мої п..р..летіли в якісь невідомі краї (За І.Нечуєм-Левицьким). 8. Якщо ви гарячої літньої днини (*з,с*)томитесь у дорозі та пр..сядете десь на горбку відпочити, то відразу вдихнете гуркувато-приємний освіжаючий дух деревію, що тут-таки довкруги ро..сипав свої білі щитоподібні суцвіття (Л. Павленко). 9. Природа ніби пр..чаїлась, чекаючи зимових холодів (За А. Волковою). 10. Уранці (*з,с*)теляться над землею білі тумани, хмари так низенько (*з,с*)пускаються, що огортають собою землю (За А. Волковою). 11. Заблищали зорі в небі: одна з них зірвалася – і огневий слід п..р..писав небо (За Панасом Мирним). 12. Від пр..звища відрізняється пр..висько. 13. Усередині над пр..столом був викладений із смальти образ Богородиці (М. Міщенко).

Д/З Вправа 3. *Утворіть від поданих слів антоніми за допомогою префіксів роз-, без-.*

Взутися, відповідальний, грамотний, журний, засідлати, захисний, збити, зшити, озброїти, платний, принести, сильний, скидати, скласти, смертний, сформувати, хребетний.

Вправа 4. *Перекладіть українською мовою.*

Срисовать, скрипеть, срезать, скупать, спускаться, сливаться, спросить, согнуть, исчезать, искрошить, бесстрашный, расставить, рассеять, беззаветный, приобрести, премировать, придержать, престол, смешанный, спланированный, смерить, созвать, собираться, соединить, изжарить, испечь, истолочь, размолоть, расчистить, безветренный, разыграть, преграда, Приморье, премудрость.

Вправа 5. *Замініть сполуки слів одним словом з префіксами.*

Сходить сонце, старий ліс, чудова пора, дуже гострий, кисле молоко, без жодної помилки, косити траву, порушення законності, працює без аварії, шити сукню, розпорядок уроків, пускати на воду, м'ята трава, грати в шахи, відсутність хмар, тимчасовий мир, поява птахів навесні, місцевість біля Карпат.

Вправа 6. *Перепишіть речення, підкресліть відокремлені додатки, поясніть засоби та природу їх відокремлення.*

1. Крім України, трипільці займали величезні простори Східної Європи: їхні поселення знайдені в Словаччині, Румунії, на Балканському півострові (Г. Лозко). 2. За винятком баби Оришки, малий Чіпка нікого не любив (П. Мирний). 3. Пахне грибами й медом, вільністю пахне тією, що, oprіч назви осінь, немає імені їй (М. Рильський). 4. На лівобережжі, замість верб і чагарників, видно погорблені смуги темені (М. Стельмах). 5. Третю добу, замість води, ми їли сніг (О. Гончар). 6. Втративши землю, йшли у місто, але там своїх бідарів було повно, особливо ремісників (В. Чемерис).

ДЗ Вправа 7. *Розставте необхідні розділові знаки. Усно поясніть умови відокремлення.*

1. Міцно пустивши коріння в землю верба стримує зсуви захищає береги від руйнівної сили повені (3 газети). 2.

Крижинки штовхаючись і поспішаючи мчать річкою, наздоганяють одна одну (З книги). 3. Вузька дорога потяглася вгору між глинястими крутосхилами вкритими чагарником (О. Гончар). 4. Зламані бурею дерева валялися тут і там ніби скошена полягла пшениця багато квітів не могли навіть голівок своїх підвести (О. Іваненко). 5. Сонце давно вже сіло в рожевий туман, який ще довго стояв на обрії поволі згасаючи і розвіюючись. Птахи затихли і згорнувши натомлені за день крильця сідали на м'які гніздечка гріючи свої худенькі від роботи тільки пахучим ласкавим по-материнськи ніжним теплом розігрітої за день землі (За Гр. Тютюнником). 6. У глибоких долинах зелених од винограду й повних сизої імлі тіснились кам'яні громади рожеві від вечірнього сонця або синіючі густим бором (М. Стельмах). 7. Лише берізка обласкана обцілована зо всіх боків місячним промінням наскрізь світилася радістю дитини необізнаної з буревіями життя (К. Гранат). 8. Пішов дощ дрібний та тихий мов крізь сито сіяв стрепенулися темні ліси і розправляючись підняли своє загоріле листя під дрібні дощові краплини (Панас Мирний). 9. Стоять верби опушені зелененьким листям і здається чують сплески журавлиних сурем у піднебессі легенький бентежний передзвін – прозорий кришталевий (Є. Гуцало). 10. Ідуть дівчата в поле жати Та знай співають ідучи (Т. Шевченко). 11. Любов до Вітчизни часто починається з деревця посаженого своїми руками з першого світанку зустрінутого на узліссі з росяної стежки в гаю (З журналу). 12. На другому кінці стояв тільки місяць – блідий похмурий мов старий лисий злодюга (За Панасом Мирним). 13. Усе зраділо стрічаючи день і день зрадів розцвітаючи ясний теплий погожий (За Панасом Мирним). 14. Широкий горизонт ніби розсунувся тремтить десь у далечі зливаючись з сріблястим Чумацьким Шляхом (І. Цюпа). 15. Ніщо не гине навіки окрім марного (О. Білокінь).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9

ТЕМА. *Правопис складних слів. Відокремлені уточнювальні члени речення*

Слова – це кольорові камінці. Мало їх назбирати – треба ще з них навчитися узори викладати (І. Вільде)

Контрольні питання

1. Складні іменники.
2. Складні прикметники.
3. Розділові знаки в реченнях з відокремленими уточнювальними членами речення.

Список рекомендованої літератури

1. Арсірій А. Т. Якісні, відносні, присвійні прикметники / А. Т. Арсірій // Укр. мова і літ. в шк. – 1987. – № 9.
2. Арсірій А.Т. Ступені порівняння якісних прикметників / А. Т. Арсірій // Укр. мова і літ. в шк. – 1987. – № 10.
3. Вихованець І. Р. Таїна слова / І. Р. Вихованець. – К., 1990. – С. 194 – 198.
4. Задорожний В. Бієнале – трієнале – квадрієнале... (Ще раз про рід іменників) / В. Задорожний // Дивослово. – 2012. – №10.
5. Задорожний В. Кличний відмінок іменників на -ець у сучасній українській мові / В. Задорожний // Дивослово. – 2005. – №3.

Завдання для самостійної роботи

Д/З Вправа 1. *Перепишіть. Перевірте написання складних слів за „Орфографічним словником”.*

1. Серед трав виглядають *ніжно/блакитні* волошки (В. Пархоменко). 2. Тихе, приглушене гудіння стоїть біля *дерев/медоносів* від безлічі бджіл (В. Пархоменко). 3. На глинистому зсуві в яру жовтіють квіти пухнастої *мати/й/мачухи* (В. Тарашук). 4. Над лісом пливуть холодні зимові хмари, а *оба/біч* тихо шепочуться й стогнуть стривожені сосни й *сніжно/білі* берези (Ю. Збанацький). 5. То замерехтить *жовто/гаряча* достигла нива. То зблиснуть попереду золоті озера соняшників (І. Цюпа). 6. Хмара швидко йшла й розрослась у *темно/синій* гірський хребет (О. Гончар). 7. Росли тут кучеряві кущі ліщини, росла густо горобина з *червоно/гарячими* коралями на шиї (За П. Козланюком). 8. Крізь зелену мозаїку листяного лісу *де/не/де* пробивається сонячний промінь. 9. Ось серед великих *темно/зелених* листів виросла стрілочка білих

квіточок (За В. Пархоменком). 10. У цей час на кораблі/рятівнику пролунав сигнал тривоги (І. Оленів). 11. Тим/то перво/цвіт весняний усіма знавцями рекомендується як чудова салатна рослина (Л. Павленко). 12. У медицині деревій застосовується з/давніх/давен (Л. Павленко). 13. З обох берегів схиляються зелені віти густо/зеленої вільшини, гостро/листих кленів, струнких дубів, берестів, утворюючи над ласкавою рікою казкову алею (тунель). 14. У курені наслано зеленої трави, щоб можна було при нагоді подрімати годину/другу (За Остапом Вишнею). 15. І я зрадів, що звичай благородний не загубився в давнині безодні, не зник, перетворившись у тлінь, дійшов/таки до наших поколінь ! (В. Зубар). 16. Одначе син/таки каже істинну правду, що ніщо йому так не пахне, як цей степ... (За О. Гончаром). 17. На/весні й у/літку весь ліс дзвенить пташиними голосами (З журналу).

Вправа 2. Подані складні іменники запишіть разом або через дефіс; поясніть їх правопис.

Інженер/механік, лісо/тундра, пів/хвилини, життя/буття, зерно/елеватор, напів/сон, 10/річчя, пів/Європи, пішо/хід, радіо/фізик, пів/аркуша, Пуща/Водиця, тисячо/ліття, відео/телефон, віце/президент, стоп/кран, генерал/лейтенант, виставка/продаж, міні/сукня, прем'єр/міністр, Івано/Франківськ, тонно/кілометр, вет/лікарня, гідро/акустик, націонал/соціаліст, 125/річчя, сан/технік, водо/споживання, міні/комп'ютер, фото/елемент, аеро/флот, пів/автомат, пів/яблука.

Вправа 3. Розкриваючи дужки, запишіть у дві колонки слова: 1) які пишуться разом; 2) які пишуться через дефіс.

Ключ. У кожному слові підкресліть другу від початку букву. З цих букв прочитаємо вислів давньоримського історика Тацита.

Вугле(видобуток), озерно(болотний), здивовано(розгублений), всесвітньо(відомий), червоно(гарячий), вакуум(камера), в'єтнамсько(український), сніго(затримання), перекоти(поле), штабс(капітан), тьмяно(жовтий), всесвітньо(історичний), овоче(сховище), м'ясо(молочний), вічно(зелений), світло(рожевий), темно(зелений), одно(денний), блок(схема), видимо(невидимо),

корабле(будівник), ячмінно(житній), сніжно(білий), смагляво-
(лиций), синьо(зелений), легко(крилий), зменшено(пестливий).

Вправа 4. Від поданих слів утворіть складні іменники. Запишіть їх у два стовпчики: перший – написання разом, другий – через дефіс.

Рука писати; машина писати; край знати; вода міряти; листя падати; красно писати; середні віки; святий вечір; людина день; п'ять років; земля трусити; радіо комітет; міні футбол; Національний банк; художник пейзажист; вакуум апарат; Європа Азія; половина яблуко; щастя доля; перекоти поле; життя писати; лікар терапевт; аеро вокзал; вагон ресторан; вантаж потік; слюсар складальник; половина Києва.

Вправа 5. Від поданих слів утворіть складні прикметники, поясніть їх правопис.

Вагон, ремонтний; низький, рентабельний; машини, будувати; бюджет, фінанси; лікувальний, профілактичний; відомий на весь світ; зовнішня, політика; загальний, науковий; індустріальний, механічний; віце, адміральський; продуктової, промисловий; багато, раз; синій, блакитний; кислуватий, солоний; мало, знайомий; західні, слов'яни; шістнадцять, поверх; вісімнадцять, градусний; суспільний, шкідливий; загальний, демократичний; суспільний, корисний; виробничий, споживчий; сто, ват.

Д/З Вправа 6. Замініть сполуки слів складними прикметниками.

Чорні брови; мова й література; південь і схід; Західна Європа; відомий усьому світові; Давня Русь; Далекий Схід; тридцять градусів; електронне обчислювання; життєва необхідність; Жюль Верн; зима і весна; інша мова; кінний спорт; Кривий Ріг; лексика і граматики; захищати ліс; масло, сир, молоко; глухий, німий; мільйон голосів; Новий рік.

Вправа 7. Перепишіть речення, поставте потрібні розділові знаки при відокремлених уточнювальних членах

речення, пояснить їх уживання. Слова, розділені рискою, запишіть правильно.

Неподалік Лубен південніше Пирятина лежить місто Гребінка. Тут на хуторі Убіжище поблизу села Мар'янівки народився відомий поет і байкар Євген Гребінка. Його тут/таки й поховано в Мар'янівці. Свого часу до Гребінки приїздив з Яготина Тарас Григорович Шевченко.

Широкий шлях стелиться під колесами, від Лубен праворуч і ліворуч розляглися зелено/руністі полтавські степи. Далеко аж на самому обрії мріють села і хутори. Ліворуч на рівнині при тихо/замріяній річці Хорол лежить місто Хорол.

У Хорольському районі є село Мелашки, у якому народився Левко Іванович Боровиковський. У цих місцях зокрема в селі Вишняки бував російський поет Олександр Сергійович Пушкін, а в селі Андріївці Тарас Григорович Шевченко. Трохи далі від Хоролу в бік Дніпра розкинувся мальовничий закуток Полтавщини, який називається Веселий Поділ. Це батьківщина відомого українського поета/байкаря Леоніда Глібова (І. Цюпа).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 10

ТЕМА. *Вживання великої літери. Речення, ускладнені вставними конструкціями*

Як би ти знав, як много важить слово! (І. Франко)

Контрольні питання

1. Правила вживання великої літери.
2. Вставні і вставлені конструкції.
3. Групи зі значенням вставних слів і сполучень.
4. Розділові знаки в реченнях зі вставними і вставленими конструкціями.

Список рекомендованої літератури

1. Вихованець І. Р. Таїна слова / І. Р. Вихованець. – К., 1990. – С. 91 – 104; 246 – 252.
2. Караванський С. Секрети української мови / С. Караванський. – Львів : БаК, 2009. – 344 с.

3. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія]. – Вид. 3-є, доп. / І. Д. Фаріон. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – 332 с.

Завдання для самостійної роботи

Вправа 1. *Перепишіть. Оберіть у дужках потрібну літеру.*

1. За часів князювання (Я,я)рослава (М,м)удрого (Р,р)усь зміцнила зв'язки з багатьма (Є,є)вропейськими державами. 2. Сам (Я,я)рослав зібрав величезну бібліотеку, слава про яку линула далеко за межі (Р,р)уської землі. 3. На честь перемоги над (П,п)еченігами (Я,я)рослав наказав закласти храм (С,с)вятої (С,с)офії (За М. Слабошпицьким). 4. На (С,с)лобожанщині народні звичаї святкування (І,і)вана (К,к)упала розпочинаються напередодні (Р,р)іздва (І,і)вана (П,п)редтечі (З газети). 5. В уяві ожила (В,в)олодимирська (Г,г)ірка в буйному шумовинні кленів, берестів і акацій (І. Цюпа). 6. Неділя перед (В,в)еликим (П,п)остом так і називається – “прощена неділя” (З календаря). 7. У кінці XVI століття на (С,с)іверському (Д,д)інці будується місто (Ц,ц)ареборисів (А. Фоменко). 8. Завжди цілюща вода (І,і)ордана, освячена на (В,в)одохреща (О. Таланчук). 9. Увечері на небі можна побачити (В,в)елику і (М,м)алу (В,в)едмедицю (З газети). 10. Яюсь (Г,г)осподь (Б,б)ог вирішив наділити дітей світу талантами (З календаря). 11. Тепер (Д,д)ень (М,м)атері урочисто відзначається кожної другої неділі травня (З календаря). 12. Усе в нас було: і багатство, і добро, і віра своя православна, і (М,м)итрополит, був рівний і обов'язковий для всіх громадян звід законів під назвою (Р,р)уська (П,п)равда (М. Вінграновський). 13. (В,в)олодимир (І,і)ванович (В,в)ернадський був одним із найактивніших організаторів (Д,д)ержавної (Н,н)аукової (Б,б)ібліотеки (А,а)кадемії (Н,н)аук (У,у)країни (З журналу). 14. Воду, як могутню стихію (В,в)есвіту, глибоко шанували наші предки (Г. Бондаренко).

Д/З Вправа 2. *Перепишіть, розкриваючи дужки.*

Епоха (В,в)ідродження, (Д,д)ніпровські береги,
(С,с)трілецький (З,з)аповідник, (А,а)ндріївський узвіз,

(А,а)хіллесо́ва п'я́та, (П,п)ала́ц (С,с)порту, (Б,б)аба-(Я,я)га, (Л,л)латиноамериканські танці, (А,а)нгел-(Х,х)ранитель, (Г,г)ромадянська (В,в)ійна, (Д,д)руга (С,с)вітова (В,в)ійна, (Д,д)екан факультету, (Д,д)октор (Н,н)аук, (М,м)іністр (О,о)світи і (Н,н)ауки (У,у)країни, кіт (М,м)урчик, слива (У,у)горка, (К,к)раїни (З,з)аходу, (Д,д)алекий (С,с)хід, (П,п)івденне (П,п)олісся, (Б,б)іловезька (П,п)уща, (Н,н)абережна (Л,л)ейтенанта (Ш,ш)мідта, (К,к)вартал (Д,д)ружби (Н,н)ародів, (К,к)ам'яний (Б,б)рі́д), (С,с)півдружність (Н,н)езалежних (Д,д)ержав, (Б,б)удинок (П,п)обу́ту, (С,с)тадіон (А,а)ванга́рд, завод (П,п)рогрес, (С,с)ередня школа №5, (Ш,ш)евченківська премія, (Ш,ш)евченківський стиль, (Л,л)уганський (Н,н)аціональний (У,у)ніверситет імені Тараса Шевченка, (Р,р)ектор університету.

Вправа 3. Від поданих нижче іменників утворіть прикметники, запишіть їх з великої чи малої літери.

Твори (Шевченко), мова (Езоп), схили (Дніпро), поезії (Франко), батіг (Петро), теорема (Піфагор), лист (Катерина), сонати (Бетховен), рукописи (Пушкін), вузол (Гордія), слово (Тичина).

Вправа 4. Орфографічно оформіть текст, ураховуючи чергування у-в, і-й.

Відкрийте, пізнайте, захопіть..ся (і,й) полюбіть (Л,л)уганщину, як це (с,з)могли Борис Грінченко, котрий ніс людям п..семніть (і,й) просвітництво, як Володимир Даль, який на пам..ять про місце народже(н,нн)я (в,у)зяв пс..вдонім (К,к)озак (Л,л)уганський, як Володимир Сосюра, який прославив (і,й) (Л,л)исиче над (Д,д)інцем, (і,й) край наш син..о/окий.

Щедра (і,й) багата покладами земля наша в/давнину (і,й) нині є пр..лягал..ною для людей. (В,У) різні часи жили тут кочові (і,й) осідлі пл..мена з (С,с)ередн..ої (А,а)зії, (З,з)акавказ..я, (П,п)івде(н,нн)о/(С,с)хідної (Є,є)вропи. Про це засвідчують рубила з крем..ню (і,й) інші знахідки їхн..ого побуту. С..лилися (і,й) т..пові коч..вники – (К,к)і(м,мм)ерійці,

(С,с)кіфи, (С,с)армати, які (в,у)міли виплавляти залізо (За М. Ночовним).

Вправа 5. *Перепишіть, розставте необхідні розділові знаки. Знайдіть у поданих реченнях вставні слова, з'ясуйте їхнє значення.*

1. Такої певної, святої, Такої рідної, як ти, Такої широї, простої, – Вже більше мабуть не знайти (П. Грабовський). 2. Отже писанкарство – один з найдавніших і найцікавіших видів творчості українського народу (Р. Кобальчинська). 3. Людей звичайно більше, ніж народу... (Б. Олійник). 4. Готуючись вийти заміж, кожна дівчина як правило повинна була мати багато різних вишиванок (О. Гасюк). 5. Це був власне жовтий пісок, прибитий дощем, а тепер зігрітий і осяяний сонцем (І. Багряний). 6. Кожній людині мабуть подобається, щоб нею, її роботою та справами цікавилися (І. Томан). 7. Є віра не вже цього мало що ти в тому місті живеш (Л. Первомайський). 8. У всякому ділі є свої майстри і своє так би мовити натхнення (О. Гончар). 9. Я радів за ту чайку хай літає над морськими просторами і я жалкував за нею, бо тепер уже більше ніколи її не побачу (Ю. Збанацький). 10. Іскра, яку кидає вчитель у свідомість дитини, здатна запалити вогнище лише тоді, коли образно кажучи вона не ось тільки воскресла, а горіла не один день і не один рік (В. Сухомлинський). 11. Одні бджоли, мов крихітки сонця, несли у вулики першу поживу з ліщини, другі збирались у громади на жолобастих дошках поїлок, і добре гудіння здавалось погойдувало ліс і оту хатку, що всередині пахла цвітом і медом, а зісподу обзивалася неспокоєм джерельця (М. Стельмах). 12. А з неба не раз так буває на Великдень скрапне дощик і засвітить веселка (Я. Гоян).

Вправа 6. *Поставте потрібні розділові знаки. З'ясуйте, у яких реченнях однозвучні слова виступають членами речення, а в яких – вставними словами.*

1. Кажуть, мить чекання здається вічністю (Т. Коломієць). 2. Здається цю мелодію я вже десь чула (З книги). 3. Співає соловейко голосно, і хто не бачив його *може* подумати, що це неабиякий птах (З книги). 4. Давним-давно,

тисячу, чи *може* й більше років тому, розцвів на світі перший півник (Є. Шморгун). 5. Це місце *здавалося* йому святим і віщим (І. Цюпа). 6. Тут навіть повітря *здавалося* несло в собі золотисті відтінки (О. Гончар). 7. Захоплена роботою, вона *видно* зовсім не помічала скульптора, їй було не до нього, в неї була своя творчість (О. Гончар). 8. Було *видно* що з цієї задумки нічого не вийде (3 книги). 9. Ну а ви *я бачу* здружилися (М. Трублаїні). 10. І знову *я бачу* край, що часто снівся уві сні (3 книги). 11. Слово *нарешті* дає такі логічні поняття й філософські погляди, яких, звичайно, не міг би дати дитині жоден філософ (За К. Ушинським). 12. *Нарешті* й на нашу вулицю прийшло свято (3 книги). 13. Там *кажуть* з гір усю країну видно (Леся Українка). 14. *Кажуть* що обличчя – дзеркало душі людини (3 книги).

Д/З Вправа 7. *Перепишіть, оформивши пунктуаційно речення.*

1. Стомлена земля натрудившись за день лягає спочивати вкриваючись сутінками. Золоте сонце намилиувавшись своєю чарівною вродою в тихій воді Лебединого озера повільно опускає повіки (3 календаря). 2. Моя Україно родима країно Ясні небеса в материнських очах (М. Ткач). 3. Весну за уявленнями наших предків приносили на крилах птахи з вирію країни вічного сонця й тепла (3 книги). 4. Художнє вишивання один з найбільш поширених видів народного мистецтва у якому втілені кращі традиції народу (О. Гасюк). 5. На ранок небо знову мов нічого не бувало проясніло і сонечко сяяло як завжди пригріваючи і ліс і ниви і квіти і трави (О. Іваненко). 6. Тарас любив спостерігати природу як з квітки на квітку перелітали бджілки збираючи мед як цвіли й відцвітали дерева як між листям спочатку висіли зелені вишні а тепер червоні аж чорні (За Д. Красицьким). 7. Сади зливаючись з ніччю здавались довгими тінями хмар (П. Павленко). 8. Важко дихає степ мов жива велетенська істота якій довго не давали дихнути свіжим вітром глянути в безодню синього неба (М. Руденко). 9. Вони стояли мовчазні вдивляючись в далеке минуле своє і своїх батьків і линучи думкою в майбутнє (О. Довженко). 10. Подихав приємно вітерець обіймався з гарячими випарами землі а над

щедро засіяними нивами снувалася під ласкавим сонцем ніжна золототкана основа... (Ю. Збанацький).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 11 – 12

ТЕМА. *Орфограми, пов'язані з правописом слів іншомовного походження*

Слова можуть далеко відходити від мови-джерела, можуть мандрувати із мови в мови, засвідчуючи спілкування народів, які говорять цими мовами
(А. Брагіна)

Контрольні питання

1. Правопис слів іншомовного походження.
 - а) орфограма – апостроф;
 - б) орфограма – знак м'якшення;
 - в) орфограма – подвоєні літери;
 - г) орфограма – літери **и, і, ї, е, є**.

Список рекомендованої літератури

1. Селігей П. Що нам робити з запозиченнями? / П. Селігей // Українська мова. – 2007. – №3.
2. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія]. – Вид. 3-є, доп. / І. Д. Фаріон. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – 332 с.

Завдання для самостійної роботи

Вправа 1. *Прочитайте виразно вірш. Поясніть правопис власних назв та вживання розділових знаків.*

На світі є співучий Лангедок,
Цвіте Шампанню Франція весела,
Де в сонці тане кожен городок
І в виноградах утопають села.
Десь є Марсель і з моря дух п'яний;
Десь є Париж, дух генія й гаамена;
Десь жив Доде, гарячий і ясний;
Десь полювали милі Тартарени.

Десь острів є, що осіяв Шекспір,
Де Діккенс усміхався крізь тумани,
І десь в Сибіру виє дикий звір,
І по Сахарі плинуть каравани (М. Рильський).

Д/З Вправа 2. Уставте замість крапок пропущені літери, оберіть у дужках правильний варіант написання.

1. Далека Го(л,лл)андія, заміська ві(л,лл)а, мушк..т..р
Д..Артан..ян, студен..ське ж..рі, розкритий параш..т,
фантастичний фе..рверк, новорічне конфе(т,тт)і, драма-фе..рія,
глибокий кар..єр, болюча ін..екція, стиль баро(к,кк)о,
а(н,нн)отація до книги, річка Мі(с,сс)урі, японський і..рогл..ф,
народність ма..я, світле фо..с, лог..чний наголос, різнокольорова
моза..ка, хр..сти..нс..ка віра, п..єд..стал пошани, повітряна
ескадр..л..я, острів Кр..т, свіжий б..скв..т, точний ма..штаб,
величезна секво..я, реалізоване п..нал..ті, пр..ват..заційний
с..рт..фікат, висока рад..ац..я, вийти з лаб..р..нту.

Вправа 3. Доберіть відповідник (слово іншомовного походження) до поданих визначень.

1. Вступник до вищого чи середнього спеціалізованого навчального закладу.

2. Захворювання, зумовлене недостатчею або відсутністю того чи іншого вітаміну в харчах, які споживає людина.

3. Спортивна гра, у якій грають м'ячиком (воланом) і ракетною.

4. Вірш, написаний на задані рими.

5. Пахуча речовина, що використовується в харчовій промисловості.

6. Роздягальня у громадській залі.

7. Оцінювання напоїв, продуктів на основі зорових, смакових, нюхових відчуттів.

8. Зрадник, утікач, той, хто залишає військо без дозволу.

9. Вишукана, смачна страва.

10. Вигук, який приписують Архімеду, коли він відкрив закон гідростатики (Закон Архімеда).

11. Колективне відвідування визначних місць з освітньою або іншою метою.

12. Частина Біблії, що є основою християнської релігії.
13. Комплексна біологічна наука про тварин.
14. Перші літери імені, по батькові і прізвища.
15. Уміння, майстерність писати чітким, рівним, красивими почерком.
16. Форма очного навчання у вузі, технікумі.
17. Наука красномовства, ораторське мистецтво.

Вправа 4. *Уставте замість крапок пропущені літери.*

Д..вальвація, д..дукція, автор..тет, ал..бастр, бабу..н, банд..роль, батал..он, Ват..кан, Ел..ада, дарв..н..зм, дез..нфекція, его..ст., ембр..он, еп..скоп, м..тропол..т, ім...ун..тет, ін..ц..атива, тра..ктор..я, кард..ограм..а, кар..ер, кол..є, кон..юнктура, лаб..р..нт, л..нолеум, Мадон..а, ма..стро, матр..ця, об..ктив, пантом..ма, пен..юар, прем..ер-м..н..стр, пр..ор..тет, р..з..дент, сен..ор, т..рор, ф..з..ологія, х..романтія, фун..кулер.

Вправа 5. *Доберіть українські відповідники до слів іншомовного походження.*

Горизонт, джунглі, економний, ідентифікація, шосе, стаер, конференція, лаконічний, фраза, консенсус, екзотичний, атака, резерв, скандал, революція, ребус, рецензія, фіаско, чемпіон, акліматизація, акуратний, бебі, білет, віртуозний, ембріон, о'кей, ідеал.

Д/З Вправа 6. *Перепишіть, поясніть написання прізвищ і географічних назв іншомовного походження.*

Ал...а, Лінкол...н, Франц...я, Ізма...л, Капр..., Рафаел..., Т...ц...ан, Ш...л...ер, В...єтнам, Чапл...н, (Г, Х)ейне, Дарв...н, Н...ютон, Вав...лон, Грім..., Нел...сон, Мекс...ка, (Г, Х)ете, Тел...ман, Ц...церон, С...рія, Ізабел...а, (Е, Є)впаторія, Р...га, Мол...ер, (Е, Є)йнштейн, (Г, Х)емінгуей, Рус...о, О...Генрі, Гаван...а, Тал...ін...

Вправа 7. *Перепишіть, поставте потрібні розділові знаки. Поясніть зміст висловлювань.*

I. Без іншомовних слів у культурній мові не обійтись. Але варто вживати їх тільки тоді коли вони справді необхідні і це вже безумовно у властивому їм значенні... (М. Рильський).

II. Чим освіченіша людина тим глибше вона зобов'язана знати мову свого народу. А отже і потреба хапатися за іншомовне слівце у того хто зважується писати статті й книги має виникати значно рідше ніж у людини з недостатньою освітою (О. Югов).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 13

ТЕМА. *Правила правопису слов'янських прізвищ і географічних назв*

Особливо треба пам'ятати, що правопис не повинен воювати з мовою й накидати їй те, що їй чуже (Ю. Шевельов)

Контрольні питання

1. Правопис слов'янських прізвищ і географічних назв.
2. Правопис прізвищ і географічних назв слов'янського походження з прикетниковими суфіксами та закінченнями.

Список рекомендованої літератури

1. Вихованець І. Р. Таїна слова / І. Р. Вихованець. – К., 1990. – С. 105 – 110.
2. Галич В. М. Власне ім'я в ранніх творах А. Головка / В. М. Галич // Культура слова. – 1990. – № 39. – С. 80.
3. Зверев А. Д. Про власні і загальні назви / А. Д. Зверев // Мовознавство. – 1976. – № 1.
4. Півторак Г. П. З історії власних імен: Варвара, Петро / Г. П. Півторак // Культура слова. – 1990. – № 39. – С. 78.

Завдання для самостійної роботи

Вправа 1. *Запишіть українською мовою подані прізвища і географічні назви; усно поясніть вживання літер я, є, и, і, апострофа та знака м'якшення.*

Державин, Шевыр'єв, Беспалов, Череповец, Елец, Корол'єв, Вороб'єв, Рогач'єв, Белорецк, Енисей, Чичиков, Шаляпин,

Пушкино, Нерчинск, Благовещенск, Щипачёв, Гуцин, Рыжков, Жигули, Шимановск, Забелина, Лукьянов, Прокопьевск, Амударья, Ильошкін, Панкратьев, Скиталец, Львов, Олонец, Благородное, Брянск, Мытищи, Лена, Мересьев, Успенский, Вересаев, Рыленков, Катаев, Бабаевский.

Д/З Вправа 2. Російські географічні назви запишіть українською мовою в дві колонки: 1) з буквою **і**; 2) з буквою **и**. Російську букву **е** скрізь передавайте через **е**.

Ключ. З перших букв прочитайте назву твору Максима Горького.

Приозерск, Радишево, Путинцево, Одинцово, Сажино, Илим, Омелич, Савино, Кагальник, Никитовка, Оленица, Липецк, Ядрин, Анциферово.

Вправа 3. Перепишіть, добираючи з дужок потрібні букви.

1. Загальновідома близькість Шевченка, який був закоханий у поезію Пушк(і, и)на, Л(е, є)рмонта і схилився перед Щ(е, є)др(і, и)ним і Гоголем, з революційно-демократичною інтелігенцією того часу – Ч(е, є)рниш(е, є)вським, Добролюбовим, Н(е, є)красовим. 2. Гоголь був одним із найбільших у світі творців типових, узагальнених образів. Ч(і, и)ч(і, и)ков, Хл(е, є)саков, Собак(е, є)в(і, и)ч, Ноздрьов, Ман(і,и)лов, Коробочка, городничий Сквозн(і, и)к-Дмухановський, Держ(і, и)морда, Подкольос(і, и)н давно стали у нас називними. 3. Для Пушк(і, и)на була глибоко ненависна Росія царя, Росія грубого солдафона Аракч(е, є)єва і вишукано підлого „європейця” Воронцова, – але Росія Козьми М(і, и)н(і, и)на і Степана Раз(і, и)на, Росія Рад(і, и)щ(е, є)ва і Гр(і, и)босдова, Росія, у якій жив і творив, знемагаючи під ігом рабства, великий народ, – ця Росія була в душі поета найсвятішою святинею. 4. Навіть за часів чорної реакції не можна було погасити полум'я правди, що палало в трудах С(е, є)ч(е, є)нова, Павлова, М(е, є)нд(е, є)л(е, є)ва, Т(і, и)м(і, и)ряз(е, є)ва (З творів М. Рильського).

Вправа 4. Пояснить правопис поданих слів. Випишіть правильно слова, у яких допущено помилки.

Троїцьк, Р'язань, Ізяслав, Вяземський, Черних, П'ятигорськ, Мар'їно, Панф'оров, Кльонович, Зав'ялов, Горецький, Тянь-Шань, Дульнева, Подольская, Астаф'єва, Скоп'є, Вільнюс, Бельський, Банькович, Сльцин, В'ятка.

Д/З Вправа 5. Перекладіть текст українською мовою, враховуючи особливості правопису власних назв інішомовного походження.

Вокруг света

Крузенштерн и Лисянский на кораблях „Надежда” и „Нева” в 1803 году своим кругосветным плаванием открыли как бы новую эпоху в жизни флота.

За минувшие с тех пор полвека редкий год корабли не отправлялись вокруг света. Головнин на „Диане” и потом на „Камчатке”, Лазарев на корабле „Суворов”, Коцебу на бриге „Рюрик”, Беллинсгаузен и Лазарев на шлюпках „Открытие” и „Благонамеренный”, Понафидин на „Бородино”, снова Лазарев на фрегате „Крейсер”, Литке на шлюпке „Сенявин” – да разве перечислить все имена командиров, все названия кораблей, бороздивших по кругосветному маршруту моря и океаны, обогативших человечество многими важными открытиями, в том числе открытием Антарктиды, шестого материка (Г. Кублицкий).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 14 – 15

ТЕМА. Особливості відмінювання та правопису іменників. Звертання як синтаксична категорія

Іменник може пишатися своїм численним родом, якому не було, нема й не буде переводу (І. Вихованець)

Контрольні питання

1. Граматичні категорії іменника.
2. Зразки відмінювання іменників.
3. Уваги до правопису родового відмінка іменників II відміни.

4. Розділові знаки у реченнях із звертаннями.

Список рекомендованої літератури

1. Безпояско О. К. Формально-семантична кореляція у системі іменних граматичних категорій / О. К. Безпояско // Мовознавство. – 1992. – № 1.
2. Вихованець І. Р. Дві версії про місцевий відмінок / І. Р. Вихованець // Мовознавство. – 1994. – № 1.
3. Вихованець І. Р. Родовий чи знахідний відмінок? / І. Р. Вихованець // Культура слова. – 1989. – № 37. – С. 93.
4. Вихованець І. Р. Таїна слова / І. Р. Вихованець. – К., 1990. – С. 147.
5. Глуховцева К. Д. Словник прізвищ жителів Луганщини : у 2 т. / К. Д. Глуховцева, І. Я. Глуховцева, В. В. Леснова ; за ред. проф. К. Д. Глуховцевої. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – С. 9 – 26.
6. Культура української мови : довідник / С. Я. Єрмоленко, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, К. В. Ленець та ін.; за ред. В. М. Русанівського. – К. : Либідь, 1990. – С. 169 – 183.
7. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія]. – Вид. 3-є доп. / І. Д. Фаріон. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – С. 198 – 216.

Завдання для самостійної роботи

Д/З Вправа 1. Утворіть від поданих іменників кличний відмінок однини.

Мрія, доня, матуся, мама, брат, ім'я, сестричка, юнак, земля, Юлія, Зоя, лікар, господиня, друг, весна, Вітчизна, Роман, Віталій, Микола, Олег, Ігор, Ірина, Неллі, професор, колега, Анатолій Степанович, Маргарита Віталіївна, пан президент, добродійка Шевченко, друг Андрій, пані Леся, панна Наталя, Василь Іванович.

Вправа 2. Перепишіть, поставте подані в дужках іменники в кличному відмінку.

1. Ой, (Вовк), (Вовк), не хвались, – промовила Зозуля, – стережись! Ось не мандруй ти здуру, бо здіймуть з тебе шкуру

(Л. Глібов). 2. Будь добрим, (*син*)! Доброта робить людину щедрою (І. Цюпа). 3. Я знову думаю про тебе, моя далека (*Україна*), думками пориваюсь в небо, та в прірву падаю невпинно (І. Бердецька). 4. Зелена (*земля*), що мене зростила й розуму навчила! За цвіт, за плід, за все земне тобі спасибі, (*мати*) мила! (М. Рильський). 5. Дозволь мені, великий (*господин*), розважити книжками смуток твій (І. Кочерга). 6. Спасибі, (*братик*), за добрее слівце. Як не кохать тебе за це?.. (Л. Глібов). 7. ... (*Мама, мама*)! Я пам'ятаю руки твої з тієї хвилини, як став усвідомлювати себе на світі (О. Фадєєв). 8. – А досить-но тобі, (*ледар*), сидіти в гнізді, летімо з нами в небо (За Ю. Збанацьким). 9. Понесіть (*вітри*) крилаті, Наші стогони й жалі, Принесіть нам з України Крихту рідної землі (О. Олесь). 10. Я люблю тебе, (*друг*), за те, що в очах твоїх море синіє, що в очах твоїх сонце цвіте, мою душу голубить і гріє (В. Сосюра). 11. З твого цвіту і грому Я на світ народивсь, (*Україна*)! (А. Демиденко). 12. Як побачу рідну хату – Завеснію, наче цвіт: – Здрастуй, (*мама*), – Здрастуй, (*тато*)! І мого дитинства світ! (А. Демиденко).

Вправа 3. *Провідмініайте подані нижче іменники в однині та множині відповідно до типів відмінювання.*

Фабрика, майстер, прізвище, мати, площа, праця, річ, гай, плем'я.

Вправа 4. *Від поданих іменників за допомогою суфіксів -ович-, -івн- (-івн-) утворіть чоловічі та жіночі імена по батькові.*

Андрій, Богдан, Василь, Віталій, Володимир, Григорій, Дмитро, Ігор, Ілля, Євген, Кирило, Корній, Костянтин, Лев, Леонід, Максим, Матвій, Микола, Назар, Олексії, Остап, Олег, Павло, Роман, Руслан, Сергій, Степан, Тарас, Тимофій, Федір, Юрій, Яків, Ярослав.

Вправа 5. *Утворіть від поданих іменників форму орудного відмінка однини.*

Площа, зграя, буря, удача, пісня, груша, межа, тиша, професія, лінія, пороша, брунька, Меланія, Катюша, Ілля, мрія, будівля, дорожнеча, стаття.

Вправа 6. *Виберіть літеру, яка відповідає правильному написанню.*

Відвідувач музе(я, ю), краса Крим(а, у), багато сніг(а, у), стручки горох(а, у), кручі Дніпр(а, у), подих вітр(а, у), краплини дощ(а, у), води Дінц(я, ю), студент інститут(а, у), шухляда стол(а, у), рух танц(я, ю), стіни будинк(а, у), плоди ренклюд(а, у), рід іменник(а, у), береги Ніл(а, у), жителі Краснодон(а, у).

Д/З Вправа 7. *Перепишіть, поставте розділові знаки у реченнях із звертаннями.*

1. Привітай же моя ньєко Моя Україно Моїх діток нерозумних, Як свою дитину (Т. Шевченко). 2. Ой ти дівчино з горіха зерня Чи твоє серденько – колюче терення? (І. Франко). 3. Яблунова осене Чом ти в травах росишся? (С. Пушик). 4. О друзі мої Із рідних домівок вітрила ввижаються давніх мандрівок... 5. Кобзарю знаєш нелегка епоха оцей двадцятий невгомонний вік (Із тв. Л. Костенко). 6. Друзі мої друзі мої Для мене ви на світі наймиліше! (А. Матвійчук). 7. Багатій Україно сій мій прабатьківський краю (З. Кучерява).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 16

ТЕМА. *Особливості відмінювання та правопису числівників. Складносурядне речення*

Єдиний вихід – старанно відточувати думку.

І навчитися виражати її досконало реченнями (І. Вихованець)

Контрольні питання

1. Значеннєві та структурні розряди числівників.
2. Особливості відмінювання кількісних числівників.
3. Особливості відмінювання порядкових числівників.
4. Особливості слововживання числівників.
5. Розділові знаки в складносурядних реченнях.

Список рекомендованої літератури

1. Арсірій А. Т. Числівник як частина мови / А. Т. Арсірій // Укр. мова і літ. в шк. – 1980. – № 3.
2. Арсірій А.Т. Відмінювання числівників / А. Т. Арсірій // Укр. мова і літ. в шк. – 1988. – № 4.
3. Герасимчук В. Числівник у фразеологічних зворотах / В. Герасимчук // Дивослово. – 2012. – №5.
4. Голосовська Г. За десять друга чи без десяти два? / Г. Голосовська // Дивослово. – 2012. – №4.
5. Лаврінець О. „Спільні слова” у складносурядному реченні / О. Лаврінець // Дивослово. – 2002. – №2.
6. Микитюк О. Числівник / О. Микитюк // Дивослово. – 2003. – №3.
7. Ріпей М. Про лексичне втілення категорії кількості (ряд будинків, низка заходів, кілька років) / М. Ріпей // Дивослово. – 2012. – №7.

Завдання для самостійної роботи

ДЗ Вправа 1. *Запишіть числа словами і провідмінійте числівники 384 кілограми, 100 відсотків, $\frac{3}{4}$ літра, восьмеро ножиць.*

ДЗ Вправа 2. *Перепишіть, записавши числівники словами.*

1. В Україні немає дерева, яке б довговічністю переважило дуб. Його середній вік – **500** років, а окремі екземпляри живуть до **2000** років. Проте займає ця порода лише **1%** укритих лісом земель. Дендрологи налічують близько **600** видів дубів, та в парках, дендропарках і лісах інтродуковано лише **43** (3 календаря). 2. Близько **2** тижнів цвіте, п'янить ароматом липа – найулюбленіше дерево бджіл. До **800** кілограмів меду збирають бджоли з **1** гектара липових насаджень. За цей природний дар липу й називають медовим деревом. Завдяки широкому листу вона в **2-3** рази більше виділяє кисню, ніж інші породи. Липа тіншовитривала, добре росте в затишку будинків. Асфальтоване покриття, звичайно, укорочує її вік до **60** років, у лісі вона живе більше **300** (3 календаря). 3. Волоський горіх – дерево-

довгожитель. Його вік сягає **400-500**, а нерідко **2** тисяч років. Горіху, як коморі поживних речовин, немає ціни. У ньому є до **60%** жиру, а вітаміну С у **8** разів більше, ніж у смородині й цитрусах (3 календаря). 4. Білки – основа кожної живої клітини організму. Найбільше повноцінних білків у продуктах тваринного походження. Наприклад, у м'ясі (у **100** г продукту) **12-18** г, у рибі **10-12**, сирі **30**, у молоці – **3-5**, в одному яйці **6** г. Вуглеводи – основне джерело енергії. При звичайному змішаному харчуванні за рахунок їх згорання забезпечується до **60%** добової калорійності. Людина вживає цих сполук у **4** рази більше, ніж білків і жирів. Доросла людина повинна споживати **350-500** г вуглеводів на добу. Коли в організмі хоча б **100** г зайвих вуглеводів, то за добу утворюється **30** г жиру (Н. Соловйова).

Вправа 3. *Запишіть цифри словами, поставте числівники у відповідній формі іменника.*

34 (студент), 22 (учень), 4 (метр), 54 (кілометр), 3 (дуб), 8 (хлопець), 2 (берег), 5 (сани), $\frac{2}{5}$ (відсоток), 6 (двері), 4 (брат), півтора (місяць), 3 (плем'я), 2 (тиждень), 7 (століття), 10 (лютий).

Вправа 4. *Перекладіть українською мовою. Числівники запишіть словами.*

Загрязнение окружающей среды – одна из самых жгучих проблем нашего времени.

Экологи насчитывают около 150 видов, которые исчезли с нашей планеты за последние 300 лет. Слишком поздно делать что-то, чтобы вернуть эти 150 видов, но мы могли бы помочь другим 240, которые сегодня под угрозой (3 книги).

Вправа 5. *Перепишіть, визначте, якими сполучниками поєднуються частини складного речення. Визначте граматичні основи. Сформулюйте правила вживання розділових знаків.*

1. Розвиднялося швидко, сонце із-за собору прослало першу золоту стежку – і весь садок тієї ж миті засвітився до останньої стеблинки (За Б. Левіним). 2. Небо було синє-синє, і в повітрі літало серпанкове тонесеньке павутиння. 3. Праворуч

ліси, а ліворуч поля золотої пшениці та білої гречки і зелені запашні луки. 4. Стало темно, і найдужчий вітер завив так, як сотні вовків у лісі, а грім загуркотів, і гори здригнулися і відповіли луною. 5. По весні тане сніг і починає прокидатися земля після зимового сну (За О. Іваненко). 6. Погортайте сторінки сивих віків, вчитайтеся в прості й хвилюючі слова пісень, віднайдіть золоті ключі мелодій – і вам відкриється багато поетичних таємниць... (М. Стельмах). 7. Усміхайся – і світ вертатиме тобі усмішку (І. Томан). 8. З неба лило й лило без кінця, і серед білого дня над землею стояли сутінки. Так було з тиждень, а тоді задув зі сходу вітер. Ударила ожеледь. У лісах стояв скляний дзвін – то на стовбурах лопалася льодяна кориця. Під вечір вітер затих і цюкнув мороз, а вночі повалив сніг, тихий, густий. Випав сніг – і все навколо повеселішало (За Гр. Тютюнником). 9. За день-два протряхне – і люди будуть сіяти (І. Цюпа). 10. Сонце часом спускало з-за хмар у імлу, на дно долини, скісні пасма золотих ниток, і вони перетинали рожеві скелі, сині ліси, чорні важкі шатра та засвічували вогні на гострих шпильях (М. Стельмах). 11. Весною листя на деревах зазеленіло й піднялася вгору трава (З журналу). 12. Улігся зручніше, в легеньку ковдру закутався – і тіло розтануло (О. Гончар). 13. Усе зраділо, стрічаючи день, і день зрадив, розцвітаючи, ясний, теплий, погожий (Панас Мирний).

Вправа 6. *Поширте речення, уживаючи сполучники сурядності.*

1. Сонце сіло 2. ... і світанок на обрії заяснів.
3. Дихнув вітрець 4. ... з небес лунає крик пташиний. 5. ... пахне весняна травичка. 6. На трави опадають роси

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 17 – 18

ТЕМА. *Особливості правопису дієслівних форм. Складнопідрядне речення*

Справді, дієслово – повновладний господар у реченні, визначний його граматичний керівник (І. Вихованець)

Контрольні питання

1. Система дієслівних форм.
2. Дієслова I та II дієвідміни.
3. Словозміна дієслів.
4. Дієприкметник.
5. Дієприслівник.
6. Розділові знаки в складнопідрядних реченнях.

Список рекомендованої літератури

1. Антоненко-Давидович Б. Про дієприкметники та дієприслівники / Б. Антоненко-Давидович // Урок української. – 2008. – №3 – 4.
2. Голосовська Г. Активні дієприкметники в українській літературній мові: уживати чи ні? / Г. Голосовська // Українська мова. – 2011. – №4.
3. Задорожний В. Чому дієслова поважніти і споважніти наголошуються по-різному / В. Задорожний // Дивослово. – 2003. – №10.
4. Козицька О. Синтаксичні основи зв'язку частин і компонентів у контамінованих складнопідрядних багатокомпонентних реченнях / О. Козицька // Українська мова. – 2004. – №3.
5. Лаврінець О. З історії вивчення предикативних форм на -но, -то в українській мові / О. Лаврінець // Українська мова. – 2012. – №2.
6. Симонова К. Граматичні категорії дієслова: основні підходи до вивчення / К. Симонова // Українська мова. – 2012. – №2.
7. Сікорська З. Дієприкметникові одиниці як вада тексту / З. Сікорська // Дивослово. – 2009. – №11.
8. Сікорська З. Дієслово у сфері професійного мовлення / З. Сікорська // Дивослово. – 2011. – №5.
9. Тішечкіна К. З історії акцентуації дієприслівників, утворених від дієслів на -ати, -е/-є / К. Тішечкіна // Українська мова. – 2009. – №1.
10. Христіанінова Р. Складнопідрядні речення, побудовані з використанням техніки „підрядного приєднання” / Р. Христіанінова // Українська мова. – 2009. – №1.

Завдання для самостійної роботи

Вправа 1. *Прочитайте текст, визначте дієслівні форми.*

Неоціненною скарбницею досвіду багатьох поколінь, народної мудрості, моралі й культури народу є його афористичне, живе слово – прислів'я й приказки, які прийшли до нас з сивої давнини.

Тут кристалічно відкладається національна історія народу, суспільний лад, побут, звичаї та світосприйняття.

Вони стали кодексом неписаних законів моралі й поведінки, їхня крилата мудрість передає широку картину радості й страждань, сміху й сліз, любові й ненависті, віри й безвір'я, правди й кривди, добра і зла, краси істини та жалюгідності забобонів, підвищуючи мовну ерудицію сучасного оратора.

Промиті часом, відшліфовані народною мудрістю, ці золоті крупинки народного життя стали джерелом вітчизняної та вселюдської культури, а також чистим джерелом розвитку рідної мови (Г. Сагач).

Д/З Вправа 2. *Утворіть від дієслів у неозначеній формі дієслова у 3-й особі множини теперішнього або майбутнього часу. Розподіліть у 2 колонки: у першу запишіть дієслова із закінченням **-уть(-ють)**, у другу – з закінченням **-ать(-ять)**.*

Зробити, давити, запалити, дзвонити, їхати, кинути, кликати, показати, плекати, лякати, говорити, волочити, сипати, вміти, залепетати, доручити, залучити, заплатити, сказати, важити, різати, бажати, просити, мусити, колисати, лущити.

Вправа 3. *Перепишіть прислів'я, розкриваючи дужки та записуючи дієслова у правильній часовій формі.*

(Здобути) освіти – (побачити) більше світу. Наука в ліс не (вести), а з лісу (виводити). Мудрий ніхто не (вродитися), а (навчитися). Хто грамоти (вміти), той добре і (жати), і (сіяти). Два хитрих мудрого не (переважати). Чим розумний (стидатися), тим дурний (величатися). По одежі (стрічати), по уму (проводжати). Розуму не (позичити). Чого (навчитися), того за плечима не (носити). Праця чоловіка (годувати), а лінь

(марнувати). Ремесло на плечах не (висіти) і хліба не (просити), а хліб (давати) (Українські прислів'я).

Вправа 4. *Доберіть антоніми – дієслова наказового способу.*

Наближайся, посилюй, нагрій, погодьтесь, засни, схваліть, заохочуймо, знайдімо, пишайтеся, встаньмо, забудьте, загасіть, дозволять, забудь, сядьмо.

Вправа 5. *Випишіть дієслова в три колонки: дійсний, умовний, наказовий спосіб.*

Спомин

На зорі вечоровій мить прощання настала.
Твої очі засмучені чарували мене.
Та хвилинка прощання нас тепло єднала
І її вже ніколи нам життя не верне.
Відлетять вдалечінь білі лебеді-роки,
Будуть інші стрічать вечорову зорю,
Та зітхатимуть тут твої лагідні кроки
І шептатиме клен: “Я люблю, я люблю”.
Не забудь, не забудь ту хвилину єдину,
Теплий вогник надії у путі не зроняй.
І кохання своє може знову я стріну
У щасливу мить, у весняний розмай.
Відгукнулась душа на хвилини вчисті
Ти приснився, ти прилинь, прихились на плече.
Я послав би Дніпром з квіт каштанів намисто,
Тільки жаль, що Дніпро у ваш край не тече
(Василь Маша).

Вправа 6. *Перепишіть, уставте пропущені букви. Визначте дієвідміну дієслів.*

1. Плавна польова пісня полощ..ться в сонці, бр..нить у людському серці, лине в синю теплу далечінь (К. Гордієнко).
2. Скоро вдар..ли перші морози, снігом завіяло село (В. Кучер).
3. День тягн..ться довго, неначе рік (М. Коцюбинський). 4. Ми турбуємося про здоров'я, стеж..мо за правильним харчуванням, чистотою води і повітря. 5. Тільки дбаючи про екологію

природи й про екологію душі, ми зможемо побудувати гармонійне суспільство. 6. Ми не уявляємо Різдва без куті, Великодня – без писанки, Святої Трійці – без клечання; ми відзначаємо свято Купала, закладаємо щастя на „Введення”, кличемо долю на „Катерини”, ворожимо на „Андрія”. 7. Коли в українські степи приходила рання весна, чумаки починали лаштуватися в далеку дорогу. 8. Велика мета живе в кожному вчинку людини, тому поганими засобами її не досягнеш. 9. Ми приходимо в цей світ, щоб залашити по собі добру пам’ять. 10. А живемо ми один лише раз, тому треба про це пам’ятати, щоб не прогайнувати цей дар, даний матір’ю-Природою. 11. Ти стежи за мамою, бачи, як вона ступає, як усміхається, а найчастіше, мабуть, спостерігай за її проворними руками. 12. Любимо ми свої степи, як прашури любили, вони волею пахнуть. 13. Сонце котиться на захід, воно червоне, мов розпечене залізо (З посібника).

ДЗ Вправа 7. *Перепишіть, розставте розділові знаки.*

1. Уважав що коли маєш дар успадкований від матері від рідного народу то обов’язок твій народові його повернути (О. Гончар). 2. Де гай зелений при долині де щастя квітнуло мое лунають співи солов’їні зозуля радісно кує (О. Ющенко). 3. Важливо який ти насправді а не за кого тебе вважають (Нар. тв.). 4. О, не забудьте тих що рвались крізь багнети В степах поклали голови свої щоб більше нашу голубу планету не шарпали розбійницькі бої щоб не здригався Всесвіт малярійно І небо не стогнало від заграв Щоб нам годинний радісно й спокійно віки ясної дружби рахував (В. Симоненко). 5. Безкраї лани зеленого збіжжя що саме красувалося у той час дримали серед тихої ночі (М. Коцюбинський). 6. Треба глибоко розуміти що мова тільки та невичерпно багата й гарна яка виплекана твоїм рідним народом яка живиться із народних джерел що ніколи не замулюються (П. Панч). 7. Кажуть що там де буваєш лишається частка твого серця (О. Гончар). 8. Коли мені не дано крил міцних щоб я змогла орлицею піднятися геть високо понад найвищі гори то прагну я собі потоків сліз гарячих сліз нестримних раптових що рвуться з глибини самого серця джерелами живущої води (Леся Українка). 9. Лесі теж кортіло

вибігти погратись з діворою з котрою через погану погоду давно не стрічалася або просто стати й дивитись як кружляють у повітрі й нечутно падають на землю на дахи будинків на луг і річку легенькі зірчасті сніжинки (М. Олійник).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 19

ТЕМА. *Правопис прислівників. Безсполучникові складні речення*

Усі елементи граматики дуже працюють у реченні, коли якийсь елемент знесилоється, його виручають сусіди (І. Вихованець)

Контрольні питання

1. Поділ прислівників за значенням.
2. Ступені порівняння прислівників.
3. Особливості правопису прислівників.
4. Розділові знаки в безсполучникових реченнях.

Список рекомендованої літератури

1. Арсірій А. Т. Прислівник. Способи творення прислівників / А. Т. Арсірій // Дивослово. – 1994. – № 4.
2. Біда С. Прислівник як частина мови / С. Біда // Дивослово. – 1999. – № 6.
3. Білоусенко П. До питання про основний спосіб творення прислівників у історії української мови / П. Білоусенко // Українська мова. – 2008. – №2.
4. Висоцький А. Прислівники як модифікати дієслова-предиката й речення / А. Висоцький // Українська мова. – 2005. – №4.
5. Вихованець І. Студії про члени речення: прислівник / І. Вихованець // Українська мова. – 2005. – №3.

Завдання для самостійної роботи

Вправа 1. *Утворіть можливі форми вищого й найвищого ступенів порівняння прислівників. Назвіть правописні особливості утворених слів.*

Близько, темно, дешево, довго, швидко, часто, гостро, чітко, глибоко, рішуче, детально, низько, актуально, повно.

Д/З Вправа 2. *Перепишіть, поставте подані в дужках прислівники у формі відповідного ступеня.*

1. Дихати зробилося (важко), крила ледве трималися, а морські хвилі здіймалися все (високо) і (високо). 3. Раптом орел (повільно) махає крилами й починає спускатися (низько). 4. Орел замахав ще (сильно) широкими крилами й підлетів ще (високо) (За О. Іваненко). 5. Прохолодно-сині озера попереду: вони „всихають”, щезають, коли підходиш (близько) (За С. Плачиндою). 6. І все ж таки в селі я бачу безліч квітів, що з кожним днем розвиваються й розцвітають усе (яскраво) та (яскраво) (За Є. Гуцалом). 7. Чайка мене зовсім не боїться, тільки не зважується підійти (близько) (За Ю. Збанацьким). 8. Навіть сонце й те в нижній туманній намітці, від якої не стає (прохолодно), а навпаки – ще (парко), ну геть тобі ніби в жарко натопленій лазні (За Ю. Збанацьким). 9. Прогріте насіння (красиво) проростає, дає життєдайні паростки (З календаря). 10. З кожним днем очі розкриваються все (широко), з кожним днем квіти розцвітають усе (яскраво), і мені дорогий цвіт світла, що прибирає карого, зеленого чи блакитного відтінку (За Є. Гуцалом). 11. Десь у лозах та у вербах защебетали пташки, спочатку тихо, ніби спросоння, а далі (голосно) та (гучно) (І. Нечуй-Левицький).

Вправа 3. *Перепишіть, знявши ризик, перевірте написання прислівників за „Орфографічним словником”.*

1. Тепер я знав, що то значило ні/коли в/гору глянути. 2. Небо було покрите легким туманом і помітно віддалялося від моря ген/ген десь на обрії. 3. І я мимо/волі сам починаю з нею говорити. – Чаєчко, чаєчко, – кличу я її ніжно/ніжно. – Іди до мене, я тобі рибки дам. 4. Вам доводилось коли/небудь мандрувати морем? Серед ночі, далеко від берега, на справжньому рибальському моторному баркасі? 5. На/швидку/руч повечерявши, я вибіг на вулицю. 6. Я дивувався: по/перше, сьогодні було аж ні/стілечки не/жаркіше, аніж в усі попередні дні, а по/друге, чому це вона починає розмову з погоди, а не з мене? 7. По зеленій морській воді затріпотіли крильцями золоті метелики, полетіли від берега на/зустріч

сонцю. 8. Вона підіймалася все вище і вище, змахувала крильми твердо, звично, і я тепер зрозумів, що в/останнє бачу свою чайку. 9. Ні, таки чудово, не/вимовно чудово жити на світі, особливо коли право/руч від тебе без/кінця/краю синіє безмежне ласкаве море, ліво/руч такий же безмежний і широкий, як море, виповнений золотом стернею, пахучий степ... 10. Де/не/де зіяли ущелини, звивисті стежки вели кудись на золотаво-зелені схили. 11. Було схоже, що дідусь по/справжньому запрошував до рибальського обіду. 12. М'яке, якесь по/особливому тепле проміння освітло високі гори, кинуло темні тіні на урвище та провалля. 13. У/ночі яскраво світили вогнями міста і села. У/день зеленіли сади, жовтіли безкраї поля. 14. Кримський вечір неквапливий. Ще довго опісля того, як сонце сяде за гори, по/денному синіє й проміниться небо. І зорі не поспішають спускатись до/низу (З тв. Ю. Збанацького).

ДЗ Вправа 4. *Перепишіть прислівники, знявши ризик, поясніть їх правопис.*

На/бік, по/тім, чим/раз, право/руч, на/добраніч, по/одинці, на/завжди, як/раз, в/перше, на/справді, по/просто, по/під/віконню, до/верху, за/пані/брата, на/скаку, в/цілому, хто/зна/де, по/суті, в/трое, о/пів/ночі, де/коли, по/нині, ані/звідки, по/трое, мимо/волі, в/ручну, за/довго, по/двічі, на/зло, з/гарячу, по/вовчи, з/дому, ні/в/року.

Вправа 5. *Впишіть слова і сполучення слів у колонку. У тому порядку, як пишуться прислівники: 1) разом; 2) через один дефіс; 3) через два дефіси; 4) двома словами; 5) трьома і більше словами.*

Підійшов (у) притул, раз (по) раз гукав, (по) перше, узяв (до) відома, (попід) тинню, на (сам) перед, ішли один (по) одному, накинув (на) опашки, кінець (кінцем), будь(що) будь, по(вік) віків, росте (в) глиб, виходили (по) одинці, стояв одним (однин), день (у) день сох, рушив (у) чвал, встав (рано) вранці, всього (на) всього, бачив (уві) сні, (по) дружньому повір, (з) ранку (до) вечора, (по) новому йде праця, хоч (не) хоч, вивчив (на) пам'ять, в (решті) решт, зроби (чим) скоріше, (на) око помнож, поговорю сам (на) сам.

Ключ. Підкресліть останню букву в останньому слові кожного запису. З цих букв прочитайте вислів давньоримського філософа Сенеки.

Вправа 6. *Перепишіть, підкресліть граматичну основу речень. Поясніть розстановку розділових знаків.*

1. Природа віками стверджує найголовнішу свою мудрість: ніщо в світі не переважить ціни життя (В. Калина). 2. Капає вода із стріхи – падатимуть дощі влітку для потіхи (Нар. тв.). 3. У березні сім погод надворі: сіє, віє, крутить, мутить, зверху ллє, знизу мете (Нар. тв.). 4. Можна сказати так: мистецтво – це творча діяльність людей, спрямована на створення естетичних цінностей (А. Білецький). 5. Куди не глянь – бережливе сплетіння ліщини майорить тисячами рожевуато-бурих сережок (П. Стефанов). 6. От сонце одірвалося від колосків і піднялося над небокраєм: народився щедрий літній день (О. Огульчанський). 7. Ось так зроду-віку й співіснував тісний взаємозв'язок: батьки намагалися передати в спадок своїм дітям не тільки варті уваги навички до праці та поведінки, а й залишити добру пам'ять про самих себе (В. Скуратівський). 8. Усе мовчало – текла вода (Б. Харчук). 9. Я навек той день запам'ятав: з буйних яблунь білий цвіт злітав, тихо-тихо падав білий цвіт, наче мрія неповторних літ (Г. Тютюнник). 10. Прокинувшись, люди охнули від радості – місто загорнулося в ніжний серпанок, а з неба сіялось і сіялось, немов на новоріччя (Ю. Збанацький). 11. Сніг іскрився, бризкав живою веселкою; дівора перегукувалась; перехожі впивалися рідкісною для цієї зими дщиною (Ю. Збанацький). 12. Високо в небі іскрилось сонце; залишки сірих хмар відпливали непомітно на північ; під самим сонцем, у густій блакиті, дзвеніли жайворонки (Ю. Збанацький). 13. Прокинувся ліс – тихий шелест пішов по ньому (Панас Мирний).

Вправа 7. *Розставте розділові знаки. Перекладіть українською мовою. Визначте типи речень.*

1. Если цветы одуванчика и цикория закрыты с утра жди дождя. 2. Дождь ещё идёт, а листья костянки начинают завиваться локонами быть ясной погоде. 3. Если колючки

чертополоха жёсткие и торчат вверх быть дождю, а если жёсткие и торчат в стороны к хорошей погоде. 5. Если тонкие, сухие веточки ели начинают постепенно сгибаться ждите метели или снегопада. 6. Зелёные кузнечики не стрекочут быть дождю. 7. Ложноконские пиявки беспокойно снуют взад-вперёд быть сильному ветру (3 книги). 8. Скоро весь сад согретый солнцем ожил капли росы как алмазы засверкали на листьях (А. Чехов).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 20 – 21

ТЕМА. *Правопис службових частин мови – прийменників та сполучників. Пряма мова*

Найменшими з поміж слів є, усе-таки, деякі службові слова.
Вони спокійнісінько – без зайвого галасу й крику,
без гомону – трудяться в реченні (І. Вихованець)

Контрольні питання

1. Службові частини мови.
2. Прийменник. Вживання відмінкових форм іменників та субстантивованих слів з прийменниками.
3. Групи прийменників за походженням та будовою.
4. Правопис прийменників.
5. Сполучник. Групи сполучників за походженням, будовою, способом уживання.
6. Групи сполучників за синтаксичними функціями.
7. Правопис сполучників.
8. Розділові знаки в реченнях з прямою мовою.

Список рекомендованої літератури

1. Бацевич Ф. Комунікативні особливості вигуку *ну* в сучасному українському мовленні / Ф. Бацевич // Дивослово. – 2008. – №6.
2. Бурячок А. Про прийменник „по” / А. Бурячок // Урок української. – 2005. – №5 – 6.
3. Городенська К. Граматична неоднорідність сполучників в українській літературній мові / К. Городенська // Українська мова. – 2008. – №4.

4. Караванський С. Секрети української мови / С. Караванський. – Львів : БаК, 2009. – С. 91 – 96.
5. Левакіна Т. Прийменники як виразники асоціативності / Т. Левакіна // Дивослово. – 2012. – №10.
6. Ремінна Р. Невже так важко запам'ятати? Про словосполучення з прийменниками *по* та *з-за* (*із-за*) / Р. Ремінна // Урок української. – 2008. – №5 – 6.

Завдання для самостійної роботи

Вправа 1. Прочитайте текст, знайдіть і випишіть прийменники та сполучники. Визначте їхнє походження, будову, спосіб уживання.

Кажуть, краще було б, якби всі люди говорили однією мовою, не треба б було затрачувати часу на те, щоб вивчитися чужим мовам, а той час краще б було затратити на що-небудь більше, корисніше задля людей. Чудно то бажання!

Мені здається, що тим і наш світ красний, що він неоднаковий, тим і земля наша хороша, що вона покрита то горами високими, то долинами глибокими, то рослиною усякою. Зробіть так, щоб усе рівно було, як на долоні, щоб однакова рослина вкривала сю землю – і пропала її краса! Ви занудитесь від тієї рівнини та однаковості...

Не тільки одежею, а й окрасою свого тіла одрізняються поміж собою люди, а ми хочемо, щоб вони усі балакали однією мовою (П. Мирний).

Вправа 2. Перепишіть, розкрийте дужки, записуючи сполучники окремо або разом.

1. Тому і тривожно за слово гаряче, (А)би не потрапило в мислі огризки... (П. Воронько). 2. Спочатку так: (не)мов підкова в руках у тебе гнеться бідна, а потім раптом – мова! мова! (П. Тичини). 3. Та усе ж мені хочеться дуже, Що(б) стозвучко звучало й моє. Рідне слово... (В. Крищенко). 4. Як дерево, спалити може (А)бо зігріти дух... (Д. Павличко). 5. Якого(ж) ми будемо племені-роду, (Як)що буде в устах наша мова згасать? (А. Демидов). 6. Ти будеш жить від роду і до роду, (До)поки хліб росте, поки буяє цвіт (М. Волинець). 7. Я знаю, ти в своєму плині... Нікому спуску не даєш: (А)ні державі, ні

дитині, Ні сивині, (а)ні дружині... (М. Вінграновський). 8. Було б краще, Коли(б) я не бачив, Як з неї тягнуть Душу-свічку Й виривають язик На додачу (Л. Сапа).

Вправа 3. *Перекладіть українською мовою.*

1. **По морю** шла волна, и пена, облизывая борта, тотчас таяла (К. Паустовский). 2. Слышно, как вздыхают кони, тоскуя **по** приволью степей (Максим Горький). 3. **По вечерам** доктор оставался один (В. Панов). 4. **Из-за** шума падающего ливня ничего не было слышно (И. Тургенев). 5. **В** Севастополь они прибыли только в восемь вечера (А. Гайдар). 6. Баржи у берега почернели от сырости (К. Паустовский). 7. **Благодаря** отцу я и сёстры знаем французский, немецкий и английский языки (А. Чехов). 8. **Несмотря на** столь позднее время, в лесу ещё можно было видеть кое-где перелётных и неперелётных птиц (В. Арсеньев).

Вправа 4. *Подані сполучники запишіть правильно, знімаючи ризку. Поясніть їх написання.*

Дарма/що, та/й, от/же, ні/би, так/що, після/того/як, а/бо, коли/б/то, ото/ж/бо, не/мов/би/то, тільки/но, за/те, а/ні/ж, то/б/то, наче/б/то, тому/що, що/б, мов/би/то, це/б/то, як/би/то, в/міру/того/як, через/те/що, але/ж.

ДЗ Вправа 5. *Випишіть сполучення слів у три колонки залежно від того, як пишеться частина, що в дужках: 1) разом; 2) окремо; 3) через дефіс.*

Ключ. *Підкресліть останню букву в останньому слові кожного сполучення. З цих букв прочитайте відомий вислів П. Тичини.*

(При) дніпровський край, (по) новому працює він, (у) глиб росте коріння, (у) глиб боліт, з хати (на) двір поніс, з вулиці (на) двір, (по) перше і (по) друге, (зо) зла кинув, (по) щирому руку потис, ідемо (по) новому шляху, опинився (в) середині, (зі) мною поряд, ми до всіх (по) щирому, (с) початку подумай.

ДЗ Вправа 6. *Перепишіть, уставте пропущені розділові знаки в реченнях з прямою мовою.*

1. Що вимовиш язиком, того не витягнеш волом запевняє народна мудрість. 2. Про тих, хто не стежить за своєю мовою, у народі кажуть Не тямить голова, що язик лепече (За Б. Антоненком-Давидовичем). 3. Вольтер говорив Усі головні європейські мови можна вивчити за шість років, свою ж рідну треба вчити ціле життя (І. Огієнко). 4. Людство вступило в еру надзвичайних емоційних навантажень. Ми можемо протистояти цьому лише виховуючи волю, навчившись керувати емоціями писав видатний фізіолог, академік П. К. Анохін (В. Пекеліс). 5. Слово – перше дзеркало руху сказав Петрарка а дух не останній водій слова (За Є. Мовчаном). 6. Слова – це кольорові камінці. Мало їх збирати – треба ще навчитися з них узори викладати радила І.Вільде (3 книги). 7. Максим Горький захоплено казав Народна поезія України – апофеоз краси (3 журналу). 8. Він (Тарас Шевченко) поет цілком народний писав Микола Добролюбов такий, якого ми не можемо вказати в себе... (3 журналу). 9. Ні, не клич мене, весно, казала я їй не чаруй і не ваб надаремне (Леся Українка). 10. У гарячому серці народу завжди жила велика віра в те, що наша дума наша пісня не вмере, не загине. Нездарма так сказав великий Кобзар (3 журналу). 11. Звичайно, не той тепер Миргород Хорол-річка не та (М. Рильський). 12. Є міста, в яких минуле більш значиміше, ніж нинішність міста, що лише ждуть майбутнього писав П. Загребельний.

Вправа 7. Допишіть до слів автора пряму мову. Запишіть речення з прямою мовою, враховуючи всі різновиди оформлення.

1. Дівчина сказала 2. Віктор здивовано вигукнув
3. Батько порадив дочці 4. Студенти вирішили
5. Перехожий запитав у мене 6. Викладач повідомив

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 22

ТЕМА. Правочис часток. Діалог, цитата – спосіб відтворення чужого мовлення

Частки – це слова „підсилюючі або відтіняючі” (О. Шахматов)

Контрольні питання

1. Частка. Групи часток за виконуваними функціями.

2. Правопис часток.
3. Правопис часток **не, ні** з різними частинами мови.
4. Діалог.
5. Розділові знаки у реченнях із цитатами.

Список рекомендованої літератури

1. Бацевич Ф. Прагматика винятковості: частки *лише (лиш)* і *тільки* в сучасному українському мовленні / Ф. Бацевич // Дивослово. – 2009. – №9.
2. Бортняк А. Важливі нюанси маленької частки / А. Бортняк // Урок української. – 2002. – №8.
3. Караванський С. Секрети української мови / С. Караванський. – Львів : БаК, 2009. – С. 43 – 48.
4. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія]. – Вид. 3-є, доп. / І. Д. Фаріон. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – 332 с.

Завдання для самостійної роботи

Вправа 1. *Перепишіть, знімаючи ризик. Поясніть написання службових слів.*

1. Він бачив під собою не/звичну для нього спокійну землю, а темну холодну воду (О. Іваненко). 2. Людське життя не/мислиме без рослин. Не/дарма їх називають зеленими друзями людей (В. Протопопова). 3. В одну мить дощ сховав з/перед очей усе – і високі хвилі, і далекий обрій (Ю. Збанацький). 4. У морі, не/наче в небі світяться зірки – білі, зелені, червоні... 5. Справді/бо, чи можна придумати щось краще, як забратись на чуже горище, замотатись у старі сітки, відпочити, діждатися ночі та й драпнути тихцем по східцях на/гору? (Ю. Збанацький). 6. У/низу чути було, як дзвеніла й шепотіла гірська річка. У/день тут Сергійко й ступити побоявся/б, голова/б йому замакітрилась, коли/б зирнув у/низ. А так ні/чого. Не/бачив у нічній темряві тієї не/безпеки (Ю. Збанацький). 7. Як/би з ким сісти хліба з'їсти, Промовить слово, то воно/б, Хоч і як/небудь на сім світі, А все/б/таки якоесь жилось (Т. Шевченко). 8. Поруч буйно зацвіли проліски. І ряст тут/таки притулився, він зацвіте через день-два (За

О. Копиленко). 9. Сонце тільки/но сіло десь за лісовими хащами (О. Донченко). 10. То/ж то й воно, душа в тебе молода та гаряча й довірлива до всього (О. Гончар). 11. Коріння навчання гірке, за/те плід його солодкий (Нар. тв.). 12. Я на Дніпро дивлюсь – і котить хвилі переді/мною рідний мій Донець (В. Сосюра).

Вправа 2. Розподіліть слова у три колонки: у першу запишіть ті, які пишуться разом, у другу – ті, які пишуться окремо, у третю – ті, які пишуться через дефіс.

Як/не/як, аби/як, ніби/то, така/ж, тільки/но, от/же, тоді/ж, не/мов/би/то, тільки/б, ні/звідки, ні/в/кого, не/так, хоч/би, з/посеред, за/ради, де/що, чи/мало, ані/скільки, по/серед, що/духу, скільки/то, усе/таки, як/от, дарма/що, авже/ж, пиши/но, все/ж/таки, будь/де, не/лише, візьми/бо, годі/ж/бо, так/таки, тим/то, іди/бо, будь/що/будь.

Вправа 3. Замініть синонімами прикметники з *не-*.

Неважке завдання, невелике озеро, неглибока річка, неголосна розмова, недовга дорога, незла людина, незнайома людина, неповна відповідь, нерадісна звістка, нестала погода, нешвидка хода.

Вправа 4. Перепишіть, розкриваючи дужки.

1. Хай розквітне веселково у (не) виданій красі наша мова калинова, наче сонце у росі (П. Тичина). 2. То (не) просто мова, звуки, (не) словникові холоди́ни – в них чути труд, і піт, і муки, чуття єдиної родини (П. Тичина). 3. Душа народу (не) сліпа, вона стоока (М. Рильський). 4. Так, армія тоді (не) переможна, коли любов зове її на бій! (Б. Олійник). 5. Я винний в тім, що світ (не) ліпший, (не) розумніший, ніж він є, хоч віддаю йому найглибше, найкраще почуття своє (Л. Первомайський). 6. Без мистецтва життя було б холодним, (не) затишним, (не) привітним (Л. Дмитерко). 7. Краса – лиш відображення земного у (не) земному дзеркалі душі! (І. Жиленко). 8. У дружній сім'ї (не) порозуміння тривають (не) довго (О. Копиленко).

Вправа 5. Поясніть написання часток *не* і *ні* з різними частинами мови.

Нісенітниця, недолік, неправда, незабаром, не збудований ще, недовірливо, незручно, незбагненний, ніхто, ні до якого, ніде, незграбно, не вчили, недосяжний, немічний, неборак, не все, недогарок, не посаджений вчасно, невтомний, неблизько, не вартий уваги, не далеко, а поряд, не вмю, не має, немає нікого, недобачає, недоварений, незважаючи на дощ, небезпека, несправедливий, нівроку, ніколи.

Д/З Вправа 6. *Перепишіть, розставивши розділові знаки.*

1. Верба водою живе, верта воду й береже каже народна приказка (З календаря). 2. Захоплено писав про Андріївську церкву автор монографії 1912 року вона весела й світла, по земному гарна дивовижна пам'ятка XVIII століття (В. Шияєв). 3. Не всі кобзарі могли й можуть повторити вслід за Шевченком звертаючись до своєї музи ми просто йшли; у нас нема зерна неправди за собою (М. Литвин). 4. Учитель є сіяч що засіває добром ниву так сказав про невтомного сіяча доброго, розумного й вічного О. Духнович (А. Шелест). 5. Рід приходить і рід відходить земля ж лишається навіки казали діди-прадіди (В. Калина). 6. Як хороше! стрепенулася берізка. Уся моя кора вже пригрілася. Кожна гілочка соком наливається (З календаря). 7. І ти поете в лютій самоті серед лихих обмов тупих погорд промовиш тихо хай вовік і нині пребуде слово і у нім народ (М. Рябчик). 8. Шевченко оспівує безсмертя Прометееве його розшматоване серце що знову оживає і сміється знову (О. Гончар). 9. Вночі за вовчими ярами Зайці давали телеграми І прочитала так сосна чекайте квітами. Весна (Л. Костенко). 10. За словами К. Ушинського, мова є найповнішим і найпевнішим літописом усього духовного багатвікового життя народу (З книги).

Д/З Вправа 7. *Складіть діалог на одну з тем: „У музеї”, „До театру”, „У транспорті”, „У бібліотеці”.*

Д/З Вправа 8. *Доберіть п'ять прикладів цитат про функцію і значення мови в житті суспільства та людини. Поясніть розділові знаки.*

ЗАВДАННЯ ДЛЯ КСР

1. Перепишіть текст, на місці крапок, де потрібно, вставте пропущені букви; оформіть пунктуаційно текст. Виберіть потрібний варіант прийменника (префікса), сполучника, частки. Випишіть з тексту слова з орфограмами: апостроф, м'який знак, подвоєні букви, дефіс, букви на позначення звуків г, к, х // ж, ч, ш // з, ц, с, що чергуються. Знайдіть пунктограми: тире між підметом і присудком, кома при звертанні, кома при відокремлених членах речення.

СКУПИЙ ФІЛОСОФ

(Не) (у, в) царс...кі палати а (в, у) убогі хати на свою рідну (У, у)країну пов...рнувся (з, із, зі) іноземних ун...верс...тетів Григорій Сковорода. Кіл...ка книг окраєц... хліба (у, в) торбині (у, в)сі пожитки мандрівного ф...лософа. П...р...ночує (в, у) добрих людей (і, й) далі (у, в) дорогу вирушає осв...ячувати темний народ глаголом правди, любов...ю до (у, в)сього живого.

Чи (не) жалкуєш ти Григорі... що стратив бат...ківс...кі грош... (й, і) залишився голий...босий спитав його господар хати запорож...ц... Барилюк.

(Не) хлібом єдиним ми ситі відповів мандрівний ф...лософ. (Не) спокійна душа наша (ні) що (не) вгамує її цікавіс...т... . Знан... вона прагне. (У, в) к...шені я ж...брак але (в, у) душ... чи (не) найб...г...т...ий на Україні.

Кому потрібне таке б...г...тство Чи їстим...ш... (з, із, зі) н...ого хліб доброзичливо про (те) здивова...о дивився на Григорія Сковороду с...лянин.

Україні потрібне. Б...г...то чого забрали (в, у) нас злі недруги...вороги. А те що (в, у) голові. О ні. Цей скарб (не) доступний жодній злодійс...кій душ... . А (з, зі, із) кожним зустрічним добродієм я готовий поділитися.

Може (і, й) так погодився Барилюк. Тіл...к... поб...ріг (би, б) ти себе (ні) (в)день (ні) (в)ноч... спокою (не) маєш... .

Григорій Сковорода замислився п...р...б...раючи (у, в) пам...яті сторінки сво...х рукописів.

Хоч духовно (і, й) б...г...тий я чоловік але (у, в) одному (Б, б)ог м...н... обділив (у, в) часі. Короткий вік людс...кий. Ото (ж)

доведет..ся скупитися на години (й, і) мен...ше спати ...
(О. Паламарчук).

2. Прочитайте текст, випишіть з нього прикметники, уживаючи частини світло-, яскраво-, темно-, біло-, білувато-, жовто-, жовтувато- та інші, утворіть слова, що називають відтінки кольорів. Випишіть із тексту прислівники, усно поясніть їхнє написання.

ЯКОГО КОЛЬОРУ СЛОВА

Небо чисте, по-молодому усмінене. Воно синіє, наче там висіяно море волошок, і фіалок, і півників, і ще всячину квітів, що не в'януть, хоч би яка була спека, і не схиляють голівок у жалобі, хоч би яке сонце пекло.

Мабуть, тому вполюбав я дивитись на небо, що з-поміж усіх кольорів найдужче люблю синій. Він мені скрізь увижається, й коли я бачу щось синє – чи квітку, чи очі, чи дівоче плаття, чи просто чую саме слово „синій”, – враз мені стає добре, я щасливий, і душа моя сміється й грає так, як грають проти сонця збиті на ставу бризки води.

Іноді все в цьому світі уявляється мені синім: ото, начебто, ростуть сині тополі над синьою дорогою, їдуть сині вози, запряжені синіми кіньми, випадають сині дощі. І як було б цікаво, якби раптом посеред зими випав на наше село синій сніг, синя завірюха захуржелила-зареготала!

Але чомусь не можу уявити, щоб молоко нашої корови Лиски було синє. Ще можу припустити, що Лиска наша геть уся посиніла й великі очі її стали сині, а от молоко залишається для мене білим, хоч і як силкуюся побачити його синім. І чомусь так само сметана для мене біліє, і сир, і вареники з сиром.

Тихесенько вимовляю слово „зелений”, і постає переді мною все зелене, і я вже чомусь не сумніваюсь, що саме це слово зеленого кольору. Вимовляю слово „мама” – і увижається мені добра її усмішка, каре іскристе мерехтіння в очах, ласкаве звучання голосу. Жоден колір, либонь, не пов'язується з її образом, тільки здається, наче сяє чимось золотистим від очей, вишневим од губ, яблуками-антонівками від рук – і за всім цим щемко постає слово „рідна”, яке, здається, саме зовсім

позбавлене кольору, а тільки дороге воно, ніжне, хвилююче, мов усі кольори, разом узяті.

А слово „осінь” – жовте, бо восени дозрівають усі грушки в нашому садку, всі яблука. Спершу світяться поміж листям молодесеньким жовтим полум’ям, потім починають потроху падати на землю, згодом усе рясніше... Й одного дня залишається на гіллі саме тільки жовте, недогоріле листя.

Слово „осінь” туге й жовте, наче віск.

Слово „пролісок” – біле, й чомусь од нього пахне сніжком, який починає танути, й гострою весняною землею, і торішнім перепрілим листям. Слово „зозуля” якесь ніжне, зелененьке, мов пух на вербах, бо коли зозуля починала кувати в цьому році, то зелень на деревах була молода й свіжа, а вербовий цвіт опадав на воду, й здавалось, що вода зацвіла ніжним смарагдовим пушком.

Пролетіла над подвір’ям ворона, пронесла в дзьобі галузку, я подумав, що то вона понесла своє чорне слово. Бо слово „ворона” – чорне.

От цікаво – а ворона знає, що її звати вороною? А собаки знають, що вони собаки? А вівці, а воли, а коні?

А наша корова Лиска знає, що її звати Лискою? (Євген Гуцало).

3. Напиши твір на тему: „Барви рідної мови”.

4. Випишіть із орфографічного словника по 5 слів із першою частиною мало-, багато-, небагато-, високо-, низько-, всесвітньо-, міні-, міди-, максі-, обер-, віце-, лейб-, пів-, напів-

5. Виконайте роботу над помилками, допущеними в диктантах.

Питання до заліку

1. Принципи українського правопису: орфографічні, пунктуаційні.

2. Правопис знака м'якшення.

3. Вживання апострофа.

4. Зміни приголосних при словотворенні та словозміні.

5. Подвоєння та подовження приголосних на письмі.

6. Спрощення груп приголосних.

7. Правопис префіксів і суфіксів.

8. Правопис слів іншомовного походження.

9. Правопис прізвищ та географічних назв.

10. Правопис великої літери.

11. Написання часток *не, ні* з різними частинами мови.

12. Написання складних іменників.

13. Особливості правопису відмінкових закінчень іменників.

14. Особливості правопису закінчень іменників II відміни чоловічого роду в родовому відмінку.

15. Особливості правопису відмінкових закінчень прикметників.

16. Написання складних прикметників.

17. Особливості відмінювання і написання числівників.

18. Зв'язок числівників з іменниками.

19. Особливості відмінювання й правопису займенників.

20. Правопис особових закінчень дієслів. Написання дієприкметників і дієприслівників.

21. Правопис сполучників.

22. Правопис прийменників.

23. Написання часток.

24. Правопис вигуків різних груп. Написання звуконаслідувальних слів.

25. Тире у простому реченні: між підметом і присудком, у неповному реченні.

26. Розділові знаки у реченнях з однорідними членами та узагальнювальними словами.

27. Розділові знаки у реченнях з відокремленими означеннями.

28. Розділові знаки у реченнях з відокремленими прикладками.
29. Розділові знаки у реченнях з відокремленими обставинами.
30. Розділові знаки у реченнях з відокремленими додатками, уточнювальними словами.
31. Розділові знаки у реченнях із вставними і вставленими компонентами.
32. Розділові знаки у реченнях із звертаннями.
33. Розділові знаки у складносурядному реченні.
34. Розділові знаки у складнопідрядному реченні та у складних синтаксичних конструкціях.
35. Розділові знаки у безсполучникових складних реченнях.
36. Розділові знаки у реченнях із прямою мовою.
37. Способи передавання прямої мови.
38. Пунктуаційне оформлення діалогів і цитат.

Основні орфограми

1. Букви *е, и*, що позначають ненаголошені голосні в коренях слів.
2. Велика буква у власних назвах.
3. Букви, що позначають звуки, які уподібнюються.
4. Подвоєні букви.
5. Роздільне написання прийменників з іменниками і займенниками.
6. Перенос частин слова з рядка в рядок.
7. Уживання м'якого знака.
8. Уживання апострофа.
9. Написання складних слів разом і через дефіс.
10. Букви *о, е, є* в складних словах.
11. Букви *о, а* в коренях дієслів.
12. Букви *е – і* в коренях дієслів.
13. Букви *е – и* в коренях дієслів.
14. Букви *о – і, е – і, є – ї* в коренях слів.
15. Букви *и, і* після шиплячих та *г, к, х*.
16. Букви *чч, щ* в іменниках із суфіксом *-ина*.
17. Буквосполучення *-чн-* у прикметниках із суфіксом *-н-*.
18. Буквосполучення *-зьк-, -цьк-, -ськ-, -зтв-, -цтв-, -ств-*.
19. Букви *з, с* у префіксах *з-* (*зі-, с-*).
20. Буква *з* у кінці префіксів.
21. Букви *е, и, і* в префіксах *при-, пре-, прі-*.
22. Букви *и, і* в словах іншомовного походження.
23. Написання складних слів.
24. Написання складноскорочених слів.
25. Написання разом та через дефіс слів з *нів-*.
26. *Не* з різними частинами мови.
27. Букви *е(є), и* в суфіксах *-ечк- (-єчк-); -ив-, -ев-* в іменниках.
28. Букви *н, nn* у прикметниках.
29. Написання разом числівників.
30. *Ні* в заперечних займенниках.
31. Дефіс у неозначених займенниках.
32. Букви *е(є), и(ї)* в особових закінченнях дієслів.
33. Букви *н і nn* у прислівниках.

34. **Hi** з прислівником.
35. Написання прислівників разом, окремо і через дефіс.
36. Написання сполучників разом і окремо.
37. Написання часток окремо.
38. Дефіс у вигуках.

Основні пунктограми

КОМА

- між однорідними членами речення
- перед словами **а саме, як-от, як**, що стоять у реченні з однорідними членами після узагальнювальних слів
- при повторенні слова
- для виділення звертань
- після вигуків
- після стверджувальних слів **так, еге, авжеж** та ін., заперечення **ні**, запитання **що**
- для виділення вставних слів, словосполучень і речень
- для виділення порівняльних зворотів
- для виділення відокремлених членів речення
- для виділення уточнювальних членів речення
- між частинами складного речення

КРАПКА З КОМОЮ

- між поширеними однорідними членами речення
- між частинами складносурядного і безсполучникового складного речення
- між поширеними однорідними підрядними реченнями

ДВОКРАПКА

- після узагальнювального слова, що стоїть перед однорідними членами речення
- між частинами безсполучникового складного речення
- у реченні з прямою мовою

ТИРЕ

- між підметом і присудком
- на місці пропущеного члена речення
- перед узагальнювальним словом, що стоїть після однорідних членів речення

- для виділення прикладок
- між частинами безсполучникового складного речення
- між частинами складносурядного речення
- для виділення вставних конструкцій
- у реченні з прямою мовою

ТРИ КРАПКИ

- на позначення перерваності або недокінченості мови
- на позначення уривчастості мови
- на позначення пропуску в цитаті

ДУЖКИ

- для виділення вставних конструкцій
- для виділення прізвища автора, що стоїть після цитати

ЛАПКИ

- для виділення цитат
- у реченні з прямою мовою

Зразок роботи над помилками

№	Помилка виправлена	Орфограма, пунктограма	Правило	Приклади
1.	По-різному по-батьківськи	Написання прислівників через дефіс	Через дефіс пишуться складні прислівники, утворені від прикметників і займенників за допомогою префікса по та суфікса -ому або (-к)и	По-нашому по-іншому по-українськи
2.	Все-таки	Написання часток через дефіс	Через дефіс пишуться частки бо, но, то, от, таки , коли вони виділяють значення окремого слова	Тільки-но так-от тим-то дістав-таки

Словник лінгвістичних термінів

Алфавіт (від гр. *alphabetos*, від назв перших літер грецької азбуки – альфа та бета, або віта) – сукупність літер, що зображають звукові елементи слова. Порядок розміщення літер для певної мови є традиційним. Український алфавіт складається із 33 літер.

Антоніми (від гр. *anti* – проти і *опута* – ім'я) – слова з протилежним значенням. Антоніми виражають якісну протилежність (*гострий* – *тупий*, *великий* – *малий*, *м'якість* – *твердість*, *холод* – *тепло*, *радісно* – *сумно*), протилежність координаційних понять (*південний* – *північний*, *день* – *ніч*, *тут* – *там*), понять взаємозв'язаних і взаємозумовлених (*здоровий* – *хворий*, *життя* – *смерть*, *постійно* – *тимчасово*), протилежну спрямованість (*підніматися* – *опускатися*) тощо.

Апостроф (гр. *apostrophos* – звернений знак набік або назад) – надрядковий знак у вигляді коми, що вживається: а) для позначення на письмі роздільної вимови **я**, **ю**, **є**, **ї** як двох звуків [йа], [йу], [йє], [йї] після літер, що позначають тверді приголосні (губні та **р**, префіксальні приголосні, кінцеві приголосні в першій частині складного слова).

Безсполучникове складне речення – складне речення, частини якого утворюють інтонаційно-змістове й структурне ціле. Безсполучникові складні речення відрізняються від складносурядних і складнопідрядних речень безсполучниковою формою зв'язку, стилістичними властивостями. Безсполучникові складні речення більш властиві усному та поетичному мовленню. Безсполучникові складні речення поділяються на речення з однотипними і різнотипними частинами.

Буква (літера) – графічний знак (писемний або друкований) у системі алфавіту (азбуки) певної мови, який служить для позначення на письмі звуків (фонем і варіантів фонем).

Вигук – клас слів, що виконує важливі комунікативні функції, служить для безпосереднього вияву почуттів, емоцій, різних волевиявлень людини, не називаючи їх. Вигук, як правило, не є членом речення, але на місці самостійного слова набирає конкретного значення і виконує синтаксичну роль

слова, яке замінює. За походженням виділяють вигуки первинні (*еге, ох, ой*) і вигуки вторинні, що є словами, які перейшли до розряду вигуків (*Дурниці! От тобі й раз!*). До вигуків близькими є звуконаслідувальні слова – умовні відтворення голосів, шумів і т. ін. (*кукуріку, гав-гав, бух, ляп*).

Відокремлення – смислове та інтонаційне виділення другорядних членів (разом із залежними словами) для того, щоб підсилити їхнє значення, пояснити або уточнити якісь інші члени речення.

Власне українська лексика (питома українська лексика) – найбільший за обсягом шар корінної (не запозиченої) лексики у словниковому складі української мови; слова, що утворилися тільки в українській мові в період її формування, історичного розвитку. Саме ці слова виражають специфіку української мови. Власне українські слова позначають предмети і явища природи, усі сторони життя і побуту народу. Переважна більшість власне українських слів виникла на основі лексичного матеріалу, успадкованого від спільнослов'янської та індоєвропейської мов.

Вставлені слова, словосполучення і речення – слова, словосполучення і речення (прості чи складні), які вводяться в інше (основне щодо них) речення, але синтаксично з ним не зв'язані, інтонаційно відокремлюються від нього і вносять додаткові повідомлення, зауваження, уточнення чи пояснення до змісту основного речення чи окремих його членів. Вставлені конструкції можуть стояти в середині або в кінці речення.

Вставні слова, словосполучення і речення – конструкції, що ускладнюють речення, виражаючи ставлення мовця до свого висловлення, а саме: а) певність у достовірності висловленої думки (*безсумнівно, безперечно, справді, ясна річ, слово честі*); б) припущення, непевність у тому, про що йдеться (*здається, напевно, можливо, мабуть*); в) емоційну оцінку висловлення (*на щастя, як навмисне, на радість, на жаль, дивно*); г) звичайність змісту повідомлення (*як завжди, як водиться, буває, трапляється*); г) вказують на джерело висловлюваної думки (*на мій погляд, на думку, кажуть, як відомо*); д) зв'язок, відношення між частинами висловлення, порядок думок (*по-перше, таким чином, нарешті, зокрема, отже, навпаки*); е) привертають увагу до висловлюваної думки (*бачите, розумієте, зверніть увагу,*

знаєте); є) вказують на спосіб оформлення думок мовцем (тон, стиль, експресивність висловлювання).

Вульгаризми (від. лат. *vulgaris* – брутальний, простий, звичайний) – не прийнятне в літературній мові грубе чи лайливе слово або зворот.

Граматика (гр. *grammatike*, від *gramma* – літера, написання) – 1) розділ мовознавства, що вивчає закономірності будови, змін та утворення форм слів певної мови (морфологія), а також словосполучень і речень (синтаксис); 2) система правил словозміни та зв'язку слів у словосполученнях і реченнях у мові взагалі та в певній мові зокрема; 3) морфологія і синтаксис.

Графіка (гр. *ggraphike*, від *grapho* – пишу, малюю) – 1) сукупність усіх засобів письма певної мови, а також самі написання літер, знаків; 2) співвідношення писемних знаків з фонетичною системою мови, тобто співвідношення між буквами і звуками (фонемами).

Деривація (лат. *derivatio* відведення, відвід) – 1) процес утворення нових слів (дериватів) на основі інших як твірних за допомогою афіксів чи безафіксним способом; 2) у широкому розумінні деривація – це будь-яка словозміна або словоутворення.

Діалектологія (від гр. *dialektos* – розмова, говір, наріччя і *logos* – поняття, вчення) – розділ мовознавства, що вивчає територіальні (місцеві) говори певної мови.

Діалог (гр. *dialogos* – розмова, бесіда) – це дослівно відтворена розмова двох осіб. Діалог є різновидом прямої мови. Окремі висловлювання, повідомлення чи запитання, з яких складається діалог, називають репліками. Діалог може вводитися словами автора, а може вживатися й без них. Він має своєрідне пунктуаційне оформлення. У діалозі кожна репліка починається з абзацу і замість лапок перед нею ставимо тире.

Дієприкметник – не особова форма дієслова, що позначає реалізовану в часі ознаку предмета, пов'язану з дією або станом цього предмета. Дієприкметник відповідає на питання *який? яка? яке?*

Дієприкметниковий зворот – сполучення дієприкметника і слів, залежних від нього. Дієприкметниковий зворот може стояти перед або після пояснюваного слова.

Дієприкметниковий зворот, як правило, на письмі виділяється комами.

Дієприслівник – незмінювана дієслівна форма, що називає додаткову другорядну дію і подає обставинну характеристику головної дії. Дієприслівник відповідає на питання *коли? чому? за якої умови? з якою метою?*

Дієслово – повнозначна частина мови, що означає дію або стан предмета як процес. Дієслово відповідає на питання: *що робити? що зробити? що робиться з предметом? у якому стані предмет перебуває?* Дієслово утворює форми: дієвідмінювані (дійсного, умовного і наказового способів), відмінювані (дієприкметники), незмінювані (неозначена форма дієслова і дієприслівник). Дієслову властиві категорії виду, способу, часу, особи, стану. Основна синтаксична функція дієслова – присудок.

Додаток – другорядний член речення, що означає об'єкт дії, стану чи ознаки і відповідає на питання непрямих відмінків.

Езопівська мова (від імені давньогрецького байкаря Езопа) – мова, побудована на приховуванні змісту, натяках, недоговорюванні, переінакшенні сказаного.

Жаргонізм (арготизм) – слово або вислів, який належить якомусь жанру певної мови і вживається в мовленні чи художній мові з певною стилістичною метою.

Займенник – змінна самостійна частина мови, що вказує на предмети, ознаки і кількість, але не називає їх. **Розряди займенників:** особові (*я, ти, він, вона, воно, ми, ви вони*); зворотний (*себе*); питально-відносні (*хто, що, яки, чий, котрий, скільки*); неозначені (*дехто, дещо, деякий, хтось, щось, казна-хто*); заперечні (*ніхто, ніщо, ніякий, нічий, ніскільки, нікотрий*); присвійні (*мій, твій, свій, наш, ваш, його, її, їхній*); вказівні (*той, цей, такий, стільки*); означальні (*весь, всякий, сам, самий, кожний, жодний*).

Звук – членороздільний елемент мовлення, утворений за допомогою мовних органів; відрізок мовного потоку, що утворюється за одну артикуляцію.

Іменник – самостійна частина мови, що називає предмети, істоти, явища природи, узагальнені ознаки або дії. Іменник відповідає на питання *хто? що?* Іменники мають

граматичні категорії роду (чоловічого, жіночого, середнього), числа (однина, множина), відмінка (змінюється за відмінками).

Інтонція (від лат. *intonare* – голосно вимовляти) – ритмо-мелодійний лад мовлення, який служить для вираження в послідовних змінах висоти тону, сили й тривалості звучання, а також тембру голосу. Інтонція є одним із фонетичних засобів мови.

Іншомовні слова – слова, запозичені з інших мов. Запозичення слів є природним процесом, що відбиває економічні, політичні, культурні зв'язки з іншими народами, коли разом з реаліями і поняттями приходять і відповідні слова. Запозичення слів може відбутися усним шляхом (через розмовне спілкування) і письмовим (через книги, періодичну пресу, офіційні документи тощо).

Історизми – застарілі слова, що вийшли з ужитку в зв'язку із зникненням із повсякчасного вжитку тих реалій, які вони називали, наприклад: назви колишніх адміністративних посад (*пристав, урядник*), установ і організацій (*волесть, земство, ратуша*), старовинної зброї (*заківниця, мушкет, ратище*), одягу (*жупан, кобеняк, чумарка*), одиниць виміру і ваги (*аршин, верства, десятина, фунт*) та ін.

Каламбур (фр. *calembour* – гра слів) – дотепна гра слів, побудована на гумористичному чи комічному використанні різних значень того самого слова чи слів, схожих звучанням.

Каліграфія (гр. *kalligraphia* – гарний почерк) – мистецтво писати чітким, рівним, гарним почерком.

Калька (фр. *kalgue* – копія) – слово або вираз, скопійовані засобами рідної мови з іншої мови, тобто кожна значуща частина оригіналу буквально перекладається і займає в перекладі таке ж місце, як і в оригіналі

Латинізм – слово чи зворот, запозичені з латинської мови і такі, що сприймаються як чужорідні елементи: *алібі* (буква в іншому місці), *ап'юрі* (без перевірки, наперед), *біс* (букв. двічі). Окремі слова і вирази на письмі передаються латинськими буквами: *alter ego* (однодумець, букв. другий я), *ergo* (отже), *post factum* (після зробленого).

Лексема (гр. *lexis* – слово, мовний зворот) – лексична одиниця (окреме слово) в усій сукупності властивих їй форм

словозмін і значень у різних контекстах; слово як структурний елемент мови.

Лексика (гр. *lexikos* – словесний, словниковий) – 1) словниковий склад, сукупність слів якоїсь мови чи діалекту; 2) сукупність слів певної сфери вживання. Лексика активна. Лексика пасивна. Лексика професійна. Лексика термінологічна.

Лексика екзотична – слова і вирази, які засвоєні з інших мов, але позначають предмети, явища неукраїнської дійсності, у їх семантиці відображені поняття з життя інших народів: назви установ і організацій (*сейм, меджліс, хурал*); грошових одиниць (*лев, ліра, марка*); назви одягу (*кімано, чалма*) тощо. Уживаються переважно в художній літературі для характеристики життя інших народів і створення місцевого колориту, але поширені і в публіцистиці й науковій літературі.

Лексика експресивна – слова, які не тільки виражають якесь поняття, а й мають емоційний відтінок. До експресивної лексики належать слова, що виражають якісну оцінку предметів, явищ дійсності, осіб, стану й почуття людини (*радість, щирість, журба; коханий, чарівний, нікчемний; весело, сумно, тужливо; любити, радіти, ненавидіти*); урочисті слова (*благословенний, велич, подвиг; вікопомний, нездоланний*). В одних експресивних словах стилістичне забарвлення притаманне лексичному значенню, в інших воно досягається засобами словотвору – ряд іменникових і прикметникових суфіксів надають словам емоційного забарвлення (*дівчинка, сестриця; зіронька, білесенький, гарнесеньки*). Експресивні слова мають позитивне (*ласкавий, чудовий, голубонька, матінка*) або негативне значення (*гидкий, потворний, роззява, базікало*).

Лексика загальноновживана – лексика, яку використовують усі носії мови незалежно від професії і спеціальності, освіти, місця проживання тощо. До загальноновживаної лексики належать насамперед назви життєво необхідних для кожної людини понять, що зв'язані з суспільним життям, виробничою діяльністю, побутом тощо. Це лексика стилістично нейтральна, зрозуміла і звична для кожного носія мови, вона однаковою мірою використовується в усному й писемному мовленні, без будь-яких обмежень уживається в усіх функціональних стилях мови, а тому її ще називають

міжстильовою.

Лексика інтернаціональна – сукупність інтернаціоналізмів, які побутують у мові. Один із стилістичних шарів у словниковому складі мови.

Лексика книжна – лексика, властива писемній формі літературної мови, вживана в науковій літературі, публіцистичних творах, офіційно ділових документах тощо. До книжної лексики належить багато слів, що означають абстрактні поняття (*доблесть, старанність, обрання, безповоротність*), слова з виробничо-професійної галузі, суспільного життя (*діловод, каркас, машинобудівник, пропозиція, прокатник*), поетичні слова, уживані в художній літературі (*борня, блакить, надхмарний, небокрай, благословенний, линути, торжествувати*). Книжна лексика протиставляється лексиці розмовній. Лексика розмовна. Лексика наукова. Лексика виробничо-професійна, технічна.

Лексикографія – (від лат. *lexikon* – словник і *grapho* – пишу) – 1) розділ мовознавства, що розробляє теоретичні принципи укладення словників; 2) збирання слів певної мови, упорядкування їх і опис різного роду словникового матеріалу; 3) сукупність словників певної мови і наукових праць із цієї галузі.

Лексикологія (від гр. *lexikos* – словесний, словниковий і *logos* – учення) – розділ мовознавства, що вивчає словниковий склад мови. Лексикологія історична досліджує формування і розвиток словникового складу мови; історію слів, зміни в різних групах слів. Лексикологія описова (сучасної мови) вивчає значення слів, стилістичну диференціацію словникового складу, тематичне і лексико-семантичне групування слів, системні відношення між групами і співвідношення одиниць у середині угруповань у синхронному плані.

Літературна мова – це унормована, відшліфована форма загальнонародної мови, що обслуговує найрізноманітніші сфери суспільної діяльності людей; державні та громадські установи, пресу, художню літературу, науку, театр, освіту й побут людей. Вона характеризується унормованістю, уніфікованістю, стандартністю, високою граматичною організацією, розвиненою системою стилів.

Милозвучність (евфонія) – властивість мовлення, що полягає у плавності, мелодійності, інтонаційній виразності мовлення, у відсутності різкозвучних звукосполучень, вставних звуків. Звучання слова – один із допоміжних засобів підсилення виразності й емоційного забарвлення мови. Цій меті служать алітерація, асонанс, звукові повтори різних видів, звуконаслідування, рими тощо, а також уникнення важких для вимови чи неприємних для слуху сполучень слів у фразі. Зокрема, в українській мові для полегшення вимови слів існують позиційні чергування прийменників-префіксів у//в, сполучників і//й: *у вагоні, живе в Ужгороді, наука й освіта*.

Мова – система засобів словесного вираження думок, яка об'єктивно існує і складається історично, мова є системою знаків, які характеризуються певним звуковим, граматичним і семантичним ладом; мова є найважливішим засобом спілкування людей. Мова нерозривно пов'язана з мисленням і служить не тільки засобом вираження думок, а й знаряддям думки, засобом формування і оформлення думки. Без мови не можливе існування суспільства, існування мови виявляється в її функціонуванні у мовленні. У процесі функціонування мова перебуває у стані постійного розвитку. Розвиток мови пов'язаний із розвитком суспільства, хоча закономірності розвитку мови не тотожні із закономірностями суспільного розвитку. Закони розвитку мови є об'єктивними законами.

Монолог (від гр. *monos* – один і *logos* – мова) – мова однієї людини, скерована на саму себе. Монолог не передбачає безпосереднього відшукування на чийсь мову, що відрізняє його від діалогу. Для монологу характерні розгорнуті висловлювання, ускладнені синтаксичні конструкції, тенденція до чіткого граматичного оформлення, зв'язності.

Морфологія (від. гр. *morphe* – форма, *logos* – слово, вчення) – розділ граматики, що охоплює вчення про структуру слова, форми словозміни, способи вираження граматичних значень, а також учення про частини мови і властиві їм способи словотворення.

Морфонологія – (від. гр. *morphe* – форма, *phone* – звук, *logos* – вчення) – це розділ науки про мову, у якому досліджуються явища, що стоять на межі між фонологією і

морфологією. М. С. Трубецький називав морфологією дослідження про морфологічне використання фонологічних одиниць. Це вчення про специфічні закономірності фонологічного оформлення морфем та слів.

Наголос – виділення одного зі складів не односкладового слова або слова в реченні посиленням голосу, підвищенням тону, тривалішим звучанням.

Наголос емпатичний – це виділення за допомогою наголошування якогось слова, від чого посилюється емоційне значення слова.

Наголос словесний – це виділення у слові одного із складів за допомогою фонетичних (артикуляційних) засобів.

Наголос смисловий (логічний) – це виділення в потоці мовлення якогось слова для підкреслення його смислової ролі у висловленій думці.

Норма літературної мови – це сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, які закріплюються у процесі суспільної комунікації. **Типи літературних норм** – *орфоепічні* (вимова звуків і звукосполучень), *графічні* (реалізація звуків на письмі), *лексичні* (слововживання), *морфологічні* (правильне вживання морфем), *синтаксичні* (усталені зразки побудови словосполучень, речень), *стилістичні* (відбір мовних одиниць відповідно до умов спілкування), *орфографічні* (написання слів), *пунктуаційні* (вживання розділових знаків).

Обставина – другорядний член речення, який називає умову, час, спосіб, міру, ознаку дії чи стану.

Однорідні члени речення – члени речення, які відносяться до одного й того самого члена речення і виконують однакові синтаксичні функції.

Означення – другорядний член речення, який називає ознаку предмета і залежить від члена речення, вираженого іменником.

Омоніми (гр. *homonimos* – однойменний) – слова, однакові за звучанням, але зовні різні за значенням, наприклад: *балка* – улоговина і *балка* – дерев'яний або залізний брус; *пара* – газоподібний стан води і *пара* – два предмети як одне ціле або комплект; *топити* – розводити і підтримувати вогонь у печі або

нагрівати приміщення і *tonuti* – занурювати у воду, змушувати потонути.

Орфограма (від гр. *orthos* – прямий, правильний, *gramma* – буква). Правильне написання, що відповідає правилам або традиції, яке треба вибрати з ряду можливих. Орфограма буде лише в тому випадку, коли існують графічні варіанти, з яких можливий з точки зору орфографічних норм тільки один. Орфограми розрізняють буквені і небуквені. До небуквених відносяться дефіс, апостроф, пропуск, контакт.

Орфографічне правило – коротка та чітка рекомендація для певного способу написання, визначена і закріплена правописною нормою. В орфографічній системі української мови функціонують такі правила: вживання апострофа, знака м'якшення, великої літери, правопис слів іншомовного походження та ін.

Орфографія (від гр. *orthos* – прямий і *grapha* – пишу). Система загальноприйнятих правил передачі звукової мови (слів і їх фонем) на письмі. Орфографія встановлює: а) правила написання слів і їх значущих частин, тобто правила передачі на письмі звуків у складі слів і морфем; б) правила написання слів окремо, разом чи через дефіс; в) правила вживання великої літери; г) правила переносу слів з рядка в рядок. В основу орфографії певної мови можуть бути покладені різні принципи: фонетичний, морфологічний, історичний або традиційний.

Орфоенія – (гр. *orthoereia* – правильна мова, від *orthos* – правильний і *eros* – мова, мовлення). 1) Система загальноприйнятих правил, що визначають норми літературної вимови. Нормативна вимова має велике суспільне значення: вона полегшує процес спілкування, сприяє зростанню загальної культури народу. У поняття літературної вимови входять правила вимовляння голосних і приголосних у різних позиціях, а також сполучень звуків у мовному потоці, особливості вимови іншомовних слів, а також норми наголошування та інтонації. Система орфоепічних норм складається історично і підпадає історичним змінам. В основу літературної вимови української мови лягла фонетична система середньонаддніпрянських говірок; 2) розділ мовознавства, який вивчає і встановлює нормативну літературну вимову.

Пароніми (від гр. *para* – біля, коло, разом і *опума* – ім'я) – однокореневі слова, які подібні за структурою і вимовою, належать до однієї частини мови чи мають спільні граматичні ознаки, але різняться за своїм значенням: *геройський* – *героїчний*, *суперечка* – *суперечність*. Проте термін „пароніми” в мовознавчій літературі використовується і в широкому значенні. Тоді до паронімів відносять: *линути* – *ринути*, *шукати* – *ошукати*, *бучний* – *гучний*, *доля* – *воля*, *густа* – *пуста*. Як стилістичний засіб мови пароніми підсилюють виразність думки, використовуються для створення гри слів, каламбурів, забезпечують музичність тексту.

Період (гр. *periodos* – кружний шлях, обертання) – розгорнута складна синтаксична побудова, що характеризується докладним, повним і завершеним викладом певної думки. Період складається з двох частин, перша з яких називається підвищенням (протазис) і вимовляється з поступовим підвищенням тону і прискоренням темпу, а друга – із зниженням (аподозис): після пауз тон знижується й уповільнюється темп.

Підмет – граматично незалежний член двоскладного речення, що означає предмет, про який говориться в реченні. Підмет відповідає на питання називного відмінка (хто? що?).

Підрядне речення (підрядна частина) – синтаксично залежна предикативна частина складнопідрядного речення, яка повністю або частково зберігає ознаки простого речення і граматично підпорядковується головній частині.

Подвоєння – це збіг однакових приголосних звуків на межі частин слова (морфем).

Подовження – це подовжена вимова однакових приголосних звуків [д], [т], [з], [с], [ц], [л], [н], [ж], [ч], [ш] між голосними (на письмі позначаються двома літерами).

Префікс (лат. *praefixus* – приєднаний попереду) – службова морфема (афікс), що стоїть перед коренем (або перед іншим префіксом) і служить для творення нових слів або граматичних форм слова.

Прийменник – неповнозначна службова частина мови, що виступає разом з формою відмінка іменника, займенника, числівника для вираження залежності її від інших слів у

словосполученні. Прийменник до відмінкової форми вносить такі смислові відтінки: просторові (з, над, перед, при та ін.), часові (до, о, через, з та ін.), причинові (від, через, з нагоди та ін.), мети (для, заради, на).

Прикладка – означення, виражене іменником або іменниковим словосполученням, що узгоджується з означуваним словом у відмінку і, як правило, в числі. Указуючи на ознаку предмета, прикладка разом з тим дає йому другу назву.

Прикметник – повнозначна частина мови, що охоплює слова із значенням ознаки предмета. Основною морфологічною ознакою прикметників є те, що вони змінюються за родами, відмінками та числами. У реченні найчастіше виступає в ролі означення або іменної частини складеного присудка. За значенням та граматичними властивостями прикметники поділяються на три основні групи: якісні, відносні, присвійні.

Прислівник – невідмінювана частина мови, що передає ознаку дії чи стану, ступінь чи міру вияву іншої ознаки. Типовою морфологічною ознакою є суфікси **-о, -е, -ки, -а, -не-будь** та **-и, -ому, -єму** з префіксом **по-**. У реченні виконує переважно роль обставини, рідше – неузгодженого означення.

Присудок (предикат) – головний член двоскладного речення, що означає дію, стан або ознаку підмета і граматично підпорядковується йому. Присудок відповідає на питання *що підмет робить? що з ним робиться? який він є? хто він чи що він?*

Просторічна лексика – сукупність слів, що вживаються здебільшого в усному побутовому мовленні, а також у літературній мові з метою надання зневажливої, іронічної, грубуватої, фамільярної оцінки характеризованим предметам, явищам. Такі слова ще називають розмовно-просторічними.

Професійна лексика – специфічна лексика, яка вживається в мові людей, об'єднаних спільною професією. Це здебільшого розмовна чи просторічна лексика, що існує поруч з нормативними назвами якихось спеціальних понять чи за допомогою якої деталізуються ці поняття, відбиваючи існуючі різновиди. Професійна лексика дуже диференційована. Нерідко одному найменуванню предмета в загальнонародній мові

відповідає цілий набір професійних назв.

Пряма мова – чуже висловлювання, передане дослівно, з повним збереженням змісту, форми та інтонаційно. Пряма мова звичайно супроводжується словами автора, які вказують, кому вона належить, а також дієсловами *подумати, міркувати, говорити, радити, казати, повідомляти, зауважити, звернутися* та ін. Щодо прямої мови вони можуть займати різну позицію.

Пунктуація (нім. *Punktuation*, від лат. *punctum* – крапка) – розділ мовознавства, що вивчає систему розділових знаків та правил їх уживання.

Речення – основна одиниця мовного спілкування, що побудована за законами певної мови. Речення характеризується завершеною інтонацією, виступає головним засобом формування та вираження думки.

Риторика (гр. *rhetorike* – ораторське мистецтво) – наука про виразність і впливовість виголошеного слова; наука красномовства.

Синоніми (гр. *synonymos* – однойменний) – слова, що означають назву одного й того ж поняття, спільні за основним лексичним значенням, але відрізняються значеннєвими відтінками або емоційно-експресивним забарвленням (або тим і тим водночас), або сферою стилістичного використання чи можливостями поєднання з іншими словами. Слова-синоніми, як правило, належать до однієї частини мови і допускають взаємну заміну. Синоніми об'єднуються в синонімічні ряди, або гнізда. У синонімічному ряді виділяється стрижневе слово, або домінантне, яке найбільш чітко визначає основний зміст, властивий членам синонімічного ряду.

Синтаксис (гр. *syntaxis* – побудова, устрій, зв'язок) – розділ граматики, який вивчає способи поєднання слів у словосполучення й речення, а також поєднання простих речень у складні. Синтаксис вивчає будову словосполучень і речень, їх типи, значення, функції та умови вживання, інтонацію, порядок слів у реченні. Предметом синтаксису є не конкретний зміст речення, а його граматична форма (структура). Синтаксис і морфологія разом становлять граматику.

Склад – фонетична одиниця мовлення, відрізок звукового

поток, що утворюється одним поштовхом видихуваного повітря. Склад – це сполучення більш звучного елемента із менш звучним. Основний закон складоподілу в українській мові полягає в тому, що непочатковий склад завжди будується за принципом висхідної звучності, починаючись з найменш звучного.

Складна синтаксична конструкція (складне багатокомпонентне (ускладнене) речення) – речення, що складаються з двох і більше предикативних частин. Ними можуть бути складносурядні, складнопідрядні, безсполучникові та комбіновані (з різними типами зв'язку) конструкції.

Складнопідрядне речення – складне речення, частини якого нерівноправні за змістом та граматично і з'єднані підрядним сполучником чи сполучним словом. Підрядна частина речення може стояти перед, після і всередині головної частини. За змістом і будовою складнопідрядні речення поділяються на: складнопідрядні речення з підрядними означальними, складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними, складнопідрядні речення з підрядними обставинними (місця, часу, причини, умови, допусту, мети, наслідку, способу дії, міри або ступеня, порівняльними) частинами.

Складносурядне речення – складне речення, частини якого рівноправні за змістом та граматично поєднуються сурядними сполучниками. За способами синтаксичного зв'язку і за характером відношень між частинами складносурядні речення поділяються на такі групи: 1) складносурядні речення з єднальними сполучниками, які вказують на одночасність або послідовність названої дії; 2) складносурядні речення з протиставними сполучниками, які вказують на протиставлення вказаних дій; 3) складносурядні речення з розділовими сполучниками, які вказують на чергування дій; 4) складносурядні речення з приєднувальним значенням, вираженим за допомогою сполучників *та й, а тому, і при тому, і при цьому*.

Словник – 1) зібрання слів (а інколи морфем, словосполучень), розташованих у певному порядку (алфавітному, гніздовому, тематичному та ін.), у якому

з'ясовується значення мовних одиниць, наводиться різна інформація про них або переклад на іншу мову чи подаються відомості про предмети, що визначаються словами. Залежно від призначення, лексичного матеріалу й способів його опрацювання розрізняють словники енциклопедичні і лінгвістичні, або філологічні; 2. лінгвістичні словники є одномовними й багатомовними. Залежно від завдання і призначення словника, від особливостей його будови виділяють кілька типів і багато різновидів словників, наприклад: диференційний, діалектний, етимологічний, інверсований або зворотний, словник іншомовних слів, історичний словник мови письменника, ономастичний, орфографічний, орфоепічний, перекладний, семантичний, словотворчий, тлумачний, фразеологічний, частотний; словники омонімів, антонімів, синонімів, паронімів, словник рим; 2) сукупність слів певної мови (діалекту) або слів, що використовуються в творчості чи творі письменника, у чиемусь мовленні тощо.

Слово – найменша самостійна одиниця мови, що складається зрідка з одного звука, частіше із граматично оформленого звукового комплексу, за яким суспільною практикою закріплене певне значення і якому властива відтворюваність у процесі мовлення. На думку М. М. Шанського, основними ознаками слова є: фонетична оформленість, семантична валентність, непроникливість, лексико-граматична віднесеність, постійність звучання і значення, відтворюваність, цілісність і однооформленість, номінативність, фразеологічність.

Словосполучення – смислово-граматичне об'єднання двох або більше повнозначних слів на основі підрядного синтаксичного зв'язку. До складу словосполучення входять головне (стрижневе) і залежне слова. Словосполучення на відміну від речення не є одиницею спілкування, воно не має інтонаційного оформлення (повідомлення, запитання, спонукування до дії), властивого реченню. Словосполучення складаються зі слів, що лексично пов'язані між собою. Їхні смислові відношення виражаються за допомогою трьох способів граматичного зв'язку: керування, узгодження і прилягання.

Словотвір – розділ мовознавства, що вивчає будову слова та способи їхнього творення.

Сполучник – службова частина мови, з допомогою якої здійснюється поєднання однорідних членів речення, частин складного речення і окремих речень. За синтаксичною роллю в реченні сполучники поділяються на сурядні та підрядні.

Підрядні сполучники – сполучники, що з'єднують нерівноправні частини складнопідрядного речення. Вони виражають певні синтаксичні відношення між головною та підрядною частинами і поділяються на: причинові (*тому що, бо, через те що*); умовні (*якби, коли, якщо*); мети (*щоб, для того щоб*); допустові (*хоч, хоча, дарма що, незважаючи на те що, нащо*); часові (*як, як тільки, щойно, ледве*). **Сурядні** сполучники – сполучники, що з'єднують між собою однорідні члени речення або частини складносурядного речення, вказуючи на їхню відносну залежність. За характером смислових зв'язків у реченні сурядні сполучники поділяються на: єднальні (*і, та, ні – ні, ані – ані*), розділові (*або, чи, чи – чи, то – то*), протиставні (*а, але, проте, зате, однак*).

Спрощення – випадання одного з кількох приголосних за їх збігу. Для української мови характерне спрощення в таких групах приголосних: *ждн – жн, здн – зн, лнц – нц, слн – сн, стл – сл, стн – сн, стц – сц, рдц – рц, рнч – рч* та ін.

Стилістика – розділ мовознавства, що стосується умов і мети використання мовних засобів у різних ситуаціях спілкування, відповідно до сфер суспільної комунікації. Синтаксис вивчає функціональні стилі літературної мови в її синхронії та діахронії.

Суфікс (лат. *suffixus* – прикріплений) – афіксальна морфема, що стоїть після кореня (або після іншого суфікса) й виконує словотворчу або формотворчу функцію.

Термін (лат. *terminus* – межа, кордон). Слово, або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя тощо, наприклад: *суфікс, сонет, дума, синус, вольт*. Специфіка термінів у тому, що вони однозначні у межах тієї термінологічної системи, у якій уживаються, не зв'язані з контекстом і етимологічно нейтральні.

Уточнювальні члени речення – будь-які члени речення – підмет, присудок, додаток, означення, обставина, – які пояснюють, конкретизують, доповнюють значення тих членів, після яких стоять. Уточнювальні члени речення виконують ту саму синтаксичну функцію, що й член речення, який вони уточнюють.

Філологія (від гр. *phileo* – люблю і *logos* – слово) – сукупність гуманітарних наук (мовознавство, літературознавство, текстологія, джерелознавство, палеографія), що вивчають мову, літературу, культуру того чи іншого народу переважно через мовностилістичний аналіз текстів.

Фонетика (гр. *phonetikos* – звуковий, голосовий) – галузь мовознавства, у якій вивчається звукова система мови у зв'язку з її смисловою роллю та різноманітними звуковими змінами, що настають у мовленні при сполученні звукових елементів між собою (Н. Тоцька). Предметом фонетики слід визнати засоби мови в усіх її проявах і функціях, також зв'язок між звуковою стороною мови і письмом (Л. Р. Зіндер).

Фонологія (від гр. *phone* – звук, голос і *logos* – слово, вчення) – розділ мовознавства, що вивчає звуки мови як засіб творення, розпізнання і розрізнення морфем, слів і їх форм, тобто функціональні властивості фонем. Фонологія нерозривно пов'язана з фонетикою. Вони розглядають різні аспекти одного і того самого об'єкта, а тому, певним чином, складають одне ціле, бо окремі звуки виділяються в мовному потоці через смислові одиниці, звуковим об'єктом яких вони є. А специфіка їх у тому, що фонетика вивчає артикуляційні і акустичні особливості звуків мови, а фонологія вивчає звуки мови в їх функціональній значущості. Центральне місце в фонології займає вчення про **фонему** як найкоротшу неподільну звукову одиницю, з допомогою якої творяться, розпізнаються і відрізняються значущі мовні одиниці.

Фразеологічна одиниця – лексично неподільне, стійке у своєму складі, цілісне за значенням сполучення слів, що відтворюється в мові. Як правило, фразеологічна одиниця має форму словосполучення. Форму закінченого речення мають такі різновиди фразеологічних одиниць, як прислів'я, приповідки, приказки.

Фразеологія (від гр. *phrasis* – вираз, зворот і *logos* – слово, учення) – 1) розділ мовознавства, який вивчає фразеологічний склад мови в його сучасному стані й історичному розвитку. Фразеологія вивчає категоріальні ознаки фразеологічних одиниць, на основі яких встановлюється їх специфіка, основні ознаки: виявляє закономірності функціонування фразеологізмів у мовленні та процес їх утворення; 2) сукупність фразеологічних одиниць певної мови. Фразеологічну систему в широкому розумінні цього терміна складають не лише усталені, лексично неподільні словосполучення, а й вільні сполучення слів, що збудовані за моделями словосполучень чи речень і відтворюються в мові. Таким чином, до фразеології, крім фразеологічних одиниць, співвідносних за значенням із словами, належать прислів'я, приказки, примовки, крилаті вислови.

Цитата (нім. *Zitata*, від лат. *cito* – наводжу, проголошую) – дослівно відтворений у тексті уривок з іншого твору, чиє висловлювання з вказівкою на автора.

Частка – службова частина мови, що об'єднує слова, які слугують для утворення граматичних форм, надають додаткових змістових, модально-вольових, емоційно-експресивних відтінків реченню або його членам, напр., вказівні (*ось, от, оце*); означальні (*власне, мало, просто*); підсилювальні (*таки, навіть*); стверджувальні (*так, гаразд*); заперечні (*не, ні, ані*); словотворчі (*дехто, будь-хто, хтось, ніякий*); формотворчі (*б, би, хай, нехай*).

Чергування фонем (альтернація) – це незалежні від фонетичних умов зміни в фонетичному складі морфеми, що полягають у заміні однієї фонемі іншою, а також сполукою фонем або фонемним нулем і служать одним із морфологічних засобів мови в галузі формотворення та словотворення.

Числівник – частина мови, що позначає число, кількість предметів та порядок їх при лічбі. Відповідає на питання *скільки? котрий? котра? котре?* Забудовою числівники поділяються на: прості (*сто, перший, десять, кілька*), складні (*дванадцять, шістдесят*), складені (*тридцять п'ять, сто сорок один*); за значенням та граматичними ознаками – на кількісні та порядкові.

Словник лексем з літерою Г

агрус	гонт
агрусовий	гонта
агу (<i>виг.</i>)	горголя
агукання	гражда (садиба)
агукати	граса (сапка)
агусі (<i>виг.</i>)	грасувати
габлище	грати (<i>імен.</i>)
габлі (вила)	гречний
гава	гречно
гавити	гринджоли
газда (господар)	груля (картопля)
газдиня	грунт
газдівство	грунтовака
галаган (півень)	грунтовний
гандж	грунь (вершина гори)
ганок	гудзик
гатунок	гудзола (картопля)
гацик (кажан)	гуля
гвалт	гуня (накидка з овечої шкури)
гебати (ледве дихати)	гуральня (винокурня)
гевега (роззява)	джерготати
гегати	джигнути
геготати	джигун
гедз і гедзь (велика муха)	дзига
гелготання	дзигар
гелевач (товстун)	дзиглик
гергелі	заграсувати
гердан	зигзаг
герлига	легінь
глей (вишневий клей)	мамалига
глітно (тісно)	нагогошений
гляр	обгрунтування
гніт (у свічці)	ремигати
говда (голова)	фіглі
гоголь-моголь, гогель-могель	фіглі-міглі
гогошитися	

Примітка. У власних назвах іншомовного походження етимологічний *g* згідно з усталеною традицією вимовляється як *г*; проте збереження *g* у вимові не є порушенням орфоепічної норми. Отже, правильною є вимова: *Гданськ і Гданськ, Гренландія і Гренландія, Гібралтар і Гібралтар; Гарібальді і Гарібальді, Гете і Гете.*

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ ОРФОГРАФІЯ

Варіант I

1. У якому рядку всі слова написано правильно? Виберіть варіант правильної відповіді.

1. Досьці, різьб'яр, рожевошокий, темно-зелений, невблаганий.

2. Проїзний, ткацький, сідити, асамблея, об'єкт.

3. Сонячний, контрреволюція, пісчаний, півлимона, під час.

1) 1;

2) 3;

5) у всіх;

2) 2;

4) 1, 3;

6) у жодному.

2. У якому рядку є слова з орфографічними помилками?

1. Віч-на-віч, раз-у-раз, присвячений, коли-небудь, зісподу.

2. Гігантський, морквяний, дрогобицький, дизель, розпитати.

3. Цвях, волинський, натхненний, шістнадцять, священний.

1) 1;

3) 1, 3;

5) у всіх;

2) 2, 3;

4) 3;

6) у жодному.

3. У якому рядку в усіх словах на місці крапок треба ставити апостроф? Виберіть варіант правильної відповіді.

1. Узгір...я, р...ябий, моркв...яний, без...язикий, пір...я.

2. Різдв...яний, бур...ян, зв...язок, Лук...яненко, в...янути.

3. Транс...європейський, під...юджувати, торф...яний, черв...як, дит...ясла.

1) 1;

3) 3;

5) у всіх;

2) 2;

4) 1, 3;

6) у жодному.

4. У якому рядку в усіх словах на місці крапок треба писати знак м'якшення?

1. Різ...бяр, нян...чити, джерел...це, сіл...ський, уман...ський.

2. Т...мянйй, дон...чин, мен...шість, яблун...ці, дівчин...ці.

3. П'ят...сот, пан...ство, хустин...ці, фал...ш, волин...ський.

1) 1;

3) 3;

5) у всіх;

2) 2;

4) 1, 3;

6) у жодному.

5. У якому рядку в усіх словах є подвоєння букв? Виберіть варіанти правильної відповіді.

1. Священ...ий, священ...ик, незбагнен...ий, Ген...адій, Лл...я.

2. Роз...броєння, воз...єднання, годин...ик, військ...омат, юн...ат.

3. Довгождан...ий, стін...ий, солов...їний, страйк...ом, л...ються.

1) 1, 3;

3) 1, 2;

5) у всіх;

2) 2, 3;

4) 2;

6) у жодному.

6. У якому рядку всі складні слова треба писати разом? Виберіть варіант правильної відповіді.

1. Західно/європейський, латино/американський, радіо/фізичний, жовто/синій, жовто/гарячий.

2. Вище/згаданий, глибоко/ідейний, сіро/кам'яний, військово/полонений, мало/підготовлений.

3. Дрібно/каліберний, складно/сурядний, народно/визвольний, південно/східний, гіркувато/солоний.

1) 1, 3;

3) 2;

5) у всіх;

2) 2, 3;

4) 3;

6) у жодному.

7. У якому рядку всі складні слова треба писати через дефіс? Виберіть варіант правильної відповіді.

1. Міні/футбол, мовно/літературний, суспільно/політичний, екс/чемпіон, чорно/білий.

2. Унтер/офіцер, теле/антена, радіо/цент, штабс/капітан, мікро/автобус.

3. Світло/рожевий, івано/франківський, механіко/математичний, контр/адмірал, стоп/кадр.

1) 1, 2;

3) 2, 3;

5) у всіх;

2) 1, 3;

4) 3;

6) у жодному.

8. У якому рядку всі слова треба писати через дефіс?

1. Де/не/де, сам/на/сам, пліч/о/пліч, день/у/день, всього/на/всього.

2. Десь/інде, по/латині, по/перше, давним/давно, по/нашому.

3. Кінець/кінцем, сама/самотою, по/українському, як/небудь, де/коли.

1) 1;

3) 3;

5) 1, 3;

2) 2;

4) 1, 2;

6) 2, 3.

9. У якому рядку всі слова треба писати разом?

1. До/дому, по/одинці, від/нині, до/щенту, до/речі.

2. С/під/лоба, в/гору, за/світла, у/двічі, у/вічі.

3. До/рана, до/дому, в/день, у/розсип, до/побачення.

1) 1, 2;

3) 2, 3;

5) у всіх;

2) 1, 3;

4) 3;

6) у жодному.

10. Які з поданих слів написано правильно?

1. Мовби. 2. Мовбито. 3. Якбито. 4. Всеж таки. 5. Шоссе.
6. Шассі. 7. Нежданно. 8. Аджеж. 9. Авжеж. 10. Допобачення.
11. Цементувати. 12. Ньюанс. 13. Бульон. 14. Тонна. 15. Трасса.

1) 1, 7, 8, 9, 14;

3) 1, 2, 9, 14;

5) всі;

2) 2, 4, 6, 13, 14;

4) 1, 3, 8, 14, 15;

6) жодне.

Варіант II

1. У якому рядку в усіх словах не треба вживати знак м'якшення?

1. Кін..чик, кобзар..., повір...те, піс...ня, дивит...ся;

2. Голуб..., ріж ..., мен...ший, вартис...т...ю, степ;

3. Різ..блений, тон...ший, скрин...ці, куз...ня, п'ят...сот;

4. С...вятиня, русал...чин, міл...ярд, облич..., т...ма.

2. У якому рядку подані слова на одне правило вживання апострофа?

1. М'який, сузір'я, п'ятдесят, м'яч, полив'яний;

2. Під'їхати, з'єднати, з'їзд, возз'єднання, об'ява;

3. Бур'ян, узгір'я, верхів'я, Григор'єв;

4. В'ялий, пів'яблука, пів'ялинка, дит'ясла.

3. У якому рядку в усіх словах треба вживати апостроф?

1. Ал...янс, Н...ю-Йорк, конференс...є, павіл...йон;
2. Сен...йор, д...юраль., інтерв...ю, дистриб...ютор;
3. Б...летень, п...еса, грил...яж, ін...екція;
4. В...етнам, бар...ер, комп...ютер, ад...ютант.

4. У якому рядку подані слова, у яких вживається -нн-?

1. Змотова...ий, полагадже...ий, нездійсне...ий, звільне...ий;
2. Нездола...ий, сті...ий, незрівня...ий, незліче...ий;
3. Фасова...ий, проштамова...ий, січе...ий, здійсне...ий;
4. Зниже...ий, найжде...ий, натруже...ий, осі...ий.

5. Позначте рядок, у якому всі слова пишуться з буквою и.

1. Тр...вога, кр...ниця, бл...щати, п...рила;
2. К...шеня, кр...жаний, к...парис, кр...чати;
3. Розр...вати, тр...мати, б...регти, в...рвати;
4. Л...ман, над...хати, д...ван, тр...мтіти.

6. Позначте рядок, у якому всі слова пишуться з літерою г.

1. Дзи(г/г)лик, (г/г)олубка, (г/г)урток, (г/г)усак;
2. (Г/г)ринджоли, (г/г)олова, (г/г)речка, (г/г)рузин;
3. (Г/г)валт, (г/г)едзь, а(г/г)рус, (г/г)удзик;
4. (Г/г)анок, (г/г)роза, (г/г)умка, (г/г)уркіт.

7. Визначте рядок, у якому буква е пишеться в усіх словах.

1. Проз...лень, вел...тень, т...пер, б...рег;
2. З...мляний, щ...дротний, пол...нути, ш...нель;
3. Л...вада, в...ликий, см...тана, в...рховина;
4. Кр...міль, арс...нал, кр...латий, др...зина.

8. Визначте рядок, у якому в усіх словах допущені помилки.

1. Чотирьма, мільярд, визначьте, одягаєшся;
2. Кіньчик, плач, утрьох, секретарь, зіронька;
3. Різьбяр, бульон, осколський, Горький, дончин;
4. Розкішь, пораďte, льється, менший, ткаць;

9. Позначте рядок, у якому всі слова пишуться з префіксом

с-

1. ...тискач, ...чепити, ...шити, ...будити;
2. ...формувати, ...хов, не...проста, ...пад;
3. ...творити, ...робити, ...косити, ...палити;
4. ...сохнутися, ...різати, ...юрмитися, ...кат.

10. Позначте рядок, у якому не допущено помилку в написанні слів з великої букви.

1. Президент України, орден Дружби народів, Юпітер;
2. Чумацький шлях, князь Ярослав, Верховна Рада;
3. Прем'єр-міністр України, Кабінет міністрів України, Спас;
4. Шевченківська премія, полярна зірка, Біла Церква.

11. Позначте рядок, у якому в усіх іношомовних словах пропущено букву *и*.

1. Бр...фінг, рег...он, депоз...тний, кр...терій;
2. Ц...вілізовано, ім...дж, акумуляц...я, С...рія;
3. Д...ктатор, тер...торіальний, ф...лософ, к...парис;
4. Цюр...х, пріор...тет, єп...скоп, мед...цина.

Варіант III

1. Позначте рядок, у якому в усіх словах слід уживати літеру *и*.

1. Пр...будувати, пр...крити, пр...погано, пр...хитрий;
2. Пр...рва, пр...швидчити, пр...тримати, пр...звище;
3. Пр...гарний, пр...стол, пр...сьба, пр...морський;
4. Пр...чалити, пр...хилити, пр...йти, пр...дорожній.

2. Позначте рядок, у якому в усіх словах слід уживати літеру *и* в суфіксі *-ичк-*.

1. Дон...чка, вікон...чко, пшен...чка, бат...чко;
2. Крин...чка, вод...чка, книж...чка, криш...чка;
3. Вул...чка, сун...чка, син...чка, поради...чка;
4. Ол...чка, кіш...чка, сит...чко, стріч...чка.

3. Позначте рядок, у якому в усіх словах слід уживати суфікс *-цьк-*.

1. Бу...ький, кременчу...ький, черка...ький, доне...ький;
2. Овру...ький, черніве...ький, краснолу...ький, гадя...ький;
3. Дрогоби...ький, пари...ький, ри...ький, луган...ький;
4. Житомир...ький, сива...ький, пра...ький, тка...ький.

4. Позначте рядок, у якому правильно записані імена по батькові.

1. Григорівна, Василівна, Юріївна, Миколаївна;
2. Ільвіна, Ігорівна, Савівна, Ярославна;
3. Богданівна, Олегіївна, Кузьмівна, Яківна;
4. Зиновіївна, Орестовна, Володимирівна, Дмитріївна.

5. Позначте рядок, у якому всі слова мають правильне закінчення в орудному відмінку.

1. Катериною Дмитрівною, Іриною Олександрівною, Павлом Юхимовичом, Поліною Іванівною;
2. Оленою Василівною, Віталіною Олегівною, Ганною В'ячеславівною, Юрієм Андрійовичом;
3. Романом Вікторовичем, Тетяною Степанівною, Ольгою Володимирівною, Петром Сергійовичем;
4. Леонідом Андрійовичем, Вікторією Станіславівною, Дмитром Вікторовичем, Анатолієм Стапановичом.

6. Позначте рядок, у якому всі слова пишуться з двома -нн-.

1. Бездога...ість, скаже...ий, анте...ий, горохвя...ий;
2. Леви...ий, освітле...ість, годи...ик, огне...ий;
3. Вогня...ий, олов...яний, орли...ий, лату...ий;
4. Однозмі...ий, незбагне...ий, електро...ий, осі...ій.

7. Визначте рядок, у якому допущені помилки в написанні слів.

1. Зроду-віку, раз-у-раз, запанібрата, спідлоба;
2. До снаги, по троє, пліч-о-пліч, день у день;
3. Заочі, напідпитку, на льоту, як-не-як;
4. До пари, спочатку, напівдорозі, вплач;

8. Визначте рядок, у якому в усіх іншомовних словах пропущено букву і.

1. М...тропол...т, в...раж, ав...ація, к...сет;
2. Аж...отаж, бук...н...ст, аквар...ум, баст...он;
3. К...тай, авар...йний, в...раж, дез...інфекція;
4. Єп...скоп, л...мфа, л...дер, афор...зм.

9. Визначте рядок, у якому всі слова написані правильно.

1. Десятиденний, десятиповерховий, 10ліття, десятитом-ний;
2. Темно-синій, темно-зелений, темно-червоний, темно-фіолетовий;
3. Високоавторитетний, високоосвічений, високоповажний, високо-сортний;
4. Загальноєвропейський, загальнодоступний, загальнолюдський, загально поширений.

10. Визначте рядок, у якому допущено помилки при відмінюванні прізвищ чи імен.

1. Шинкарука Миколи, Шикаруком Миколою, Шинкурукові Миколі;
2. Яременко Івана, Яременко Іваном, Яременко Іванові;
3. Твердохліб Тетяни, Твердохліб Тетяною, Твердохліб Тетяні;
4. Чередниченко Оксани, Чередниченко Оксаною, Чередниченко Оксані.

**ПРОСТІ, СКЛАДНІ І СКЛАДЕНІ
ОСОБОВІ ІМЕНА ТА ПРІЗВИЩА**

1. Знайдіть рядок, у якому подано визначення прізвища.

- а) Найменування особи, набуте при народженні або вступі в шлюб, що передається від покоління до покоління і вказує на спорідненість.
- б) Найменування, яке дається людині і вказує на її рису характеру, зовнішність, діяльність, звичку тощо.
- в) Власне ім'я, яке може мати людина.
- г) Найменування особи, що передається від покоління до покоління.

2. Які правила застосовуються при написанні українських прізвищ?

- а) Українські прізвища передаються на письмі за традицією.
- б) Українські прізвища передаються на письмі за загальними нормами українського правопису.
- в) Українські прізвища передаються на письмі за правилами написання слів іншомовного походження.
- г) Українські прізвища передаються на письмі за правилами написання географічних назв.

3. Як відмінюються українські та інші слов'янські прізвища, які мають закінчення іменників I відміни (Майборода, Гиця)?

- а) Ці прізвища мають особливі закінчення.
- б) Ці прізвища мають закінчення іменників II відміни.
- в) Ці прізвища мають закінчення іменників III відміни.
- г) Ці прізвища відмінюються як відповідні іменники I відміни.

4. Як відмінюються українські та інші слов'янські прізвища, які мають закінчення іменників II відміни (Засць, Кривоніс)?

- а) Ці прізвища мають особливі закінчення.
- б) Ці прізвища мають закінчення іменників II відміни.
- в) Ці прізвища мають закінчення іменників III відміни.
- г) Ці прізвища відмінюються як відповідні іменники I відміни.

5. Позначте рядок, у якому всі жіночі прізвища не відмінюються.

- а) Кудлай, Школьник, Маляр, Денисенкова.
- б) Голуб, Сенік, Бойко, Гаршина, Гаршин.
- в) Глух, Кохан, Гринчишин, Сердюк, Гнатюк.
- г) Щербина, Бородавка, Шульга, Малюк.

6. Позначте рядок, у якому всі чоловічі прізвища не відмінюються.

- а) Губач, Носач, Кривоніс, Мордань.
- б) Тополя, Соломка, Часник, Лобода.
- в) Крамаренко, Савченко, Пономаренко, Тимченко.

г) Півторадні, Гуржі, Трублаїні, Ле, Роде, Кодряну.

7. Позначте рядок, у якому чоловічі прізвища у родовому відмінку матимуть закінчення -а.

- а) Бондар, Грабар, Коцар, Крамар.
- б) Пушкар, Січкарь, Токар, Чубар.
- в) Кушнір, Гончар, Снігур, Вихор.
- г) Дігтяр, Шулер, Козьяр, Школяр.

8. Позначте рядок, у якому при відмінюванні чоловічих прізвищ на -ів відбувається чергування /і/ з /е/.

- а) Гринів, Пономарів, Степанів, Якимів.
- б) Діхтярів, Лесів, Школярів, Гриців.
- в) Васишин, Степанишин, Волошин, Турчин.
- г) Степанов, Павлов, Федоров, Петров.

9. Виберіть можливі варіанти форми родового відмінка прізвища Федорів.

- а) Федоріва.
- б) Федорова.
- в) Федорева.
- г) Федорива.

10. Позначте рядок, у якому чоловічі прізвища в орудному відмінку матимуть закінчення -ою.

- а) Середа, Щириця, Чапля, Заїка.
- б) Зозуля, Гуща, Гайдученя, Перепелиця.
- в) Тополя, Квітка, Вишня, Липа.
- г) Лобода, Сорока, Хвойда, Вагра.

11. Позначте рядок, у якому чоловічі прізвища в орудному відмінку матимуть закінчення -ем.

- а) Горобець, Бузько, Барсук, Вітер.
- б) Розумник, Бугай, Часник, Вовк.
- в) Град, Мороз, Сліпак, Самохвал.
- г) Худаш, Коротич, Носач, Плющ.

12. Як відмінюються прізвища типу Гайдученя, Зубеня?

- а) Як іменники 4 відміни.
- б) Як іменники 1 відміни.

- в) Як іменники 2 відміни.
- г) Як іменники 3 відміни.

13. Позначте рядок, у якому подано правильні форми чоловічих прізвищ у місцевому відмінку.

- а) Мажусі (Мажуха), Заволоці (Заволока), Гречусі (Гречуха), Соломасі (Соломаха).
- б) Масохі (Масоха), Мажухі (Мажуха), Заволокі (Заволока), Гречухі (Гречуха).
- в) Семируці (Семирук), Притоці (Притока), Товстозі (Товстоніг), Товсторуці (Товсторуц).
- г) Давиденку (Давиденко), Давиденкові (Давиденко), Гринчинині (Гринчинин).

14. Позначте рядок, у якому подано нормативні форми кличного відмінка чоловічих прізвищ.

- а) Пане Давиденку, пане Маковеєві, добродію Мажуге (від Мажуга).
- б) Товаришу Жайворонок, товаришу Кушнірю, пане Снігура.
- в) Пане Лобаневі, добродію Братусеві, друже Корнійцеві.
- г) Пане Сухомлин, пане Сухомлине, друже Пилипенко, друже Пилипенку.

15. При відмінюванні іменникових прізвищ типу Біловіл, Сивокінь, Кіт, Чип, Корінь:

- а) голосний [і] не чергується з [о] та [е].
- б) голосний [і] чергується з [о] та [е].
- в) голосний [і] випадає.
- г) голосний [і] вставляється.

16. При відмінюванні іменникових прізвищ типу Кривень, Вітер, Майстер:

- а) голосний [е] не чергується з нулем звука.
- б) голосний [е] чергується з нулем звука.
- в) голосний [е] переставляється.

17. Позначте рядок, у якому подано нормативні форми родового відмінка чоловічих прізвищ.

- а) Швеця (Швець), Жнеця (Жнець), Чернеця (Чернець).
- б) Шевця (Швець), Женця (Жнець), Ченця (Чернець).
- в) Швецеві (Швець), Жнецеві (Жнець), Чернецеві (Чернець).
- г) Швецю (Швець), Жнецю (Жнець), Чернецю (Чернець).

18. Виберіть рядок, у якому подано нормативні варіанти прізвищ.

- а) Пехота, Побегайло, Верний, Погорелий.
- б) Піхота, Побігайло, Вірний, Погорілий.
- в) Пехота, Побегайло, Верний, Погорелий.
- г) Пихота, Побигайло, Вирний, Погорилий.

19. Виберіть рядок, у якому подано нормативні варіанти прізвищ.

- а) Волик, Малик, Нижник, Новик, Дончик.
- б) Волік, Малік, Нижнік, Новік, Дончік.
- в) Мірошніченко, Павліченко, Різніченко, Колеснік.
- г) Резніченко, Колесниченко, Удовіченко, Михайліченко.

20. Виберіть правильний варіант прізвища.

- а) Д'яченко.
- б) Дьяченко.
- в) Дяченко.
- г) Дяченко.

21. Виберіть рядок, у якому подано нормативні варіанти прізвищ.

- а) Комісар, Філіппов, Кирилленко, Виник.
- б) Комісар, Філіпов, Кириленко, Винник.
- в) Комисар, Филипов, Киріленко, Вінник.
- г) Комісарь, Пилипов, Кіриленко, Виннік.

22. Виберіть рядок, у якому подано нормативні варіанти прізвищ.

- а) Кліменко, Міронченко, Нечіпоренко, Марінюк.
- б) Кліменко, Меронченко, Нечепоренко, Морінюк.
- в) Клименко, Миронченко, Нечипоренко, Маренюк.
- г) Клименко, Миронченко, Ничипоренко, Маринюк.

23. Виберіть рядок, у якому подано нормативні варіанти прізвищ.

- а) Іванішин, Яремішин, Тимчишен, Яковишен.
- б) Іванішін, Яремішін, Тимчішен, Яковішен.
- в) Іванишін, Яремешін, Тимчішин, Яковішін.
- г) Іванишин, Яремишин, Тимчишин, Яковишин.

24. Виберіть рядок, у якому подано нормативні варіанти прізвищ.

- а) Даніленко, Каліта, Глінський, Килімник.
- б) Білич, Гримич, Улянич, Маланіч.
- в) Вазилевич, Зінкевич, Якубович, Бушкевіч.
- г) Дмитричишин, Кирилишин, Степанишин, Шевчишин.

25. Виберіть рядок, у якому подано нормативні варіанти прізвищ.

- а) Пиймак, Прилипко, Пришва, Пригодій.
- б) Відмідь, Гром, Рєзнік, Леміш.
- в) Багрій, Журбій, Заморій, Пригодій, Яцій.
- г) Білик, Недільський, Лісний, Різник.

26. Виберіть рядок, у якому подано нормативні варіанти прізвищ.

- а) Їжакевич, Заїка, Короїд, Троїцький, Грицаїшин.
- б) В'юник, Дем'яненко, Дерев'яно, Солов'яненко.
- в) Хомяк, Дубяк, Деревяно, Мяло.
- г) Кир'ян, Мар'яненко, Лук'яненко, Підярків.

27. Виберіть рядок, у якому подано нормативні варіанти прізвищ.

- а) Верб'яний, Карп'юк, Торб'як, Черв'яченко.
- б) Довбяга, Лихвяк, Ужв'юк, Щербюк.
- в) Рябокін, Вар'янський, Гмиря, Жоборюк, Рюма.
- г) Пявка, Пяницький, Вюник, М'ястківський.

28. Виберіть рядок, у якому подано нормативні варіанти прізвищ.

- а) Кухарь, Чмирь, Хорькін, Царьков.

- б) Абрамець, Бабієць, Близнець, Гоць.
- в) Вірич, Ганич, Гарас, Гирич.
- г) Рудь, Білокінь, Коць, Пронь.

29. Виберіть рядок, у якому подано нормативні варіанти прізвищ.

- а) Вихопень, Крекотень, Кравець, Посовен.
- б) Горбунь, Братунь, Парасунко, Старунко.
- в) Довгань, Чепель, Липкань, Семенець.
- г) Кожухарь, Лифар, Скнар, Слюсар.

30. Виберіть рядок, у якому подано нормативні варіанти прізвищ.

- а) Беззубко, Піддубний, Курінний, Вінник.
- б) Тютюнник, Линник, Долиний, Черкаський.
- в) Виницький, Ганусенко, Гребіник, Погребений.
- г) Безталанний, Ілляш, Зацаринний, Цариник.

31. Виберіть рядок, у якому літера е вживається згідно з правилами відтворення російських прізвищ українською мовою.

- а) Бартєнев, Голубєв, Лазарєв, Князєв.
- б) Алексєєв, Рилєєв, Матвєєв, Сергєєв.
- в) Лужєв, Малишєв, Якушєв, Рязанцєв.
- г) Бруснєв, Букрєєв, Веденєєв.

32. Виберіть рядок, у якому літера є вживається згідно з правилами відтворення російських прізвищ українською мовою.

- а) Ніколаєв, Басаєв, Докучаєв, Бебенцєв.
- б) Макєєв, Матвєєв, Менделєєв, Мєчников.
- в) Недєлїн, Нєєлов, Нєчаєв, Нєнашин.
- г) Євдокимов, Вєєводїн, Горєв, Асєєв, Вєтров.

33. Виберіть рядок, у якому літера є вживається згідно з правилами відтворення російських прізвищ українською мовою.

- а) Лєсовець, Лєсничєнко, Лєснюк, Лєсюк.

- б) Зверев, Рєпін, Смєхов, Слепов.
- в) Резниченко, Рєпнін, Рєпій, Резницький.
- г) Вєтров, Пєшков, Лєсков, Поспєлов.

34. Виберіть рядок, у якому літера е вживається згідно з правилами відтворення російських прізвищ українською мовою.

- а) Аракчєєв, Плєщєєв, Кривошєєв, Радіщєв.
- б) Істифєєв, Малафєєв, Пантєлєєв, Руднєєв.
- в) Танєєв, Тимофєєв, Федосєєв, Агєєв.
- г) Арєф'єв, аркадєєв, Арсєньєв, Артем'єв.

35. Виберіть рядок, у якому російська літера ё транслітерована українською мовою неправильно.

- а) Журавльов, Золотарьов, Звонарьов, Кисельов.
- б) Артемов, Семенов, Федоров.
- в) Нефьодочкін, Панфьоров, Плетньов, Подосьонов.
- г) Потьомкін, Рублев, Сєлєзнєв, Сьомушкін.

36. Виберіть рядок, у якому російська літера ё транслітерована українською мовою правильно.

- а) Грачов, Горбачов, Щипачов, Щоткін.
- б) Пузирєв, Сьомін, Тьомін, Хмєльов.
- в) Майоров, Воробйов, Бугайов, Соловьов.
- г) Єлкін, Йонін, Йофін.

37. Виберіть рядок, у якому літера и вживається згідно з правилами відтворення російських прізвищ українською мовою.

- а) Анрианов, Нікитин, Филатов, Николаєв.
- б) Кожин, Гришин, Поприщин, Брицин.
- в) Чижов, Жилін, Чистоп'ятов, Игнатов.
- г) Бирюков, Бухарин, Пушкин, Роцин.

38. Виберіть рядок, у якому російська літера и траслітерована українською мовою неправильно.

- а) Архипов, Широков, Чистяков, Жирнов.
- б) Борисов, Васильєв, Кирилов, Максимов.

- в) Виноградов, Кисельов, Лихачов, Малинін.
- г) Голиков, Котельников, Мельніков, Серебряников.

39. Виберіть рядок, у якому російські прізвища транслітеровані українською мовою правильно.

- а) Полевий, Седий, Толстий, Трубецький.
- б) Всеволожський, Черторижський, Воронежський, Волжський.
- в) П'ятницький, Носовитський, Златовратський, Луговський.
- г) Аксьоніч, Антонович, Прівалов, Прілуков.

40. Виберіть рядок, у якому допущено помилки при написанні прізвищ українською мовою.

- а) Аркад'єв, Д'яконов, Вороб'йов, Мурав'йов.
- б) Лаврентьєв, Мартьянов, Савельєв, Третьяков.
- в) В'яземський, Пом'яловський, Прокоф'єв, Юр'єв.
- г) Ветров, Пясецький, Рюмін, Вяков.

41. Виберіть рядок, у якому перераховані найпоширеніші суфікси, з допомогою яких можуть утворюватися українські прізвища. Наведіть приклади таких прізвищ.

- а) -ов, -єв, -ів, -їв.
- б) -ич, -ович, -евич, -ець, -ен(я).
- в) -ин, -ак, -як.
- г) -енк(о), -ук, -чук, -ськ, -цьк, -зьк.

42. Як утворені прізвища Вернигора, Непійвода, Підкуймуха, Убийвовк?

- а) Поєднанням прикметника з іменником.
- б) Поєднанням двох основ, однією з яких є дієслово.
- в) Поєднанням дієслова наказового способу з іменником у називному відмінку.
- г) Поєднанням кількох слів у одне.

43. Знайдіть рядок, у якому всі прізвища утворені

- а) поєднанням прикметника з іменником; б) поєднанням двох основ, однією з яких є дієслово; в) поєднанням кількох слів у одне.

- а) Сироїд, Костогриз, Кривов'яз, Легкоступ.
- б) Білодід, Рябокiнь, Сiроштан, Криворучка.
- в) Панiбудьласка, Нетудихата, Добридень, Отченаш.
- г) Білецький-Носенко, Гулак-Артемовський, Квітка-Основ'яненко.

44. У якому рядку подані суфікси, з допомогою яких можна утворити прізвища від імені Степан?

- а) -ов, -ев, -ів, -їв.
- б) -ич, -ович, -евич, -ець, -ен(я).
- в) -ишин, -ак, -як.
- г) -енк(о), -ук, -чук.

45. Знайдіть рядок, у якому подані прізвища, які вказують на місце проживання.

- а) Москаль, Німчук, Циган, Литвин.
- б) Бойко, Гуцул, Лемко, Караїм.
- в) Задеснянський, Острівний, Чономорець.
- г) Ольшанський, роменський, Лебединський, Луганський.

46. Знайдіть рядок, у якому допущені помилки у написанні прізвищ, прізвиськ.

- а) Іван Волове Око, Олена Прекрасна, Степан Тигряча Смерть.
- б) Владиславський, Володимирський, Мечіславський, Ярополський.
- в) Людвіг ван Бетховен, Леонардо да Вінчі, ВАк-Дейк.
- г) Мао Цзедун, Кім Ір Сен, Го жоко, Ден Сяопін.

47. Знайдіть рядок, у якому допущені помилки у написанні прикметників.

- а) Вальтерскотівський, Жульвернівський, Марктвенівський.
- б) Ольжин, Мелацин, Паралажчин, Миколин.
- в) Жан-Жаківський, Шевченків, шевченківський, Франків.
- г) Квітчин, Степаненків, Горобців, Лелечин.

МОРФОЛОГІЯ ІМЕННИК

1. Які з поданих іменників мають в орудному відмінку закінчення -ем-?

1. Столяр. 2. Футляр. 3. Газетяр. 4. Ігор. 5. Ледар. 6. Козир.
7. Комар. 8. Снігур. 9. Токар. 10. Слюсар. 11. Мальяр. 12. Муляр.
13. Звір. 14. Директор. 15. Автор.

- 1) 1; 2; 3; 7; 9; 10; 11; 3) 2; 3; 4; 7; 9; 10; 11; 5) усі;
2) 3; 4; 5; 6; 9; 10; 4) 1; 3; 5; 7; 10; 11; 6) жоден.

2. Які з поданих іменників мають неправильне відмінкове закінчення?

1. Кручею. 2. Статтею. 3. Кашою. 4. Конем. 5. Тунелей.
6. Плечами. 7. Радощами. 8. Путів. 9. Хитрощей. 10. Штанами.
11. Штаньми. 12. Ансамблю. 13. Комарем. 14. Меду. 15. Вальсу.

- 1) 8; 9; 11; 3) 3; 6; 7; 10; 13; 5) усі;
2) 2; 7; 10; 13; 15; 4) 3; 5; 6; 8; 9; 13 6) жоден.

3. Визначте відмінкову форму підкресленого іменника.

Сум стояв у хаті, обнявшись із тишею (Коцюбинський).

- 1) називний; 3) давальний; 5) орудний;
2) родовий; 4) знахідний; 6) місцевий.

4. Визначте синтаксичну роль підкресленого іменника.

Після третіх півнів він вийшов на просторе шкільне подвір'я і навмання побрів у тишу серпневої терпкої ночі (Стельмах).

- 1) підмет; 4) неузгоджене означення;
2) присудок; 5) прямий додаток;
3) узгоджене означення; 6) непрямої додаток;
7) обставина.

5. Скільки іменників є в поданому реченні?

Я шукав усе світле в дорозі і в людях, і щастя моє в тому, що мені здебільшого траплялися саме світлі друзі і вчителі (Масенко).

- 1) 4; 3) 5; 5) 8;
2) 2; 4) 3; 6) 24.

6. У якому рядку правильно названо морфологічні ознаки підкресленого в реченні іменника? Виберіть варіант правильної відповіді.

У долину поміж садків лебедями пливли хати і не наважувались у річку вступити (Стельмах).

1. Назва істоти, власна назва, чоловічий рід, множина, орудний відмінок, II відміна, м'яка група.

2. Назва істоти, загальна назва, жіночий рід, множина, орудний відмінок, III відміна.

7. Скільки в поданому реченні іменників першої відміни?

Попрошалося ясне сонце з чорною землею, виступає круглий місяць з сестрою зорею (Шевченко).

- 1) 1; 3) 3; 5) 5;
2) 2; 4) 4; 6) 12.

8. Скільки в поданому реченні іменників другої відміни?

Там, де шосе привітно лине в село долиною з гори, звучить із вікон піаніно (Сосюра).

- 1) 1; 3) 3; 5) 5;
2) 2; 4) 4; 6) 6.

9. Скільки в поданому реченні іменників третьої відміни?

Хмарки плывуть, плывуть у високості до мене юністю рожевою у гості (Ющук).

- 1) 1; 3) 3; 5) 5;
2) 2; 4) 4; 6) 6.

10. Скільки в поданому тексті іменників четвертої відміни?

Ой літає орел сизий, а за ним орлята; гуля Максим, гуля батько, а за ним хлоп'ята. Запорожці ті хлоп'ята, сини його, діти (Шевченко).

- 1) 1; 3) 3; 5) 5;
2) 2; 4) 4; 6) 6.

ПРИКМЕТНИК

1. У якому рядку всі прикметники утворюють форми ступенів порівняння?

1. Грубий, тихий, лисий, вірний;
2. Дешевий, великий, смачний, сліпий;
3. Рідкий, поганий, щедрий, дужий;
4. Розумний, гнідий, цілий, бадьорий.

2. У якому рядку записані всі прикметники, що не мають ступенів порівняння?

1. Премудрий, тонесенький, синюватий, русий;
2. Старший (лаборант), далекий, малий, глибокий;
3. Грамотний, короткий, порожній, більш-менш відомий;
4. Видний, зелений, активний, доцільний.

3. Укажіть правильний варіант форми найвищого ступеня порівняння прикметника досвідчений?

1. Самий досвідчений;
2. Більш досвідчений;
3. Більш досвідченіший;
4. Самий досвідченіший.

4. Позначте речення, що потребує редагування.

1. Писанкарство – один з найдавніших і найцікавіших видів творчості українського народу;
2. Школа повинна стати більш самостійною;
3. Стояла глибока осінь;
4. Самі передові райони області достроково завершили збір урожаю.

5. Позначте речення, що потребує редагування.

1. Самою найкращою була зустріч з улюбленим письменником;
2. Стояла глибока осінь;
3. Мабуть, найважчою, найскладнішою загадкою на єгипетській землі була писемність;
4. Ліс став якимсь фантастичним.

6. Назвіть „третє зайве”, використовуючи явища морфології.

1. Солодкий; 2. Високий; 3. Заячий.

7. Назвіть „третє зайве”, використовуючи явища морфології.

1. Вороний; 2. Гнідий; 3. Широкий.

8. Назвіть „третє зайве”, використовуючи явища морфології.

1. Батьків (дім); 2. Батьківський; 3. Доччин.

9. Визначте, які прикметники мають ступені порівняння.

1. Присвійні; 3. Якісні, відносні;
2. Відносні; 4. Якісні.

10. У якому рядку правильно записано форму орудного відмінка словосполучення гаряча каша?

1. Гарячою кашею; 3. Гарячою кашою;
2. Гарячею кашею; 4. Гарячей кашей.

ЧИСЛІВНИК

1. Визначте рядок, у якому допущено помилку в правописі відмінкових форм числівника.

1. Трьох, десятьох, сімдесяти, ста;
2. П'ятдесяти, сорока, дев'ятисот, першого;
3. Шістдесяти, семидесяти, вісімдесяти, дев'яноста;
4. Двох третіх, півтора, одна восьма, п'ятьох.

2. Визначте рядок, у якому допущено помилку в правописі відмінкових форм числівника.

1. Семерьох, шістьох, десятьох, дванадцятирьох;
2. Чотирма, шістьма, вісьмома, одинадцятьма;
3. Обох, обом, обома, двома;
4. Шість восьмих, трьом четвертим, однією цілою двома десятими, одним.

3. Визначте рядок, у якому допущено помилку в правописі відмінкових форм числівника.

1. Дванадцятьох, тридцятьох, тридцяти, сорока;

2. Першим, другим, третім, п'ятим;
3. Чотирмастами, чотирьохсот, чотирьомстам, чотирма;
4. П'ятистама, п'ятьома, сімнадцятьма, чотирьма.

4. Як відмінюються числівники сорок, дев'яносто, сто?

1. У всіх непрямих відмінках мають закінчення *-ах*;
2. У всіх непрямих відмінках мають різні закінчення;
3. У всіх непрямих відмінках мають закінчення *-а*, крім знахідного;
4. У всіх непрямих відмінках мають нульове закінчення.

5. У якому рядку всі числівники вжито у формі орудного відмінка?

1. П'ятьма, п'яти, шістьма, шести;
2. Третім, п'ятим, п'ятого, шостого;
3. Двохсот, двомастами, трьохсот, трьомастами;
4. Трьома, сімома, шістьмастами, сімдесятьма.

6. З'ясуйте, як відмінюються порядкові числівники.

1. Не відмінюються;
2. Як кількісні числівники;
3. Як прикметники;
4. Як іменники.

7. З'ясуйте, як відмінюються збірні числівники.

1. Як кількісні числівники;
2. Як порядкові числівники;
3. Не відмінюються;
4. Як іменники.

8. Визначте, у якому рядку неправильно узгоджено числівники з іменниками.

1. Три столи, обидві сестри, четверо воїнів, п'ятеро воріт;
2. Двоє сестри, обидва брата, три студента, шестеро вікна;
3. Двоє осіб, семеро дітей, два з половиною метри, три з чвертю центнера;
4. П'ять сантиметрів, одна друга кілограма, двадцять чотири примірники, три учні.

9. Визначте, у якому рядку неправильно узгоджено числівники з іменниками.

1. Два дерева, чотири кілометри, п'ять метрів, одна друга тонни;
2. Три сини, чотири гектари, п'ятеро саней, сто сімдесят чотири бали;
3. Два напрямки, сімдесят вісім ударів, сорок гравців, дванадцять відсотків;
4. Троє підручників, обидва курчати, семеро приятеля, двоє чоботів.

10. Визначте, у якому рядку неправильно узгоджено числівники з іменниками.

1. Один комбайнер, дві медсестри, чотири вівці, дві третіх площі;
2. Півтора дня, сьомий період, п'ять полів, одне село;
3. Тридцять два градуси, дванадцять відсоток, два з половиною метрів, три відер;
4. Півтори доби, кілька гусенят, п'ятеро щенят, дві третіх площі.

ЗАЙМЕННИК

1. З'ясуйте, у якому рядку всі займенники пишуться разом.

1. Де/хто, хто/сь, аби/що, ні/чий;
2. Бозна/з/ким, аби/хто, ні/хто, будь/що;
3. Ні/який, невідь/що, ні/котрий, ні/що;
4. Невідь/який, бозна/хто, на/ньому, ні/чий.

2. З'ясуйте, у якому рядку всі займенник пишуться через дефіс.

1. Чий/сь, де/котрий, будь/котрий, аби/скільки;
2. Ні/хто, ні/чий, ні/з/ким, аби/що;
3. Аби/чий, хтозна/скільки, хтозна/що, що/сь;
4. Будь/котрий, невідь/який, казна/який, скільки/небудь.

3. Виберіть правильний варіант написання займенників?

1. Будь що, хто-небудь, котрий-сь, казна-при-кому;
2. Будь-що, хто-небудь, котрийсь, казна-прикому;
3. Будь-що, хто-небудь, котрийсь, казна при кому;
4. Будьщо, хто небудь, котрийсь, казна-при кому.

4. Виберіть правильний варіант написання займенників абищо, ніщо в родовому відмінку.

1. Абищо, нічого;	3. Абичого, нічого;
2. Абичому, нічого;	4. Абищо, ніщо.

5. Виберіть правильний варіант написання займенників кожні, стільки в давальному відмінку.

1. Кожних, стількох;	3. Кожних, стільком;
2. Кожним, стільком;	4. На кожних, на стількох.

6. Укажіть, який займенник не має форми називного відмінка?

1. Себе;	3. Нічий;
2. Він;	4. Я.

7. З'ясуйте, у якому рядку всі займенники вказівні?

1. Мій, свій, наш, його;	3. Жодний, хто, що, ніщо;
2. Ваш, чий, котрий, який;	4. Той, цей, такий, стільки.

8. З'ясуйте, у якому рядку всі займенники питально-відносні?

1. Ніхто, ніщо, ніякий, нічий;	3. Хто, що, ніхто, ніщо;
2. Хто, що, котрий, скільки;	4. Сам, кожний, жодний, ми.

9. З'ясуйте, у якому рядку всі займенники означальні?

1. Я, ми, ти, ви;
2. Весь, самий, інший, всякий;
3. Ніякий, нічий, нікотрий, жодний;
4. Абихто, дехто, щось, абищо.

10. З'ясуйте, у якому рядку всі займенники неозначені?

1. Хто-небудь, який-небудь, абичий, декотрий;
2. Ніякий, нікотрий, ніскільки, нічий;
3. Який, чий, котрий, скільки;
4. Той, цей, такий, стільки.

ДІЄСЛОВО

1. У якому рядку всі дієслова стоять у формі дійсного способу?

1. Працюю, напишу, виконав, буду читати;
2. Любімо, шануймо, поважайте, виконуйте;
3. Сказав би, намалював, зустрів, стояв;
4. Ділимо, ходимо, навчуся, учіться.

2. У якому рядку всі дієслова стоять у формі наказового способу?

1. Знаю, творю, роблю, ходжу;
2. Сидимо, кричимо, перекладаємо, пишемо;
3. Хай шепне, ловив би, змусимо, назвав би;
4. Стань, роби, ходи, дивись.

3. У якому рядку всі слова належать до особових форм дієслова?

1. Зустріч, зустрічатися, зустрічний;
2. Працювати, працюючи, напрацьовано;
3. Запланований, планувати, планування;
4. Навчальний, учитися, учений.

4. Визначте, у якому рядку всі дієслова мають тільки недоконаний вид?

1. Поважати, розмовляти, вимагати, ледарювати;
2. Носити, ходити, написати, засміятись;
3. Просидіти, простояти, готувати, співати;
4. Бігати, постукувати, зуміти, приїхати.

5. Визначте, у якому рядку всі дієслова мають тільки доконаний вид?

1. Смикнути, стукнути, лікувати, читати;
2. Засипати, переносити, брати, ловити;
3. Інформувати, організувати, задрімати, відвідувати;
4. Схаменутися, стрепенутися, зурочити, натерпітися.

6. Знайдіть речення, у якому форма одного часу вживається замість іншої.

1. Після закінчення школи я вступаю до інституту, здобуваю професію педагога й працюю в школі;

2. Прийшла осінь;

3. Діти виготовляють іграшки й тішать себе ними;

4. Гостей радо зустріли господарі.

7. *Визначте, у якому рядку подано безособові дієслова?*

1. Несемо, читаю, ходжу, біжить;

2. Стоїмо, чекаємо, шукай, дивляться;

3. Смеркає, морозить, не спиться, вечоріє;

4. Закінчують, обмірковуємо, розв'язувати, маємо.

8. *Визначте, яких відмінкових форм вимагають перехідні дієслова.*

1. Знахідного, родового (зі значенням частини від цілого або при запереченні) відмінків;

2. Знахідного, родового відмінків;

3. Знахідного, місцевого відмінків;

4. Родового, місцевого відмінків.

9. *З'ясуйте, у якому рядку всі дієслова перехідні.*

1. Пишу батькам, турбуватися про дітей, росте дерево, цвіте сад;

2. Викопати картоплю, їсти кашу, куплю хліб, не продаю квасолі;

3. Писати ручкою, читати повість, привезти вугілля, уболівати за команду;

4. Ремонтувати взуття, платити за роботу, оповіщати населення, підбирати літературу.

10. *Знайдіть рядок, у якому записано тільки дієслова.*

1. Ходжу, хода, ходіння, ходьба;

2. Рух, рухливість, рухатися, рушійний;

3. Бігати, мислити, зеленіти, кохати;

4. Суперечити, суперечливий, суперечка, сперечатися.

ДІЄПРИКМЕТНИК. ДІЄПРИСЛІВНИК

1. *Визначте, у якому рядку всі слова дієприкметники.*

1. Роблячи, хвилюючий, шитий, веселий;
2. Написаний, літаючий, зморений, сказаний;
3. Прочитаний, сяючи, відроджений, в'арений;
4. Перекладений, уславлений, крокуючи, нездоланний.

2. *У якому рядку всі дієприкметники недоконаного виду?*

1. Атакуючий, відпочиваючий, палаючий, виконуючий;
2. Опрацьовуваний, червоніючий, сидячий, печений;
3. Сумуючий, руйнуючий, митий, знайдений;
4. Дібраний, вирощуваний, синіючий, палаючий.

3. *У якому рядку всі дієприкметники активного стану?*

1. Почутий, зроблений, побілілий, знаючий;
2. Накритий, викопаний, пожовклий, скошений;
3. Зомлілий, чаруючий, ваблячий, почорнілий;
4. Виконаний, змерзлий, загублений, забутий.

4. *У якому рядку всі дієприкметники пасивного стану?*

1. Радіючий, вишитий, дібраний, вирощуваний;
2. Здобутий, пройдений, виконаний, з'їдений;
3. Загартований, шитий, зрадлий, крокуючий;
4. Описаний, молотий, порослий, дозріваючий.

5. *У якому рядку всі дієприслівники недоконаного виду?*

1. Витираючи, слухаючи, мокнучи, хвалячи;
2. Знаючи, відродивши, вантажачи, умившись;
3. Пишучи, асоціюючись, вирядивши, ухилиючись;
4. Прикрасивши, моделюючи, символізуючи, принісши.

6. *У якому рядку всі слова з часткою не пишуться окремо?*

1. (Не)навидячи, (не)доробивши, (не)пересікаючи, (не)дооцінюючи;
2. (Не)хтуючи, (не)відходячи, (не)підійшовши, (не)бажаючи;
3. (Не)розуміючи, (не)знайшовши, (не)написавши, (не)відпускаючи;
4. (Не)добігши, (не)доспавши, (не)волячи, (не)розв'язавши.

7. Російські активні дієприкметники минулого часу із суфіксом -ш- (-виш-) передаються в українській мові:

1. Складнопідрядним реченням з підрядною з'ясувальною частиною;
2. Складнопідрядним реченням з підрядною означальною частиною;
3. Складнопідрядним реченням з підрядною обставинною частиною.

8. У якому рядку записано правильний варіант перекладу словосполучення следующая остановка?

1. Наступна зупинка;
2. Слідуюча зупинка;
3. Зупинка, що слідує;
4. Зупинка, що настає.

9. Позначте речення, що потребує редагування.

1. Лагідний вітерець, ніби вітаючись, торкає обличчя;
2. Не засвоївши добре правила вживання апострофа, мені знову прийшлося звернутися до „Українського правопису”;
3. Дівчата йшли, співаючи дзвінку пісню;
4. Раптом увімкнулися всі гучномовці, заглушуючи два співаючі хори.

10. Виберіть рядок, у якому правильно записано речення з дієприкметником.

1. Не бійся гостя, сидячого за столом, а бійся стоячого біля дверей;
2. Не бійся гостя, який сидить за столом, а бійся гостя, який стоїть біля дверей;
3. Не бійся гостя, сидівшого за столом, а бійся гостя, стоявшого біля дверей;
4. Не бійся гостя, що сидить за столом, а бійся стоячого біля дверей.

ПРИСЛІВНИК

1. У якому рядку всі прислівники пишуться разом?

1. (До)запитання, (по)латині, (по)перше, (у)низ;
2. (До)віку, (у)розсип, (що)раз, (у)вись;

3. (По)черзі, (сьогодні)завтра, (на)розпашку, (на)жаль;
4. (Над)міру, (зі)спаду, (що)духу, (у)горі.

2. У якому рядку всі прислівники пишуться через дефіс?

1. (Урешті)решт, (давним)давно, (по)десяте, (по)вашому;
2. (У)купі, (сила)силенна, (по)солдатські, (що)року;
3. (Нав)хрест, (на)дворі, (так)таки, (десь)колись;
4. (На)віки, (по)простому, (любо)дорого, (чим)дуж.

3. У якому рядку всі прислівники пишуться окремо?

1. (Ані)трохи, (в)осени, (в)основному, (більш)менш;
2. День(у)день, (один)одним, (без)відома, (за)кордон;
3. (Яко)мога, (на)вкруги, (на)передодні, (за)одно;
4. (Видимо)невидимо, (на)щастя, (по)троху, (спід)лоба.

4. Знайдіть рядок, у якому від усіх прислівників творяться ступені порівняння.

1. Недостатньо, мовчки, чудесно, мало;
2. Погано, холодно, глибоко, яскраво;
3. Струнко, високо, анітрохи, збоку;
4. Замало, ранком, тихо, гарно.

5. Знайдіть прислівник, що відрізняється від інших способом словотворення.

1. Попереду;
2. Позавчора;
3. Позаторік;
4. Мало-помалу.

6. У якому рядку всі прислівники виконують роль вставних слів.

1. Таким чином, тим часом, якраз, десь-інде, напоготові;
2. За віщо, по-перше, імовірно, гуманно;
3. Заодно, водно, все одно, на ура, наяву;
4. Напевно, можливо, по-десяте, нарешті, до речі.

7. У якому рядку всі прислівники утворюють ступені порівняння?

1. Здалеку, зблизька, звисока, вниз;
2. Надовго, навічно, щороку, щорічно;

3. Гірко, важко, досконало, широко;
4. Зопалу, спросоння, згарячу, знічев'я.

8. У якому рядку до складу всіх словосполучень входять прислівники зі значенням способу дії?

1. Боляче бачити, холодно надворі, пора збиратись, ближче підійти;
2. Дивитися по-новому, бути напоготові, говорити жартома, вчинити крадькома;
3. Досконало розібратись, стояти пліч-о-пліч, безвісти пропасти, нижче спуститись;
4. Бути віч-на-віч, зіграти внічію, виставити напоказ, подякувати найсердечніше.

9. Продовжте речення: Складна форма вищого ступеня порівняння прислівників утворюється за допомогою...

1. Слів *найбільше, найменше*;
2. Префікса *най-*, для підсилення можуть уживатися префікси *як-, що-*;
3. Префікса *най-* і суфікса *-ому*;
4. Префікса *най-* до прислівників вищого ступеня, для підсилення можуть уживатися префікси *як-, що-*.

10. З'ясуйте, у якому ступені порівняння вжито виділений прислівник: Світло зірок чіткіше прорізується на темряві небесної безодні (Іванченко).

1. Проста форма вищого ступеня порівняння;
2. Складена форма вищого ступеня порівняння;
3. Складна форма найвищого ступеня порівняння.

СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ

1. Продовжте речення: Складними називаються прийменники, які об'єднують...

1. Два простих прийменники;
2. Три простих прийменники;
3. Два або три простих прийменники;
4. Кілька слів.

2. До службових частин мови належать:

1. Прийменники, сполучники, вигук;
2. Прийменники, сполучники, частки;
3. Займенник, іменник, прийменник;
4. Прислівник, сполучник, частки.

3. У якому рядку правильно вжито прийменники та прийменникові сполучення?

1. Згідно до змін, на протязі року, відповідно із статутом, не зважаючи на обставини;
2. Згідно із законом, відповідно до статуту, незважаючи на обставини, протягом року;
3. Згідно змін, відповідно із статутом, незважаючи обставини, протягом року;
4. Згідно змінам, відповідно зі статутом, незважаючи до обставин, на протязі року.

4. Сполучник – незмінна службова частина мови, що вживається для з'єднання.

1. Однорідних членів речення;
2. Однорідних членів речення й частин складного речення;
3. Головних членів речення;
4. Слів у реченні.

5. Прийменник – незмінна службова частина мови, що виражає.

1. Залежність іменника, прикметника, числівника, займенника від інших слів у словосполученні й у реченні;
2. Залежність іменника від інших слів у словосполученні;
3. Залежність самостійних частин мови від інших слів у словосполученні й у реченні;
4. Залежність слів у реченні.

6. Продовжте речення: Сполучники сурядності з'єднують...

1. Головні члени речення;
2. Однорідні члени речення;

3. Однорідні члени речення або рівноправні частини складного речення;

4. Рівноправні частини складного речення.

7. Часткою називається незмінна службова частина мови, що служить

1. Для вираження почуттів;

2. Для творення граматичних форм слова;

3. Для творення слів;

4. Для вираження додаткових відтінків значення в реченні або для творення деяких граматичних форм слова.

8. Позначте рядок, у якому всі прийменники пишуться через дефіс.

1. Із/за, з/поміж, з/понад, з/над;

2. З/метою, в/наслідок, з/попід, з/за;

3. До/в/кола, незалежно/від, з/попід, з/за;

4. На/перед, на/випадок, в/здовж, на/в/коло.

9. Позначте рядок, у якому всі слова пишуться з часткою не разом.

1. Не/бачив, не/пишучи, не/мов, не/здужати;

2. Не/дуга, не/добачати, не/веселий, не/дооцінка;

3. Не/впинний, не/года, не/п'ять, не/до/смаку;

4. Не/тільки, не/дарма, не/безпека, не/навидіти.

10. Позначте рядок, у якому всі словосполучення з частками написані правильно.

1. У небесах ані хмаринки, праця незакінчена, йшли не ораною нивою, не веселий хлопець;

2. Немов би вчора, зробив би швидко, таки-умів вивчити, на краю дороги;

3. Незаповнений бланк, усе-таки не хвилювався, хоча б зустрітися, немовби зеленим шумовинням;

4. Встигли таки повернутися, їдиж бо скоріше, не сказав ні слова.

ПРОСТЕ УСКЛАДНЕНЕ РЕЧЕННЯ

Варіант I

1. У якому реченні правильно поставлено коми між однорідними членами?

1. Столиця Естонії схожа на ілюстрацію до казок Андерсена, або братів Грімм (З газети).

2. Я пам'ятаю вчительку мою, просту і скромну, і завжди спокійну (Сосюра).

3. Не так ті вороги, як добрії люди – і окрадуть жалкуючи, плачучи осудять (Шевченко).

- 1) 1; 2; 3) у кожному; 5) у жодному;
2) 1; 4) 3; 6) 2.

2. У якому реченні правильно поставлено розділові знаки при однорідних членах? Виберіть варіант правильної відповіді.

1. Тихо. І земля, і вода, і повітря, все послуго (Коцюбинський).

2. Не висотою хмарочосів вимірюється гідність народів, а високістю мети і намірів (Довженко).

3. Усі в чеканні: спілі краплі рос, земля і місяць, вишні, і тополі (Олійник).

- 1) 1; 3) у кожному; 5) 2;
2) 3; 4) 1; 3; 6) у кожному.

3. У якому реченні правильно відокремлено поширене означення?

1. Веселка, овіяна вітром в моїх зацвітає очах (Малишко).

2. Оповитий рожевим туманом, далекий острів немов зрушив з місця й поплив у морі мінливого саява (Донченко).

3. А ліс зеленіє на сонці, неначе дорога оксамитова зелена одежа, кинута на гори (Нечуй-Левицький).

- 1) у кожному; 3) 1; 2; 5) 1;
2) 1; 3; 4) 2; 6) 2; 3.

4. У якому реченні неправильно відокремлено поширене означення?

1. На галявину вискакує з гущину сарна і зачарована чудовим концертом, зупиняється (Коцюбинський).

2. Роз'ятрений нудьгою, затоплений в задумі, плентався я тихою ходою берегом річки (Коцюбинський).

3. За вікном спить ніч в темне небо загорнена, зорями прихорошена (Збанацький).

- 1) 1; 3) 1; 3; 5) 1; 2;
2) у жодному; 4) 2; 6) у кожному.

5. У якому реченні правильно відокремлено поширену обставину?

1. Чорні голі дерева стояли в снігу, настовбурчившись замерзлими гілочками і, наче мертві, не ворушилися од вітру (Коцюбинський).

2. Сонце поволі спускаючись на захід, більшає, немов росте, яснішає, розпалюється (Коцюбинський).

3. Згубити людську особистість людини можна і в інший спосіб – розщепивши душу, зруйнувавши в ній моральність, або позбавивши людину почуття гідності, честі, впевненості в собі (Гончар).

- 1) 1; 3) у жодному; 5) 2;
2) 3; 4) 2; 3; 6) 1; 3.

6. У якому реченні неправильно відокремлено поширену обставину?

1. Обличчя натхненно розшарілося і освітившись якимись думками, стало мовби тоншим, інтелектуальнішим, багатшим (Гончар).

2. Стрункі дерева, мов живі, скорившись невідомій силі, в вікно багряні віти хилять (Сосюра).

3. Олександра ще довго стояла спершись на сапу, та щось розказувала молодицям (Коцюбинський).

- 1) 1; 3; 3) 1; 5) 1; 2;
2) у кожному; 4) 2; 6) 2; 3.

7. У якому реченні правильно поставлено розділові знаки?

1. Мабуть, людині не можна відриватися від рідного берега (Мушкетик).

2. В ньому, мабуть, боролися почуття турботи за сестру і страх перед батьківщиною (Панч).

3. Чисте небо не налягало на гори, а навпаки, своєю високою легкою синявою довершувало, гармонійно доповнювало їх (Гончар).

1) у кожному;	3) 3;	5) 1; 2;
2) 1;	4) 2; 3;	6) 1; 3.

8. У якому реченні правильно розставлено розділові знаки?

1. Роди нам земле юних серцем, о, земле, велетнів роди!(Тичина).

2. Гей, шалена пісне! І в кого вдалась ти така непокірна? (Леся Українка).

3. Ах, скільки струн в душі дзвенить! (Олесь).

1) у всіх;	3) 1; 2;	5) 2;
2) 2; 3	4) у жодному;	6) 3.

9. Що називають синтаксичною однорідністю членів речення?

1. Сурядні відношення, однакове морфологічне вираження.

2. Перелічувальна інтонація, логічна одноплановість.

3. Сурядні відношення, тотожність синтаксичної позиції в реченні.

4. Тотожність синтаксичної функції, однакове морфологічне вираження.

10. Укажіть, яке речення має однорідні додатки.

1. Любите землю, трави і все життя (Тичина);

2. Над Россю, Дніпром і Сулою в задумі шепочуть гаї (Симоненко);

3. Все здавалось прекрасним і простим: вітер, хвилі і сонце над нами (Савич);

4. Ще не вмерла Україна, і слава, і воля, Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля (Чубинський).

Варіант II

1. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку при виділенні звертання?

1. О мій народе, Прометее ти маєш душу (Сосюра);
2. Земле квітуча, земле співуча, страднице наша свята!.. Будь, Україно, ненько єдина, вільна на вічні літа! (Власюк);
3. Ой, дівчино, чия ти, чия ти, чи ти вийдеш гуляти? (Н.тв.);
4. Не щечечи, соловейку, під вікном близенько, не щечечи, малюсінький, на зорі раненько (Забіла).

2. Укажіть рядок із вставними компонентами, що вказують на джерело думки.

1. Гадаю, думаю, за висловом, скажімо;
2. Справді, на мою думку, ясна річ, нівроку;
3. На мій погляд, як вважає..., уявіть собі, мабуть;
4. По-перше, кажуть, на зло, навпаки.

3. Визначте тип відношень між однорідними членами у реченні.

Ой не хочу хатки, ані сіножатки, ні ставка, ні млинка, ні вишневого садка... (Н.тв.);

1. Розділові;	3. Протиставні;
2. Приєднувальні;	4. Єднальні.

4. Назвіть основну умову відокремлення означення у реченні.

Покинута людьми на довгі дні, дорога помирає в бур'яні (Павличко).

1. Синтаксична несполучуваність означуваного слова і означення;
2. Позитивне розташування по відношенню до означуваного слова;
3. Додаткове значення причиновості;
4. Ступінь поширеності відокремленого члена.

5. Структуру якого речення ускладнено однорідними означеннями?

1. Ліс чорнів широкою смугою на горяному правому березі Дніпра (Нечуй-Левицький);
2. Двори стоять у хуртовині айстр. Яка рожева й синя хуртовина (Костенко);

3. Коло хатів у садках темніли купи вишень та стриміли здорові старі дикі груші (Нечуй-Левицький);

4. Сонце вдарило з-за лісу червоним потужним промінням на київські гори (Нечуй-Левицький);

6. Серед наведених прикладів знайдіть висловлювання із вставленим реченням.

1. Як дивитися з Максаків (коли льон цвіте за Десною), то синя хмара гойдається у полях (Колесник);

2. Зміни на краще, можна сказати, відбулися на моїх очах (З журналу);

3. Полювання, як ви потім побачите, потребує чимало часу (Остап Вишня);

4. Отже, почалися сільські весілля, думалось їй (Гуцало).

7. Яке правило, що стосується відокремлення дієприслівникового звороту, сформульоване неправильно?

1. Не відокремлюється дієприслівниковий зворот, що виступає в ролі однорідного члена до іншого невідокремленого члена;

2. Не відокремлюється дієприслівниковий зворот, що за змістом тісно пов'язаний із присудком;

3. Не відокремлюється дієприслівниковий зворот, що стоїть перед присудком;

4. Не відокремлюються деякі прислівникові звороти фразеологічного типу;

8. За якої умови означення вважають однорідними?

1. Якщо вони характеризують предмет з одного боку;

2. Якщо вони виконують однакову синтаксичну функцію;

3. Якщо вони стоять перед означуваним словом;

4. Якщо вони приєднуються безсполучниковим зв'язком.

9. Визначте, яке речення містить однорідні члени речення.

1. Ой повішу колисочку у поли, у поли, будуть дитя колисати соколи, соколи (Нар. пісня);

2. Запашна, співуча, гнучка і милозвучна, сповнена музики і квіткових пахоців – рідна мова... (Гончар);

3. Погідне блакитне небо дихало на землю теплом (Коцюбинський);

4. Мжичить дрібний осінній дощик, під ногами хлюпає вода (Хижняк).

10. Укажіть, у якому реченні дієприслівниковий зворот виконує функцію обставини з допустовим значенням.

1. Перед ним відкривалась та жорстока і складна правда, яку часом він особисто відчував, вдумуючись у зловісний і не завжди передбачуваний хід подій (Натан Рибак);

2. Побачивши, мати нездужає, Настя перейшла на Явдошину ниву (Коцюбинський);

3. Не піймавши, не кажи, що злодій (Нар. прислів'я);

4. Незважаючи на дідову обіцянку, перевіз не прибув (Коцюбинський).

Варіант III

1. Назвіть усі різновиди сурядних синтаксичних відношень, у які вступають однорідні члени речення.

1. Єднальні, розділові, протиставні, градаційні, приєднувальні, пояснювальні;

2. Єднальні, приєднувальні, градаційні;

3. Протиставні, єднальні, пояснювальні;

4. Єднальні, приєднувальні, розділові, протиставні.

2. Яке значення передають слова і словосполучення бувало, як завжди, як водиться, буває в ролі вставних.

1. Виражають впевненість або невпевненість;

2. Указують на джерело думки;

3. Указують на щось звичайне;

4. Указують на порядок викладу думок і зв'язок між ними.

3. Укажіть, яке речення має однорідні неузгоджені означення.

1. На ожередові соломи сидів старий ворон, схожий на степового орла, і думав свою думу (Цюпа);

2. Я люблю сукні з кишеньками, з яскравими гудзиками (Рильський);

3. Велетенський різнобарвний килим конюшини миготить і переливається у ранкових росах... (Цюпа);

4. Від холодного яру Максим входить у сад і чує потріскування обважнілого від плоду дерева (Стельмах).

4. У якому реченні дієприслівниковий зворот виконує функцію обставини мети.

1. З одного місця переходили люди на друге, шукаючи волі (Панас Мирний);

2. Спокійно, наче зважуючи кожне слово, гетьман заговорив (Натан Рибак);

3. Старий, люблячи Варивона, хотів пригасити суперечку (Стельмах);

4. Не хочючи, образив я людину (Леся Українка).

5. Знайдіть речення, у якому допущено пунктуаційну помилку.

1. Од лісу – сигнал чи то з переляку – пальнули з гармати (Колесник);

2. Міркував собі так: якщо мама ніколи не розповідають про це, то неспроста, мабуть (Головка);

3. Чуєте, гарного косаря виростила мати (Колесник);

4. Береги річки положисті з великими піщаними плесами, з рідкими кущиками верболозу, нагадували мальовничі акварелі Левітана (Івченко).

6. Виділіть речення, у якому допущено пунктуаційну помилку.

1. Кращі роботи учнів, зібрані майже за тридцять років, учитель зберігає в кабінеті-музеї;

2. Тут вишивки учнів усіх класів, виконані під керівництвом наставника. Тут роботи самого майстра;

3. Вони вражають відвідувачів своєю красою, витонченістю, гармонією кольорів, вдало підібраних досвідченим оком;

4. Вимогливий до учнів Анатолій Якович ще вимогливіший до себе (З газети).

7. Виділіть речення, у якому вживається відокремлена прикладка.

1. Українське весільне вбрання молодих – згусток народних традицій – милує нас своєю життєрадісною красою, багатством елементів і кольорів;

2. Одяг жителів Полісся та окремих гірських Карпат зберігає багато архаїчних рис, пов'язаних з давніми народними уявленнями;

3. Одяг населення центральних районів України формувався переважно з матеріалів промислового виробництва;

4. Лише при виготовленні весільних головних уборів та рушників продовжувалася традиційна символіка весільного обряду (Косміна).

8. Укажіть, чому в поданому реченні треба поставити кому?

Як святиню, зберігає вчитель творчі роботи своїх вихованців.

1. Для виділення відокремленої прикладки, що починається сполучником **як**;

2. Прикладка зі сполучником **як** виразно відокремлюється інтонаційно й має додатковий смисловий відтінок причиновості;

3. Для виділення зворотів, що обмежують або уточнюють зміст усього речення;

4. Для виділення відокремленої прикладки, як поширених, так і непоширених.

9. Укажіть, чому в поданому реченні не треба ставити кому?

А.Я.Бондаренко передусім прагне навчити школярів сприймати твір як естетичну категорію (З журналу).

1. Відокремлена прикладки, що починається сполучником **як**, відокремлюється зрідка;

2. Прикладка зі сполучником **як** не відокремлюється інтонаційно й не має додаткового смислового відтінку причиновості;

3. Прикладка не відноситься до власного імені;

4. Прикладка непоширена.

10. У якому випадку поширені означення, ужиті при підкреслених словах, відокремлюватися не будуть.

Одяг, пошитий власноруч; вишивка, вимережена для коханого; символи, знані здавна.

1. Якщо означення вживаються після означуваного слова;
2. Якщо означення вживаються перед означуваним словом;
3. Якщо означення вживаються в середині речення;
4. Якщо означення поширені.

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

Варіант I

1. Визначте різновид складного речення.

Вітерець дихнув – і забриніли стебельця сіна, забриніла тирса тонко: навіть скошена, навіть ставши вже сіном, вона продовжувала співати по-степовому (Гончар).

1. Складне речення з сурядністю і підрядністю;
2. Складне речення з безсполучниковим і сполучниковим підрядним зв'язком;
3. Складне речення з безсполучниковим і сполучниковим сурядним зв'язком;
4. Складне речення з безсполучниковим і сполучниковим сурядним і підрядним зв'язком.

2. Визначте різновид складного речення.

Під воротьми, де літа мої проходили, я об спогади спіткнувся, мов загнuzданий, і хлюпне мені тремкою прохолодою твоїх пальців лебедино-біла музика (Олійник).

1. Складне речення з сурядністю і підрядністю;
2. Складне речення з безсполучниковим і сполучниковим підрядним зв'язком;
3. Складне речення з безсполучниковим і сполучниковим сурядним зв'язком;
4. Складне речення з безсполучниковим і сполучниковим сурядним і підрядним зв'язком.

3. Визначте різновид складного речення.

Ти не дивуйсь, що в'януть квіти, як сонце дивиться на них, – у кого ж стане сил стерпіти вогонь очей його палких?.. (Олесь).

1. Складне речення з сурядністю і підрядністю;
2. Складне речення з безсполучниковим і сполучниковим підрядним зв'язком;
3. Складне речення з безсполучниковим і сполучниковим сурядним зв'язком;
4. Складне речення з безсполучниковим і сполучниковим сурядним і підрядним зв'язком.

4. Визначте різновид складного речення.

Вільно і широко розляглись зелені поля; не тіснили їх похмурі ліси, не давили високі гори, і далеко-далеко сягало око вповдовж ланів та невеликих гайків, що зеленими вершечками виглядали з ярів та балок (Винниченко).

1. Складне речення з сурядністю і підрядністю;
2. Складне речення з безсполучниковим і сполучниковим підрядним зв'язком;
3. Складне речення з безсполучниковим і сполучниковим сурядним зв'язком;
4. Складне речення з безсполучниковим і сполучниковим сурядним і підрядним зв'язком.

5. Визначте вид підрядного речення.

І, мабуть, не одному з нас подумалось у ті дні, яким великим може бути внесок письменника в духовне життя нації (Гончар).

1) означальне;	6) причини;
2) з'ясувальне;	7) мети;
3) способу дії;	8) наслідкове;
4) місця;	9) умови;
5) часу;	10) допустове.

6. У якому рядку є складнопідрядне речення з підрядним означальним?

1. В кімнаті, куди він зайшов, пахло молоком (Тютюнник).
2. І стежечка, де ти ходила, колючим терном поросла (Шевченко).

3. Я єсть народ, якого Правди сила ніким звойована ще не була (Тичина).

- 1) 1; 3) 3; 5) у всіх;
2) 1; 2 4) 1; 3; 6) 2.

7. У якому рядку є складнопірядне речення з підрядним з'ясувальним?

1. Я збагнула, що забуття не суджено мені (Леся Українка).
2. Я завжди думав і думаю, що без гарячої любові до природи людина не може бути митцем (Довженко).
3. Було так тихо, що навіть шелест листя на ясені здавався великим шумом (Десняк).

- 1) 2; 3) 1; 2; 5) у жодному;
2) 2; 3; 4) 1; 6) 3.

8. У якому рядку є складнопірядне речення з підрядним місця?

1. Стали спускатися в темний яр, звідти повіяло холодом і проваллям (Тютюнник).
2. Де громи гриміли смертю огняною, зливи прошуміли сивою стіною (Малишко).
3. І хороше, і дивно, і радісно стає мені, малому, в цьому світі, де є зорі, і добрі люди, і тихі вогники, і щедрі вечори (Стельмах).

- 1) у кожному; 3) 3; 5) 1; 3;
2) 1; 4) 2; 6) 1; 2.

9. У якому рядку є складнопірядне речення з підрядним часу?

1. Як хочеш від людей шаноби, любов і гнів бери у путь (Рильський).
2. Щовечора, як зіронька до місяця сходить, молодая дівчинонька в садочок виходить (Леся Українка).
3. Як будеш, земле, ти щасливою, то буду в щасті жить і я (Сингаївський).

- 1) 1; 3) у жодному; 5) 2;
2) 3; 4) 1; 6) 2; 3.

10. У якому рядку є складнопідрядне речення з підрядним умови?

1. Якщо серце не байдуже, ти зі мною заспівай (Ткач).
 2. Щоб слово педагога виховувало, воно повинно жити в душі вихованця (Сухомлинський).
 3. Коли копають картоплю, ключ угорі журавлиний рідною мовою кличе у невідомі краї (Рильський).
- 1) 1; 2; 3) 1; 5) 1; 3;
2) 3; 4) жодне; 6) 2; 3.

Варіант II

1. Яке з поданих речень є складнопідрядним з підрядним мети?

1. Щоб жити, я всі кайдани розірву (Тичина);
2. Маковей не втримався, щоб не розповісти товаришам про свою конфузну пригоду (Гончар);
3. Та довгий ще мені пройти судилось шлях, щоб молодість догнать заблукану в полях (Рильський).

2. Яке з поданих речень є складнопідрядним з підрядним причини?

1. А хто стрічався на шляху зо мною, того я щирим серденьком вітала (Леся Українка);
2. Найгіркіша правда утверджує в душі прагнення бути хорошим, бо правда за самою природою ніколи не принижує людської гідності (Сухомлинський);
3. Будь-яка праця стає творчістю, якщо ти вкладеш у неї душу (Сухомлинський).

3. Яке з поданих речень є складнопідрядним з підрядним допустовим?

1. Хоч нашу правду не здолать нікому, за неї стій грудьми, на повен зріст (Ребро);
2. Дарма що вони цілими днями були вкупі, але перед сном їм теж хотілося переговорити про невідкладні свої справи (Гончар);
3. Нехай відомий я поет, але собі я невідомий (Сосюра).

4. Яке з проданих речень є складнопідрядним з підрядним наслідковим?

1. На небі тремтіли ще досвітні зорі, коли зимовий ранок засівав уже над землею срібним снігом (Косинка);

2. Край неба на сході помітно блідне, так що в нього вже можна розпізнати сіру пелену розірваних хмар (Коцюбинський);

3. І де б я не був за далекою даллю, тебе ж, Україно, завжди пізнаю... (Малишко).

5. Яке з поданих речень є складнопідрядним з підрядним способом дії?

1. Долиною появилася річечка, наче хто кинув нову синю стрічку на зелену траву (Коцюбинський);

2. Богдан стояв осторонь і робив вигляд, ніби його зовсім не стосується гра (Яновський);

3. На сході красчок неба почервонів, немов десь далеко за наддніпрянськими луками і перелісками, було розкидане вогнище (Скляренко).

6. Яке з поданих речень є складнопідрядним з підрядним міри і ступеня?

1. Вигострію, виточу зброю іскристу, скільки достане снаги мені й хисту (Леся Українка);

2. Щоб глибоко збагнути душу народу, треба знати його літературу (Мартич);

3. Було так тихо, що навіть шелест листя на ясені здавався великим шумом (Десняк).

7. Визначте різновид складнопідрядного речення.

Скільки б не судилося страждати, все одно благословлю завжди день, коли мене родила мати для життя, для щастя, для біди (Симоненко).

1. З однорідною підрядністю;

2. З неоднорідною підрядністю;

3. З послідовною підрядністю.

8. Визначте різновид складнопідрядного речення.

Людам потрібне лише те слово художника, яке чарує, яке бентежить, яке здатне сколихнути і серце, і розум (Гончар).

1. З однорідною підрядністю;
2. З неоднорідною підрядністю;
3. З послідовною підрядністю.

9. Визначте різновид складнопідрядного речення.

Отак Марко і зустрівся після довгої розлуки з селом, про яке геній людства писав, що на Україні воно схоже на писанку (Стельмах).

1. З однорідною підрядністю;
2. З неоднорідною підрядністю;
3. З послідовною підрядністю.

10. У якому рядку правильно розставлено розділові знаки в складному реченні?

1. Людина, яка не любить рідної матері, якій нічого не промовляє рідне слово – це людина без роду і племені (Сухомлинський);

2. Остап сів у човен, і Соломія одіпхнулась од берега (Коцюбинський);

3. При повній тиші в повітрі густий гай легко затримав зібране за день тепло і тепер звідти пашіло, як з печі (Коцюбинський).

Варіант III

1. У якому реченні правильно розставлено розділові знаки?

1. Од свіжого подиху ранку злегка тремтіли жита, з рум'яного сходу линуло світло, і м'якими хвилями розливалось поміж небом і землею (Коцюбинський);

2. Те, що ти віддав товаришеві, другові, людині, яка потрапила в біду – це твоє багатство (Сухомлинський);

3. Очі Черниша засвітились і поглибшали, а обличчя набрало такого виразу, наче він стояв оце в строю, і перед ним прапороносці проносили стяг училища (Гончар).

2. У якому реченні правильно поставлено розділові знаки при прямій мові?

1. Та невже і разу не стала супроти судьби?! „А навіщо? – всміхнулась. – Мені аби люди і робота” (Олійник);

2. „Яка ти розкішна, земле, – думала Маланка. Весело засівати тебе хлібом, прикрашати зелом, завітчати квітами” (Коцюбинський);

3. – Вам не здається, – одізвалась сусідка, – що тепер море як синій птах щастя; занурило голову в блакитний туман і розпустило павиний хвіст під самі скелі (Коцюбинський).

3. У якому реченні правильно поставлено розділові знаки в складному безсполучниковому реченні?

1. Читач суровий: він ніколи не простить письменникові натяжки, фальші, брехні (Смолич);

2. Вам не страшно – геть ідіть з дороги! (Леся Українка);

3. Раби – сьогодні не раби: шумлять знамена боротьби! (Олесь).

4. Поясніть ужитий розділовий знак. Виберіть варіант правильної відповіді.

За берестом лежала долі широка й зелена лука, прорізана закрутами синьої річки (Коцюбинський);

1. Кома при відокремленому означенні;

2. Кома при відокремленій обставині;

3. Кома між однорідними членами;

4. Кома в складнопідрядному реченні;

5. Кома при уточнюючому члені речення.

5. Позначте серед поданих складнопідрядне речення.

1. У всякого своє лихо, і в мене не тихо;

2. Чи є що краще, лучче в світі, як укупі жити;

3. Якби мені, мамо, намисто, то пішла б я завтра на місто.

4. Прилітає соловейко щоніч щебетати; виспіває та щебече (Т. Шевченко).

6. У якому з поданих складнопідрядних речень підрядне речення з'єднане з головним за допомогою сполучного слова?

1. Справжня любов народжується тільки в серці, яке пережило турботу про долю іншої людини (Сухомлинський);

2. А хто стрічався на шляху зі мною, того я щирим серденьком вітала (Леся Українка);

3. Поет не боїться ворога смерті, бо вільная пісня не може умерти (Леся Українка).

7. У якому з поданих складнопідрядних речень підрядне речення з'єднане з головним за допомогою сполучника ?

1. Я син народу, що вгору йде (Франко);

2. Ти знаєш, що ти – людина? (Симоненко);

3. Діти, що виховуються криком, втрачають здатність відчувати найтонші відтінки почуттів інших людей (Сухомлинський).

8. Охарактеризуйте семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами складносурядного речення

Привчав мене батько трудитись до поту, а мати – співати пісні (Воронько).

1. Протиставні.

3. Розділові.

2. Зіставні.

4. Єднальні.

9. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку при відокремленні означень?

1. Я люблю українське село, повне шуму, повне дум (Сосюра);

2. Оповитий тишею степ дихав пахощами росяних трав (Панч);

3. Втоплена вона заснула, голову поклавши на камінь (Франко);

4. Жовто помальовані парти, зсунуті в кутку докупи, були покриті пилом (Коцюбинський).

10. Яке з речень відповідає поданій схемі?

[] і []!

1. Стихає річ – та співи молоді ростуть (Рильський);

2. Яке високе блакитне небо висне над головою і які чудові пісні дзвенять нині по всій нашій землі! (Цюпа);

3. Тільки невсипуще море бурхає десь здалеку та зорі тремтять у нічній прохолоді (Коцюбинський);

4. Самій неважко збитися з путі, та трудно з неї збитися в гурті (Леся Українка).

ЗМІСТ

Вступ	3
Рекомендована література	5
Український алфавіт	7
Практичне заняття № 1. <i>Вступ. Українська мова – національна мова українського народу</i>	8
Практичне заняття № 2. <i>Правила вживання апострофа. Туре в простому двоскладному реченні</i>	12
Практичне заняття № 3. <i>Правила вживання знака м'якшення. Речення з однорідними членами</i>	15
Практичне заняття № 4 – 5. <i>Чергування звуків в українській літературній мові. Відокремлені означення</i>	19
Практичне заняття № 6. <i>Зміни приголосних у потоці мовлення. Відокремлені приклади</i>	23
Практичне заняття № 7. <i>Подвоєння літер для позначення на письмі збігу однакових приголосних звуків. Відокремлені обставини</i>	26
Практичне заняття № 8. <i>Орфограми, пов'язані із правописом префіксів. Відокремлені додатки</i>	29
Практичне заняття № 9. <i>Правопис складних слів. Відокремлені уточнювальні члени речення</i>	32
Практичне заняття № 10. <i>Вживання великої літери. Речення, ускладнені вставними конструкціями</i>	36
Практичне заняття № 11 – 12. <i>Орфограми, пов'язані з правописом слів іншомовного походження</i>	41
Практичне заняття № 13. <i>Правила правопису слов'янських прізвищ і географічних назв</i>	44
Практичне заняття № 14 – 15. <i>Особливості відмінювання та правопису іменників. Звертання як синтаксична категорія</i>	46
Практичне заняття № 16. <i>Особливості відмінювання та правопису числівників. Складносурядне речення</i>	49
Практичне заняття № 17 – 18. <i>Особливості правопису дієслівних форм. Складнопідрядне речення</i>	52
Практичне заняття № 19. <i>Правопис прислівників. Безсполучникові складні речення</i>	57
Практичне заняття № 20 – 21. <i>Правопис службових</i>	61

частин мови – прийменників та сполучників. Пряма мова

Практичне заняття № 22. Правопис часток. Діалог, цитата – спосіб відтворення чужого мовлення	64
Завдання для КСР	68
Питання до заліку	71
Основні орфограми	73
Основні пунктограми	74
Зразок роботи над помилками	75
Словник лінгвістичних термінів	76
Словник лексем з літерою Г	94
ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ	95
Орфографія	95
Прості, складні і складені особові імена та прізвища	101
Морфологія	110
Іменник	110
Прикметник	112
Числівник	114
Займенник	116
Дієслово	117
Дієприкметник. Дієприслівник	119
Прислівник	121
Службові частини мови	123
Просте ускладнене речення	125
Складне речення	134